LE NOBLE / RÁKÓCZI FEJEDELEM HISTÓRIÁJA

.MC....
72239
.....
OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Magyar Helikon / 1976

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Eustache Le Noble

RÁKÓCZI FEJEDELEM HISTÓRIÁJA

AVAGY

AZ ELÉGEDETLENEK HÁBORÚJA

AZ Ő VEZÉRLETE ALATT

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MC 72.239
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1976 év A 6163 sz.
LELTÁRI SZÁM
R 2

A MŰ EREDETI CÍME:

HISTOIRE DU PRINCE RAGOTZI

OU LA GUERRE DES MÉCONTENS SOUS

SON COMMANDEMENT

KÖPECZI BÉLA TANULMÁNYÁVAL

FORDÍTOTTA MÁRKI SÁNDOR

A FORDÍTÁST AZ EREDETIVEL ÖSSZEVETETTE,

A JEGYZETEKET (MÁRKI SÁNDOR

JEGYZETEINEK FELHASZNÁLÁSÁVAL) ÍRTA

KOVÁCS ILONA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A KÖNYVKERESKEDŐ AZ OLVASÓHOZ

Kedves olvasó, nem adhatok kezedbe olyan történeti könyvet, melynek tárgya a császár számára fontosabb lenne, mint amilyen jelenleg a magyarországi elégedetlenek háborúja. Szerzője, aki vette magának a fáradságot, hogy igen megbízható beszámolók[1] *alapján dolgozzon, csak azt írja meg, ami azóta történt, hogy Rákóczi fejedelem*[2] *állt az elégedetlenek élére, miután szerencsésen kiszabadult a bécsújhelyi börtönből, de nem mulasztja el azért azt sem, hogy beszéljen ezen háború forrásáról és eredetéről, Zrínyi (Serin), Nádasdy (Nadasti) és Frangepán (Frangipani) grófok kegyetlen haláláról, akiket a császár különböző ürügyekkel attól való félelmében életett meg,*[3] *nehogy ellenezzék ama terveit, hogy felforgatja a nemzet összes kiváltságait, s örökös királysággá teszi Magyarországot. Ebben a háborúban nincsen sok ütközet, nincsenek szabályszerű várostromok, egyrészt mert a magyarok a tatárok módjára háborúskodnak, és a legtöbb várost körülzárással és kiéheztetéssel vették be, másrészt mivel a fejedelmek inkább a politikához, mint az erőszakhoz folyamodtak eddig. Lehet, hogy a fejlemények sokkal jelentősebbek lesznek majd, ha a törökök egyesítik erejüket az elégedetlenekével. Ha az anyag elég nagy és szép lesz ahhoz, hogy érdekelje a közönséget, a folytatását is közreadjuk majd. A szerző ezt a könyvet egy oly férfiúnak*[4] *akarta ajánlani, akit nagyszerű tehetsége, hatalmas tettei s a városok ostromában és bevételében tanúsított szakértelme a katonai dicsőség csúcspontjára emeltek, mivel azonban szerénysége nem engedte, hogy elfogadja azt a hódolatot, mellyel a szerző hálája és tisztelete jeléül adózni akart neki, az utóbbi úgy gondolta, hogy művét senki másnak nem ajánlhatja.*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV

ARGUMENTUM

Az Első Könyv tárgyalja az elégedetlenek háborújának forrását, vagyis azt, hogyan sértette meg a császár András király törvényét, hogyan tette a választáson alapuló királyságot örökössé, hogyan törölte el a báni hivatalt. Tárgyalja továbbá Rákóczi herceg fogságát és azt is, hogyan szökött meg a börtönből és állt az elégedetlenek élére.

Adicsvágy, mely nem ismer határokat, a fejedelmeket mindig nagy és nehéz háborúkra készteti. A hírneves Ausztriai Ház, amely sok száz éve a Habsburg-bárók családjából kerül ki, amely pedig Guntramtól, a Bádeni Ház gazdag alapítójától származik, nem érte be azokkal a koronákkal, amiket az ég adott neki és azzal, ahogyan kapta. Ennek a fölséges háznak a fejedelmei, a konstantinápolyi császárok példájára, egy római király[1] találékonysága következtében, aki hasonlított a birodalom örököséül kijelölt császárhoz, megtalálták azokat az eszközöket, amelyekkel a nyugati császárságot több mint két évszázad óta örökössé tehetik[2] ebben a házban; a német fejedelmek pedig nem látták előre e találékonyság következményeit. A Habsburgok még ezzel sem érték be: V. Károly császár, Ferdinánd aragóniai király és Izabella kasztíliai királyné unokája, miután a spanyol monarchiát a császársággal és a Németországban uralma alatt levő államokkal egyesítette,[3] azt a nagy dolgot tervezte, hogy örökösei számára egyetemes monarchiát alakít. Mivel azonban az ő idejében a lutheranizmus és a kálvinizmus elterjedt a német fejedelemségek jó részében, túlzott dicsvágya csak zavargásokat okozott, melyekben egész életét töltötte, olyannyira, hogy mikor végre sem tudta császárrá megválasztatni fiát, Fülöpöt, kit a spanyol monarchiában tett utódává, kénytelen-kelletlen átengedte az összes német államokat öcscsének, Ferdinándnak, és őt választatta meg császárnak. Miután így fölosztotta államait fia és öccse között, vonult, ő maga kolostorba, ahol még két esztendeig élt, s minekutána nagy király volt, mint jó keresztény halt meg.

Öccse, Ferdinánd, ki utána lett császár és Németországban az ausz-

riai ág feje, nem valósította meg az egyetemes monarchiára vonatkozó nagy terveit, amelyeket egyre kevésbé gátoltak azok a hatalmak, amelyek féltek tőle, de elérte, hogy rajta kezdve ebben a házban apáról fiúra szállt a császárság,[4] egészen I. Lipótig, aki a most uralkodó József császár apja volt.

Lipót, háza terveinek megfelelően, amint magyar király lett, máris az önkényuralom megvalósításának tervével foglalkozott, és azzal, hogy a koronát örökössé tegye családjában. De hogy célját elérje, ennek a királyságnak minden alaptörvényét fel kellett forgatnia.

Az első lépés efelé Wesselényi (Wesselini) grófnak a halála volt, aki Magyarországon a királyság bánjának, azaz örökös kormányzójának méltóságát viselte.[5] Ez a tisztség a nép[6] választásán és jelölésén alapult, s az volt a feladata, hogy védelmezze a népet, és fenntartsa az állam valamennyi törvényét és kiváltságát. Ily módon ellensúlyozta a királyi hatalmat, ezért Lipót császár mint Magyarország királya legelőször is eltörölte ezt a rangot, amely rá árnyékot vetett. Helyébe kormányzókat állított, akiket tetszése szerint leválthatott, és akiket a németek közül választott, hogy alázatosabban engedelmeskedjenek.[7]

A néhai Zrínyi[8] magyar gróf jól látta, mire irányulnak az Ausztriai Ház tervei, s mivel a legnagyobb és a nemzet kiváltságaival leginkább összeforrt urak közé tartozott, látva, hogy Wesselényi gróf halálával megszűnik a báni méltóság, és hogy a királyság összes állásaiba és főbb rangjaiba, amelyeket csak magyar születésűek kaphattak volna, németek kerülnek, nem állhatta meg, hogy barátai között ne zúgolódjék emiatt.

Ez elég volt a nagyon körültekintő és gyanakvó bécsi udvarnak arra, hogy őt elveszítse. Az udvarnál amúgy is gyanúsnak tartották; testvére már meghalt egy vadászaton, megölték az erdő közepén, s azt híresztelték, hogy vadkantól kapott sebébe pusztult bele.

Más vádakkal is illették a korábbi gyanú mellett, terveit pedig gyanúsnak találták s ezen ürüggyel Tattenbach (Tatenbach), Nádasdy és Frangepán grófokkal együtt elfogták, ugyanis különböző bűnökkel vádolták, és a magyarok nagy bánatára mind a négyen áldozatul estek a bécsi tanács gyanújának. Ez a tanács ugyanis nem tűrhette el, hogy bárki is gátolja a császár szándékait és korlátlan hatalmát, melyet meg akart szerezni Magyarország felett.

Így halt meg kegyetlenül ez a négy gróf, kiknek feje vérpadon hullott le, ami szörnyű fájdalommal töltötte el Magyarország összes grófjait és a királyság minden népét. Ezért szilárdan elhatározták, hogy ettől fogva nem mulasztanak el egyetlen alkalmat sem, hogy teljes egészében visszaállítsák törvényeiket és kiváltságaikat. Azonban a négy fő levágatása után Lipót császár sikerrel folytatta tervei végrehajtását, és mindent meg-

tett, hogy a magyarok föltétlen urává legyen. Az ország törvényeivel ellenkező módon mind a négy gróf összes javait elkobozták. A fiú, akinek örökölnie kellett volna, és akinek atyja állítólagos lázadását bűnül nem tudhatták be, hiába panaszkodott, nemcsak hogy nem kapta vissza jószágait, de koholt ürügyekkel még be is börtönözték, s mindhalálig fogságban maradt.[9] A bécsi tanács haragja még ezzel sem érte be, mindent elkövetett, hogy végleg tönkretegye azt a családot, mely annyira gyűlöletessé vált a császárra nézve.

A lefejezett Zrínyi gróf leánya férjhez ment Rákóczi Ferenc (Frédéric) fejedelemhez,[10] Rákóczi György[11] fiához, aki atyja, egy másik Rákóczi György után,[12] Erdélynek török pártfogás alatt álló független fejedelme volt. Ez a tartomány, amely valaha Magyarországhoz tartozott, adót fizetett a Portának, de Szulejmán szultán külön vajdasággá tette, mikor ő került uralomra.[13] Mert addig az erdélyi vajda egyszerűen a magyar korona egyik hűbéres főtisztje volt. Az a fejedelem, akinek életét írom, és aki most az elégedetlenek élén áll, ennek a Zrínyi grófnőnek és Rákóczi Ferenc fejedelemnek a fia.

Rákóczi Ferenc fejedelem (mert így hívják) igen jól megtermett, magas és előnyös testalkatú, kerek és telt az arca, fekete a haja, s törökös szakállt visel. Ez a fejedelem igen szellemes, okos, nemeslelkű és művelt, ért a háborúhoz, s még jobban a kormányzáshoz, ígéreteit soha nem szegi meg, akár barátairól, akár ellenségeiről legyen is szó, akik egyaránt dicsérik jóságát és azt, hogy szavát mindig megtartja.

Atyja, Rákóczi Ferenc, élete virágjában halt meg, és ifjú özvegyet hagyott maga után, akit már régtől fogva szeretett Thököly (Tekeli) Imre gróf. Ennek a grófnak több mint százezer tallér évi jövedelme volt Magyarországon, ezenfelül birtokai Lengyel- és Németországban. Zrínyi Ilona hozzáment a császár jóváhagyása nélkül, ki ezt a jóváhagyást makacsul megtagadta.[14] Ez a Thököly gróf okozott olyan nagy forrongást, tizenöt éves korától kezdve, Magyarország elégedetlenei között, a törökök állhatatlan pártfogása alatt, akik hol mindenféle tiszteletadásban részesítették, hol pedig ellenségeinek mesterkedése miatt nagyon méltatlanul bántak vele, sőt bilincsbe is verték, és számon kérték tőle magaviseletét, mintha valami felforgató lett volna; mert miután előbb Magyarország királyának és uralkodójának nevezték, s a szablya és a turbán uraként az egész ottomán és magyar hadsereg élére állították,[15] Nagyváradon utóbb mégis mint valami bűnöst bilincsbe verték, megvasalva vitték Konstantinápolyba,[16] és tisztáznia kellett magát az ellene emelt vádak alól. Így aztán a szerencse igazi játékszerének lehet nevezni,

egyúttal pedig példának arra, hogy milyen kevéssé szabad megbízni a hitetlenek szavában.

A nemzet majdnem egyhangúlag helyeselte azt, amit a nagyvezír Thököly érdekében tett,[17] és ő hamarosan annyira kitüntette magát a magyarok között, hogy legfőbb vezérük lett. A nagyvezír kétségtelenül elfoglalta volna Bécset is, ha követte volna tanácsát, mert – mint köztudott – a város már alig tudta magát tartani, de a nagyvezír rendkívüli fösvénysége, melynél fogva egyedül magának akarta biztosítani a zsákmányt, meggátolta abban, hogy rögtön megtámadja a várost, amint módja nyílt rá. Így időt engedett a nagy Sobieskinek, Lengyelország királyának, hogy királyságát odahagyva felszabadítsa Bécset az ostrom alól, amely egész Európa figyelmét magára vonta, s ezzel halhatatlan dicsőséget szerezzen magának.[18]

Az egész magyar nemzet azt hangoztatta, hogy nemcsak Lipót személyének megválasztását tekintik semmisnek,[19] hanem hogy jogukban áll segítségül hívni a császár ellenségeit, sőt nevezetes példaképpen ott áll előttük a Német Péter letétele, akit rossz magaviselete miatt megfosztottak trónjától, és egy Abát állítottak a helyére.[20] Következésképpen – talán túl hevesen is – kitartottak amellett, hogy miután Lipót császár mint Magyarország királya felforgatta az ország összes törvényeit, hatalmuknál fogva őt le is tehetik. De bizonyos, hogy ha a vezír elfoglalta volna Bécset, Thököly maradt volna Magyarország királya, amint ki is kiáltották annak,[21] s akkor Zrínyi gróf halálát veje megbosszulta volna.[22]

A világ legkiválóbb hadvezére[23] úgy vélte, hogy Kara Musztafa nagyvezír igen ügyetlenül járt el, amikor három dolgot elmulasztott, mielőtt Bécs ostromához fogott. Először is nem foglalta el a háta mögött fekvő erődítményeket; másodszor, mikor módjában állt, nem kerítette teljesen hatalmába a Duna mindkét partját; végre pedig nem voltak mindenütt kémei, kik a lengyel király jöveteléről értesítsék, aki emiatt meglepte őt. Akárhogy is történt, kénytelen volt az ostromot a lengyel sereg megérkezésekor a legnagyobb sietséggel abbahagyni. A császár, ki már előbb Linzbe, onnan pedig Passauba menekült, visszatért Bécsbe. Olyan derék tábornokai lévén, mint a lotaringiai herceg és a bajor választófejedelem,[24] akik közül az egyik a császár nővérét, egy lengyel király özvegyét vette feleségül, a másik pedig leányát, egy főhercegnőt, a szerencse mindig vele volt, annyira, hogy okosan kihasználva az ottomán császárságban kitört zavargásokat, a szerencse mindig kedvezett fegyvereinek.

Miután Belgrádnál is győzelmet aratott,[25] fegyvereit a Boszporuszig félték. A bajor választó lett a veje, és így a főhercegnő kezét, amit Bécs felmentésének ára fejében a lengyel királynak[26] ígért oda, megtagadta

tőle, sőt azt állítják – ezt kinyomtatott emlékiratokban olvastam –, hogy a visszautasítást még Stratmann kancellár tréfája is tetézte. Tudniillik, mikor a lengyel király egy levélben sürgette a császárt, hogy váltsa be a házasság ügyében adott szavát, a miniszter egy levélkében minderre csak annyit felelt, hogy a *gyümölcsöt a maga idején kell leszakítani, s nem szabad hagyni, hogy túlérjen.* Amivel azt akarta mondani, hogy okosan kellett volna élnie az alkalommal, s akkor végrehajtani a dolgot, amikor a felmentésre Bécs alá érkezett.

Mindjárt ezen ostrom megszüntetése után a nagyvezír, hogy saját hibáját mentse, több basát lefejeztetett, oly ürüggyel, hogy kötelességüket nem teljesítették és parancsait nem hajtották végre, de nem tudta félrevezetni urát, Mohamedet, aki őt magát fojtatta meg, mihelyt megérkezett Edirnébe (Adrianopolisba), holott legkedvesebb embere volt. Mohamed azért cselekedett így, mert a nép és a hadsereg mozgolódni kezdett ellene, de ha a nagyvezír késedelem nélkül elnyerte is büntetését a hadviselésben való járatlanságáért, a balsiker miatt kitörő lázadások csakhamar megfosztották a szultánt trónjától.[27] A szerencsétlenség bűn a Porta és a miniszterek szemében, és mindazok a hadvezérek, akiknek vállalkozása nem sikerül, életüket kockáztatják, s a selyemzsinórnak teszik ki magukat.

A nép nem érte be azzal az áldozattal, amit a szultán hozott. A mufti fetvájának alapján letették magát Mohamedet is, és helyébe öccsét, Szolimánt[28] tették, aki még nála is ügyetlenebb volt.

Mindazok a lázadások, melyek az ottomán birodalomban kitörtek, akár a szultánok, akár a Porta miniszterei között, láthatólag kedveztek a császár seregének. Miután megnyerte a mohácsi és szalánkeméni (Salenkemen) híres csatákat, visszavette Budát és rengeteg más erősséget, még Belgrádot is, melyet a bajor választó ostrommal foglalt el,[29] győzedelmes fegyvereit talán egészen Konstantinápolyig viszi, s a két császárságot egyesíti, ha a szerencse azután is ugyanígy kedvez ügyeinek, s nem vakítják el sikerei, vagyis ha az orániai herceg biztatására nem vállalkozik egy nyugati háborúra is a keleti mellett. Így azonban Belgrádot újra elveszítvén, mivel túlságosan igyekezett előrenyomulni, és nem tartott mértéket, kénytelen volt megkötni a karlócai (Carlovvits) békét,[30] amelynek értelmében a belgrádi vár és az eszéki híd lett a két császárság végheIye. Azóta a császár sehogyan sem tudott háborút indítani a török ellen.

A császár azonban úgy hitte sikerei közepette, hogy Magyarországot illető terveinek megvalósítására fel kell használnia a körülményeket, s végre itt az ideje, hogy végbevigye azt, amire az Ausztriai Ház már régóta gondolt, vagyis hogy a választó királyságot örökössé tegye.

Terve végrehajtását annál szükségesebbnek látta, mert joggal sértette

őt, hogy a nagyvezír – a szultán parancsára – Thököly grófot, az ifjú Rákóczi Ferenc mostohaapját, Magyarország uralkodójává nevezte ki, annak ellenére, hogy a magyar korona az Ausztriai Ház birtokában volt.

Azt hiszem, mindenki előtt ismeretes, hogy Magyarország mindig választó királyság volt, s az állam alaptörvénye, amelyet András király törvényének neveznek,[31] ezt határozottan kimondja; a Német Péter király személyében megmutatták, hogy letehetik és trónjától megfoszthatják a királyt, ha a királyság törvényeit megszegi; ugyanezen törvény szerint, ha helyesen értelmezik, Magyarország valamelyik grófját kell királlyá választani minden más külföldi herceggel szemben, kit csakis abban az esetben választhatnak meg, ha a korona érdekében valami nagy tettet vitt véghez.[32] Ott volt azonkívül a bán, vagyis örökös kormányzó tisztsége,[33] melyet valamely másik magyar grófra kellett ruházni, hogy ellensúlyozza az uralkodói hatalom túlkapásait, ha az túllépne minden határt.

A császár úgy hitte, hogy mivel kezében az erő, s állandóan fölényben van az ottománokkal szemben, nem lesz nehéz eltörölnie az államnak ezt az alaptörvényét, s a hódítás jogán a koronát örökössé teheti családjában.

E célból, miután megszerezte Pálffy (Palfi) grófnak és más hozzá pártolt uraknak a szavazatát, két nagy gyűlést hívott össze, a korábbit Pozsonyban (Presbourg), a későbbit Sopronban (Oedembourg)[34] tartották, hol az ország választóinak nagy része megjelent, részint kénytelenségből, részint félelemből, egyeseket pedig megvesztegettek. Ez a gyűlés kényszer alatt kijelentette, hogy koronájuk örököse és utóda Ausztriai József, a császár fia, a mostani császár. Kimondták, hogy ha gyermek nélkül hal meg, a korona öröksége átszáll ezen felséges ház férfi- és női ágára.[35] Meg kell jegyeznünk, hogy ezeknek az uraknak nagy része óvatosságból Székesfehérvárott (Albejule!)[36] tiltakozott ezen erőszak ellen. Így történt, hogy Lipót császár egy csapásra eltörölte a magyar grófok legnagyszerűbb jogát és kiváltságát, melynél fogva nemcsak szabadon választhattak honvédelemre, kormányzásra és jogaik védelmére képes királyt, hanem elvesztették azt a reményüket is, hogy közülük valaki elnyerhesse a koronát.

Semmi sem szít könnyebben viszályt a népek között, mint a vallás-különbség. A magyarok háromféle vallást követnek: egy részük katolikus, a másik lutheránus, a harmadik kálvinista. Mivel azonban az országnak katolikus királya van, ez a vallás jobban uralkodik, mint a többi, és az Ausztriai Ház minden adandó alkalommal ügyesen kihasználta a katolikusoknak mások iránt megnyilatkozó féltékenységét és ármányait, hogy

őket csöndesen a maga pártjára vonja, sőt nyíltan is pártjukat fogta, mikor elvették a templomokat az evangélikusoktól. Ezen vallási féltékenység nélkül, jó egyetértésben, a nép sokkal jobban megtarthatta volna kiváltságait.

Olyan rettenetes változás, mint amilyen Sopronban[37] érte egy szabad állam törvényeit és kormányzatát, nem eshetett meg anélkül, hogy sokan el ne keseredjenek, akik csak akaratuk ellenére, kényszer hatására vagy legalábbis meggondolatlanul – holott ily fontos ügy komoly megfontolást kívánt volna – adtak szabad kezet a császárnak, annyival inkább, merthogy a királyságnak még emlékezetéből is kitörölje, hogy kormányozták idáig Magyarországot, a császár teljesen átalakította az államformát.

Már Wesselényi halálakor megszüntette[38] a nádor és a bán, vagyis örökös kormányzó tisztségét, mert látta, hogy ez a nádor túlságosan nagyhatalmú, hogy a királyságban rengeteg dolgot intéz a királytól függetlenül, s hatalma nagyon is ellensúlyozza az uralkodóét. Ekkor minden főbb erősségbe neki engedelmeskedő német parancsnokot és német helyőrséget küldött, a magyaroktól pedig mindenféle parancsnokságot elvett, úgyhogy a népet a legvégsőre, lázadásra kényszerítette.

Ezek a nagyfontosságú dolgok nem egy nap leforgása alatt történtek. Meg kell jegyezni, hogy a bécsi tanács végbevitte Thököly gróf tönkretételét és összes javaitól való megfosztását,[39] holott magyarországi földjei adományként Rákóczi fejedelem kisebbik fiának, Imrének birtokába jutottak,[40] aki Thököly keresztfia volt. A császár sógora, Károly lotaringiai herceg ügyessége és vitézsége következtében Erdély ura lett,[41] s miután a törökkel a karlócai békét megkötötte,[42] félelemben tartotta a Rajnától a Boszporuszig lakó összes nemzeteket. Így aztán a magyaroknak, kik nem állhattak ellen hatalmának, titokban szövetkezniük kellett, hogy visszaszerezzék kiváltságaikat, melyektől megfosztották őket – állításuk szerint – erőszakkal.

Erdély nagy és gazdag fejedelemség, mely mindig súlyosan esik a latba, ha háború támad a császár és a török között, mert perdöntő, hogy melyiknek nyújt segítséget. Valaha egyébként a magyar királyság része volt egészen Szolimánig, aki elszakította az állam törzsétől, hogy vajdaság néven külön fejedelemség legyen, s a Porta adófizetőjévé tette. Lángeszével Károly lotaringiai herceg felismerte, hogy a kettő közül az fog könnyűszerrel uralkodni Magyarországon, amelyik Erdély ura, ezért Apafi (Abaffi) Mihály ifjú – a császár pártfogása alatt álló – fiának halála után Erdélyt[43] erőszakkal elfoglalta sógora[44] számára. Tökéletesen tisztában volt vele, hogy az a segítség, amit ez a tartomány nyújt, előnyös fekvése, az oláhokkal (Valaques) és a morlákokkal (Morlaques)[45] való

szomszédsága, valamint erős városai révén, rendkívül fontos. Mindezeknek megfontolása arra az elhatározásra juttatta, hogy többet ér Erdélyt meghódítani, mint Magyarország összes többi részét visszafoglalni. A császár valóban igen könnyen hatalmába kerítette Erdélyt. Kormányzójává egy franciát tett, ki mint egyszerű apród menekült el Franciaországból s vitézsége révén a császár seregében egészen tábornagyságig vitte fel, azután pedig tábornoksággal tisztelték meg, úgyhogy most csak Rabutin[46] tábornoknak nevezik. Erdély meghódítása nagy következményekkel járt. Ez időtől fogva a császár jogcím nélkül birtokolja, s őt azóta mindig önkényes fejedelemnek nevezik.

Rákóczi Ferenc fejedelemnek akkor is, mint most, nagy pártja volt Erdélyben. Nagyapja[47] és dédapja[48] hosszú ideig ültek a trónon, s mint a Porta adófizetői, jóságosan és csodálatos igazsággal uralkodtak Bethlen Gábor fiának halála után[49] – akivel igen elégedetlenek voltak –, úgyhogy a nép nagy tisztelettel őrzi még ma is a Rákóczi név emlékét.

Ferenc törvényes jogot formált erre a jogarra s úgy tartotta, hogy az elhunyt császárnak[50] a birtoklásra nem volt semmi jogcíme – fortéllyal, erőszakkal és haszonvágyból szerezte meg –, József császárnak is csak annyi joga van rá, hogy annak a fia, aki Erdély ura lett. Ilyen gondolatok közepette néha kicsúszott a száján némi zúgolódás amiatt, hogy Erdély jog szerint az övé, s egy választás[51] megerősítené e jogában, de zúgolódott a nagy javak miatt is, amiket a bécsi tanács kobzott el Thökölytől, az ő mostohaapjától, és ami csorbította anyjának Ferenc halála után Thököly gróffal kötött házassági szerződését is. Ily módon azt, hogy ősei kormánypálcája és mostohaapjának minden jószága a császár vagy kegyeltjei kezében van, nem nézhette titkos méltatlankodás nélkül.

Azonban nem volt könnyű vállalkozás visszaszerezni sem egyiket, sem másikat. Mert míg egyrészt az a vágya, hogy visszaszerezze ősi birtokait, arra ösztökélte, hogy mindent megkíséreljen ennek érdekében, másrészt az Ausztriai Ház egyre növekvő hatalma visszatartotta a kénytelen tiszteletnél fogva, s meggátolta, hogy bármit is kockáztasson, vagy bármibe fogjon.

Időközben szenvedélyesen megszerette hesseni Sarolta-Amáliát, Károly hessen-rheinfeldi tartományi gróf és Leiningen (Linenghen) Alexandra[52] leányát. A hercegnőt megnyerte külsejével, szellemével, nemes lelkületével, aki többre becsülte őt minden vetélytársánál, és beleegyezett, hogy elvegye 1694. szeptember 25-én.

Két kisfia született,[53] akik közül az ifjabbat Thököly Imre gróf tartotta keresztvíz alá, s a gróf ez okból, ahogy már mondtam, neki adományozta minden magyarországi jószágát.

Thököly elkobzott javai igen tekintélyesek voltak, érdemes volt visszakövetelni őket. A fejedelem a lehető legalázatosabb modorban kérte, de minthogy semmit sem tudott elérni a hajthatatlan bécsi tanácsnál, mely csak arra gondolt, hogy elveszítse a Zrínyi-ház maradékait, s melynek esze ágában sem volt bármit is tenni, hogy helyreállítsa annak régi fényét, fiatal ember módjára – akinek nincs kellő tapasztalata egy enynyire gyanakvó udvarban –, haragjában néhány szót ejtett, amit ellenségei rosszindulatúan elferdítve besúgtak a császárnak, és befeketítették előtte. Ezzel újabb neheztelés járult a régi gyanúhoz, amivel Zrínyi gróf unokája iránt viseltettek. A császár nem tudta elhinni, hogy egy vérpadon meghalt embernek unokája, akit számtalan ponton megsértettek, képes legyen az őt ért sérelmeket elfelejteni. Hagyta, hogy ellenségei titkos szövetkezéssel vádolják őt, részint a magyarországi elégedetlenekkel, kik gyülekeztek és fenyegetően szervezkedtek, részint az erdélyiekkel, hogy magát vajdává, azaz vezérré vagy uralkodó fejedelemmé választassa. E hamis és átlátszó vád alapján a császár parancsot adott ki, Rákóczit letartóztatták, és 1701. április havában bebörtönözték[54] Bécsújhelyen, ugyanabban a városban, ahol Zrínyi gróf vesztette életét.

És nem ez volt az egyetlen sérelem, mely a balsorsú, lefejezett Zrínyi gróf ivadékait érte, mert a bécsi tanács, mely a magyar törvények értelmében a fiú vagyonát nem vehette el, hogy mégis hasznát lássa az elkobzásnak, ezt az ifjú grófot[55] bezáratta ugyancsak Bécsújhelybe, és ott is tartotta nemrég bekövetkezett haláláig.

Rákóczi fejedelem szerencsésebb, vagy eszesebb volt, mint nagybátyja; ebben a szerencsétlenségben nem vesztette el sem bátorságát, sem ítélőképességét. Alighogy letartóztatták, elhatározta, hogy megszökik, ha alkalmat talál rá. Úgy tett, mintha nem kételkedne, hogy ő is egész életét börtönben tölti, mint nagybátyja, ezért nincs szüksége sem asztali ezüstneműre, sem fogataira. Eladta tehát valamennyit, de csak azért, hogy ellássa magát pénzzel.[56] Megnyert magának egy dragonyos kapitányt, Lehmann (Deheman)[57] nevezetűt, kivel közölte titkát, s rávette, hogy segítse tervének megvalósításában, s egyik dragonyosának egyenruháját nekiadja, hogy mint álruhát fölvegye. Így mindent elrendezvén tervének végrehajtására, aznap hogy megkapta a pénzt, azt mondta, már nagyon megnyugodott balsorsában, s nagyszerű lakomát adott őrségének és azok tisztjeinek, akik mind lerészegedtek. Azután átöltözve dragonyosi álruhájába, ugyanazon év november hetedikén délután két órakor megszökött;[58] és ezt csak két óra múlva vették észre. Ily módon tehát megszökött anélkül, hogy terve végrehajtásában bármi gátolta volna.

Olyan óvatosan és megbízhatóan járt el, s olyan biztosra vette a sikert, hogy mielőtt elment, szobája asztalán három, saját kezével írt levelet hagyott, egyet a felséges Lipót császár, egy másikat a felséges császárné és egy harmadikat a felséges római király részére. Mindhármat csodálatos lélekjelenléttel és igen tisztelettudóan fogalmazta meg.

Amint a parancsnok észrevette szökését, rendkívüli futárt küldött a császárhoz, hogy tudassa vele a történteket, s elküldte hozzá a három levelet, amelyek közül a császárnak címzett így szólt:[59]

„CSÁSZÁRI SZENT FÖLSÉG!

Sohasem volt bűn, hogy egy fogoly folyamodásban kérje szabadságát, főképpen akkor, ha azt látja, hogy ellenségei rágalmazzák. Császári Szent Fölséged rendeletei a kapott hamis benyomásokat követték. Ártatlanságom, melyet az egész világ el fog ismerni, nem kapott engedelmet arra, hogy szavát hallassa ellenségeim zajongásának közepette, és igazolja magát. Óvakodom attól, hogy szerencsétlenségemet Császári Szent Fölségednek tulajdonítsam (hiszem, hogy Fölséged igen igazságos és igen jó), azonban azok a hazug tanácsosok, akik Fölségedet ostromolták – miután nagyapámnak, Zrínyi grófnak a halálát okozták –, tárgy és ok nélkül egész nemzetségét ki akarják irtani. Szerencsésen megszabadulok a börtönből, amelyet ellenségeim már régóta szántak nekem, de mindig készen vagyok arra, hogy a magam igazolása végett megjelenjek Császári Fölséged előtt, amint kegyelmességénél és igazságosságánál fogva menlevelet ad nekem, és oly bírákat rendel ki, akik legkevésbé sem lesznek előttem gyanúsak, és akik rólam a magyar törvények szerint ítélnek. Várom eziránt Császári Szent Fölségednek parancsolatait, hogy azokat mint igen hű alattvalója mindenben kövessem, de anélkül, hogy lemondanék jogaimról és birtokaimról, amelyeknek visszaadását nem lehet tőlem megtagadni, és amelyeket ellenségeim igazságtalan elkobzás ürügyén jogtalanul tartanak vissza. Vagyok Császári Szent Fölségednek

legalázatosabb, legengedelmesebb és
leghűbb alattvalója és szolgája

RÁKÓCZI FERENC HERCEG"

A két másik levélben a császárné és a római király közbenjárását kérte a császárnál, de ahelyett, hogy ezeknek a leveleknek az lett volna a hatása, amit józan ésszel várni lehetett, éppen ellenkezőleg, még jobban el-

keserítették a császár lelkét, amely úgyis telve volt gyanakvással Rákóczi iránt. Mondottam, hogy csak néhány órával később vették észre szökését.[60] A város kapuit bezárták, de már nagyon megkéstek vele, akkorra már elérte a külvárost, hol barátai három lovat tartottak készenlétben számára, az elsőt annak, aki a gazda szerepét kellett hogy játssza, a másikat egy inasának, a harmadikat pedig neki, aki még mindig ugyanazt a dragonyos álruhát viselte. Gyorsan Győr (Raab vagy Javarin) felé vette útját, amely a Duna partján fekszik. Átkelt a folyón, s mivel lovai elfáradtak, váltást a postamestertől kért, s kapott is anélkül, hogy ráismertek volna. Onnan Felső-Magyarországon át Lengyelországba ment, s onnan ugyanígy, postakocsin visszatért Magyarországra, hogy Bercsényi (Beresini) grófhoz csatlakozzék,[61] aki az elégedetlenek élére állt, s fővezérük lett. A tisztelet és hódolat minden elképzelhető tanújelével fogadták.

A császár november 29-én[62] Rákóczi fejedelem levelével együtt kapta meg szökése hírét. Nemigen hatotta meg őt a levelek tartalma, de az annál inkább, hogy Zrínyi gróf unokája nincs többé a kezében és hatalmában. Mivel a bécsi tanács úgy határozott, hogy éreztetni fogja vele az életfogytiglani fogság keménységét, s ott veszni hagyja, a császár rendkívüli felháborodása jeléül Bécsben falragaszokon azonnal kihirdettette, hogy száműzi a fejedelmet, tízezer forintot ígért annak, aki őt élve adja a törvényszék kezébe, s hatezret annak, aki a fejét szolgáltatja be.[63] Ezt a száműzést az udvari emberek közül sokan elhamarkodottnak és eltúlzottnak találták. És valóban, minthogy sokak tetszését nem nyerte meg, nem is volt soká napirenden, s a legkevésbé sem kételkedem, hogy az udvari tanács nemsokára meg is bánta.

A száműzetés kihirdetése után, amelyet kegyetlennek tartottak, a fejedelem őrizkedett attól, hogy a császár karjai közé vesse magát, ahogy eleinte tervezte. De a bécsi udvar sok más kegyetlenséget is elkövetett vele szemben, nem érte be az egyszerű száműzéssel, hanem pert indított ellene, fejvesztésre ítélte, és minden vagyonát elkobozta.[64] Felesége börtönéül már ura fogsága idején Bécset jelölték ki, azután nemsokára a portacoeli apácák kolostorába zárták. Még ott sem hívén őt elég biztonságban, a tullni apácákhoz küldték, mint valami bűnöst, csak mert ura szerencsésen megszabadult a fogságból, amelyben el akarták veszteni. Ez az eljárás nagyon különbözik attól, ahogyan a tudós Grotius[65] feleségével bántak Hollandiában. Ez a Grotius századának egyik legtehetségesebb embere volt, könyvei és követútjai tanúsága szerint. Belekeverték őt Barnevelt[66] pártütésébe, miért is Móric herceg vagy inkább ennek a hercegnek a pártja elfogatta. Mivel Grotius szenvedélyesen szeretett olvasni,

igen gyakran érkezett fogsága alatt szobájába egy-egy nagy ládára való könyv, amelyeket előzőleg alaposan átvizsgáltak, s amiket azután visszaküldött, hogy helyettük másokat kapjon. Lassanként őrei elhanyagolták, hogy a korábbi alapossággal vizsgálják át a ládákat, és már csak éppen felnyitották a fedelet, és a legtetejét nézték meg, hogy lássák, vajon könyvek vannak-e benne. Felesége, ki vele lakott, észrevette ezt a hanyagságot, s hasznára akarta fordítani. Évégből olyan ládát csináltatott, melynek födele hamis rekeszt mutatott, mintha könyvek gerincét látná az ember, holott ez csak álfedél volt. Ezt a ládát nyitott födéllel keresztülvitték valamennyi őrségen. Az ügyes és nemeslelkű asszony azután a láda fenekére saját urát bújtatta be, és őt újra befedve a könyveknek látszó fedéllel, kiszállíttatta a börtönből, valamennyi őrségen keresztül. Ügyességével tehát megszabadította urát. Este, mikor a vacsorát bevitték, észrevették Grotius távollétét. Az asszony gúnyolódva mesélte el nekik, hogyan történt a dolog. Azonnal jelentették ezt Móric hercegnek, ki mindjárt kihallgatta őt. Az asszony semmit sem titkolt el a történtekből, s kijelentette, hogy ezt a hadicselt egyedül ő eszelte ki. Erre az volt a felelet, hogy a hollandi tanács és maga Móric herceg is megdicsérték a tettét, s őt magát azonnal elbocsátották, mondván, hogy jó feleséghez méltóan cselekedett, s inkább jutalmat érdemel, mint büntetést.

Bécsben azonban egészen másképp jártak el. Rákócziné fejedelemasszonynak semmi része nem volt ura kiszabadulásában, és ha lett volna, vagyis segít neki, akkor is kötelességét teljesíti. Ő azonban még Bécsújhelyre sem mehetett,[67] mert fogolyként rendőri felügyelet alatt tartották Bécsben. Mindazonáltal egy kolostorba küldték fogoly gyanánt a portacoeliekhez, hol azonban még mindig túl szabadnak találták a helyzetét, ezért a tullni kolostorba vitték azzal a szigorú paranccsal, hogy mintha bűnös volna, senkivel sem beszélhet. Mindezt azért, mert ura – az ő segítsége nélkül – megszökött a börtönből, hol haláláig akarták tartani. A bécsi tanács még ezzel a törvénytelenséggel sem érte be Rákócziné fejedelemasszonnyal szemben, hanem lefogatta a fejedelem egész háza népét; két gyermekét pedig úgy vetették fogságba, hogy a győri püspök udvarmesterének őrizetére bízták, holott még nem voltak abban a korban, hogy tudták volna, mit szenvednek.

Egy szerzetest, ki hogy a fejedelmet fogságában vigasztalja, levelezésben állt vele, azzal vádoltak, hogy levelet küldött neki. Ezt be is vallotta, s bár semmi bizonyíték nem volt arra, hogy segítette volna a szökésben, életfogytiglani fogságra ítélték ezért, mintha bűn volna egy fogolynak vigasztaló levelet írni.[68]

A bosszúállás még tovább terjedt. A győri postamestert[69] elfogták, jól-

lehet az átutazó fejedelmet nem ismerte meg – amivel igazolta és mentegette magát –, azért pedig, hogy lovakkal segített egy ismeretlennek – anélkül, hogy védelmére felhozhatott volna valamit –, pert indítottak ellene, s ítélet alapján száműzték a császár birodalmából.

Végre, hogy teljes legyen a szigorúság, Lehmann kapitányt börtönbe csukták, mivel dragonyos ruhát szállított a fejedelemnek. Megvallotta, hogy ezért 500 zecchinót (schequints), azaz aranyat kapott. Miután a legkegyetlenebbül megkínozták, fejvesztésre ítélték, de úgy, hogy előbb az öklét metszik le, azután pedig felnégyelik és a bécsújhelyi út mentén négy karóra szúrják. Hadnagyát, akire nem tudtak mást rábizonyítani, mint némi hanyagságot, arra ítélték, hogy kardját feje fölött széttörjék, s őt magát száműzték.[70] Ez késleltette a kapitány kivégzését december 24-ig, akkor Lehmannon a legnagyobb kegyetlenséggel hajtották végre az ítéletet.[71]

Íme, mennyire osztotta a bécsi tanács a császár gyűlöletét, és miként bánt azokkal, kikről azt hitte, hogy részük volt a fejedelem szökésében! A következmények megmutatták, hogy ez a keménység nem alapult okosságon, és hogy a bécsi udvar, mely azt hirdeti, hogy mindennek meg kell hajolnia akarata előtt, túlzott önhittséggel azt képzelte, hogy a fejedelem soha többé nem térhet vissza. A császár és tanácsa azonban csakhamar megbánta, hogy ilyen könnyelműen és ennyire belevetette magát a fejedelem üldözésébe. Ugyanis túlzott szigorúságuk ahelyett, hogy a dolgokat a megegyezés felé vitte volna, ami csakhamar kívánatossá vált, és ahelyett, hogy használt volna a császárnak, csak növelte a magyarok elégedetlenségét. Rákóczi fejedelem, akit sértett az a méltatlan bánásmód, ahogy Bécsben eljártak vele szemben, nemhogy meghallgatta volna feltételeiket, de még keserűbb lett haragja és felháborodása. Mikor azután visszatért Lengyelországból Magyarországra, oly szívesen fogadták, hogy közakarattal elismerték az összes elégedetlenek fejének és a magyar grófok vezérének, akik fegyvert fogtak hazájuk szabadságának és kiváltságainak védelmére.[72] És ettől kezdve ő vezette a háborút, amely a császárt oly nehéz helyzetbe hozta. Mindamellett igaz, hogy szerette volna visszanyerni a császár kegyelmét, de az, hogy biztosítania kellett magát a bécsi udvar üldözéseivel szemben, az Ausztriai Ház terveivel ellenkező elhatározásra kényszerítette. Arra vállalkozott, hogy hazáját végre fegyverrel szabadítja fel az Ausztriai Ház igája alól, és visszaállítja az alaptörvények régi tekintélyét, amelyek a kormányzatot szabályozzák, megállapítják a grófok hatalmát és azt, hogy a nemzet önkéntes szavazatával, szabadon választanak királyt. Látva ilyenképpen, hogy a bécsi tanács üldözi, és mindenéből kiforgatja, habozás nélkül az egye-

düli megoldást választotta, amely még számára maradt, és amelyre Bécs túlzott szigorúsága kényszerítette. A fejedelem azonkívül azt is látván, hogy a magyarok nagyon hajlandók igazságosan megítélni erényeit, balsorsát és tehetségét, elfogadta a választást, hogy ő legyen a vezérük.[73] Megesküdött, hogy tántoríthatatlanul szolgálja érdekeiket, s inkább meghal, mintsem letegye a fegyvert, mielőtt kiváltságaikat vissza nem állítja. Ez akkoriban történt, mikor az elégedetlenek nyugtalanítani kezdték Bécset, mely addig lenézte őket, és szembe tudtak szállni a császár csapataival, aki eddig azt hitte, hogy könnyedén észre térítheti őket.

A fejedelem látván, hogy semmi reménye sincs arra, hogy visszanyerje a császár kegyeit, és hogy erénye és személye gyűlöletes a bécsi tanács szemében, s ellenségei – akik az ő családjától elkobzott vagyonnal gyarapítják gazdagságukat – győzedelmeskednek, előbbrevalónak tartotta saját biztonságát és dicsőségét annál az első buzgóságánál, mellyel jelét adta, hogy kész visszatérni az Ausztriai Ház hűségére; tehát az elégedetlen magyarok vezérének nyilvánította magát,[74] és kijelentette, hogy mindaddig nem békél meg, míg népének teljes elégtételt nem adnak összes sérelmeiért. Ennek érdekében, miután a katolikus vallás igazságai megvilágosították elméjét, vallását megváltoztatta, odahagyta a lutheránizmust, és fölvette a katolikus vallást.[75] Alighogy áttért a katolikus hitre, kikiáltották őt Erdély fejedelmének, vagyis vajdájának, egy fejedelemválasztó országgyűlésen.[76] 1703-ban vette fel az uralkodói címet,[77] és értésére adta a bécsi udvarnak, hogy csak akkor békül ki vele, ha átengedi ennek a tartománynak föltétlen és független birtokát, miről azt tartotta, hogy az Ausztriai Háznak az összes törvényekkel szemben semmi joga nincs rá az erőszakon és a fegyverjogon[78] kívül.

[VÉGE AZ ELSŐ KÖNYVNEK]

MÁSODIK KÖNYV

ARGUMENTUM

Ez a fejezet tartalmazza a Duna folyásának pontos leírását Bécstől kezdve egészen Belgrádig, s mivel ez a folyó hosszában és széltében is két részre osztja a magyar királyságot, leírja azokat a folyókat is, amelyek jobbról és balról a Dunába ömlenek, valamint Magyarország főbb erősségeinek fekvését.

Minthogy a földrajz a történelem iránytűje, és csak bajosan lehet megérteni valamely ország háborúját, ha nem ismerjük jól a folyók futását és az erősségek fekvését – annak, amiről írni akarok, színhelye Magyarország lévén –, kötelességem leírni ezt az országot Bécstől Belgrádig (Bellegrade), mivel a Duna nyugatról kelet felé folyik e két város között s kétfelé vágja Magyarországot, melynek felső része a folyam bal, az alsó pedig jobb partjára esik.

A Duna Magyarország egyetlen folyama, mely elviszi hírét és vizeit egészen a tengerig. Több helyen ömlik a Pontus Euxinusba (Fekete-tengerbe), és útközben fölveszi mindazokat a folyókat, amelyek vizeikkel jobbról-balról neki adóznak, és amelyeket, mint mondtam, a Fekete-tengerbe visz. Ez Európa legszebb és legnagyobb folyama, Bécs alatt legalább másfél, sok helyen pedig egy mérföld széles.[1] Elég tehát megismerni a Duna folyását Bécstől Belgrádig, s azokat a városokat, amelyeket öntöz, valamint a beléje ömlő más folyókat, hogy tökéletesen tudjuk mindazt, amit Magyarországról tudni kell.

Már említettem, hogy a Duna két részre osztja Magyarországot: bal partján a Felsőre, jobb partján az Alsóra, csupán Pozsony (Presbourg), Alsó-Magyarország fővárosa kivétel, mivel az mégis a bal parton van. Ha Bécsből indulunk el és a Duna mentén lefelé haladunk, az első dolog, ami szembetűnik, a bal parton a Morva torkolata. Ez a folyó választja el Morvaországot (Moravie) Felső-Ausztriától,[2] s ezen kelnek át a magyarok, mikor – igen gyakran – elportyáznak az egyikbe is, másikba is

Ha ezt a torkolatot elhagyjuk, az első tekintélyes város baloldalt a nagy

és híres Pozsony, Alsó-Magyarország fővárosa. Körülbelül két mérföldre fekszik Bécstől, és ez az egész királyság feje. Előbb azonban, minthogy ezt a helyet látni lehetne, van Dévény (Thon), mely kis város a Morva torkolatánál. Kassa (Cassovie) Felső-Magyarország fővárosa; róla a maga helyén szólunk majd. Kissé feljebb van Hradistye (Hradisch) vára, húsz német mérföldnyire a torkolat fölött.[3]

Nem sokkal Pozsony alatt a Duna három csatornára szakad, melyek szálfa erdőkkel borított, igen szép szigeteket alkotnak. Ezen szigetek közül az első és a legnagyobb, mely szembeötlik, a híres Csallóköz (Schut) vagy Komárom (Comorre) sziget. Ezt ugyanazon folyam egy csatornával, mely hosszában átvágja, két részre osztja, a Nagy- és a Kis-Csallóközre. Egyiket a másiktól ez a csatorna, a Dunának egyik ága választja külön. Ez a híres sziget, melyet erdők és kitűnő legelők borítanak, 12 magyar, vagyis 30 francia mérföld hosszú, 5 magyar, vagyis 12 francia mérföld széles. Déli, vagyis jobbparti ága Óváron (Altembourg) át folyik, mely a Lajta (Leitha) torkolatánál van; ugyanazon folyón felül van Bécsújhely, Rákóczi fejedelem fogságának helye. Ez a Lajta folyó nagy könyököt alkot, amelynek domború oldala Alsó-Ausztria felé esik, a homorú pedig magába zárja a Fertő- (Neudsiller) tavat; emellett fekszik Oedembourg városa, melyet másképpen Sopronnak neveznek. Azonban térjünk vissza a Duna folyásához. Azután, hogy jobb ága elhaladt a Lajta torkolata mellett, Győr híres püspöki várost érinti, amely a Rába (Raab) torkolatánál fekszik, ott, ahol ez a folyó a Duna egyik ágába ömlik. A Rábán fölfelé haladva találjuk Pápát, a hegyoldalban, kissé távolabb a folyótól. Még valamivel távolabb[4] van Szentgotthárd (Saint Gotard), amely arról a győzelemről[5] híres, amelyet a császáriak a Coligny és la Feuillade parancsnoksága alatt álló franciák vitézsége révén arattak a törökön, s amit a császár, mint az egész világ tudja, rútul hálált meg.

Ezen sziget keleti sarkában, hol a folyamágak egyesülnek, van Komárom (Comorre) híres városa vagy inkább erőssége, amely a sarkot foglalja el. Két oldalát a Duna vize mossa. Vára bevehetetlen, s nincs szükség erődítésekre, csak a szárazföld felől, hol négy bástyája van: kettő a szárazföld felé néz, másik kettő a folyam felől védi. Ezt a helyet Alsó-Magyarországhoz számítják és az azonos nevű vármegye fővárosa. Alakja háromszög, melynek csúcsa a sziget keleti sarkában van, alapja a szárazföld mentén, két oldala pedig a Duna mellett. A már említett négy bástya közül, amelyek a nyílt mező felől védik, és külső bástyájuk nincs is, kettő a folyam felé néz, az egyik déli, a másik északi irányban, azon a területen, amelyet a vár és a Duna között szabadon hagytak.

Mióta ezt az erősséget megépítették, a törökök sohasem foglalták el.[6] Az erősségtől nyugatra van a város, hol valaha 24 könnyű fegyverzetű kis hadinaszádot tartottak ágyúkkal fölszerelve, és harminc magyar hajót, hogy biztonságosan és a lehető leggyorsabban járhassanak-kelhessenek át a folyón.

Mielőtt Komáromhoz érnénk, a Duna bal partján találjuk a Vág (Vaag) torkolatát s mellette Lipótvár[7] (Leopolstat) városát vagy erősségét. A Vág Gutánál (Guntz) ömlik a Dunába.[8] Ennél a torkolatnál híd áll, az elsáncolt hídfő gyakran az elégedetlenek hatalmában van. Éjjel a Dunán, Komárom fölött őrséget állítanak a nagy folyam közepén levő hajóba, hogy az ellenség ne tudjon átkelni a Csallóközbe. A városnak nincsenek bástyái, csak kaszárnyái a katonák számára.

Komárom vidéke nagyon termékeny és nagyon kellemes. Mátyás volt az első, ki 1474-ben egy régi kastélyt helyreállíttatott a vidék védelmére, s mivel ezt a helyet olyan fontosnak tartotta, mint a hollandok Sking erősség fekvését, melyhez egészen hasonló, erődítményeket építtetett benne.

Szolimán 1529-ben rossz és gyenge állapotban foglalta el Komáromot, melynek csak régi erősségei voltak. Kétszázezer emberből álló seregével egyenesen Bécsnek indult, és semmiképp sem akarta, hogy bármi is feltartóztassa gyors hódításában. Mivel pedig Komáromot tartani nem lehetett, a szultán felgyújtatta és odahagyta.

Ausztriai Ferdinánd, Magyarország királya és V. Károly után császár,[9] felfogván Komárom fekvésének fontosságát, ezt a helyet 1550-ben megerősítette, jobban mondva hozzákezdett a ma is látható vár építéséhez. Szinán basa 1594-ben ostrom alá vette, de az ostromot október 4-én kénytelen volt szégyenszemre feladni, s vállalkozását abbahagyni, mert Braun (Praum) ezredes,[10] ki a vár védelmét vezette, fölégette az összes külvárosokat, nehogy a törökök ott megszálljanak. Mátyás főherceg segítségére jött egy 40 000 főnyi sereggel, de a hitetlenek nem várták be őt, hanem – mint mondottam – gyorsan megszüntették az ostromot, és visszavonultak Budára.[11]

A folyam különböző ágai Komáromnál egyesülnek, lefelé továbbhaladva a folyam bal partján a Nyitra folyó ömlik bele, s mellette van Nyitra (Nitra) város, feljebb pedig Érsekújvár (Neuhauzel)[12] fontos erőssége, Komárommal szemben, de négy vagy öt német mérföldnyi távolságra tőle.

Ugyanitt a bal parton található a Garam (Gran) folyó torkolata, mely előbb fölveszi az Ipoly (Lipolo) vizeit, s azután a Dunába ömlik, szemben a híres Esztergom, Gran vagy másképpen Strigonie érseki várossal;

ennek érseke koronázza meg jog szerint a magyar királyt, ámbár ezt a jogát a kalocsai érsek – a legalkalmatlanabb időben – megpróbálta elvitatni tőle.

Nagymaros (Mitroc) és Visegrád (Vicegrad) következnek azután, az első a bal, a másik jobb partján a Dunának, mely azután kétfelé ágazik, hogy Szentendre (Saint André) szigetét alkossa, mely nevét a keleti szélén levő kis Szentendre várostól kapta. Jóval kisebb, mint a Csallóköz. Ennél a szigetnél lejjebb, dél felé fekszik Buda és Pest, egymással szemben; Buda a folyó jobb, Pest annak a bal partján, csak a folyó választja el, s egy 70 hajóból álló híd köti össze a kettőt.

Buda Magyarországnak legszebb és legfontosabb városai közé tartozik. A legszélső város, melyet a törökök valaha birtokoltak. Neve Bude, latinul Budának nevezik. A törökök Offennek hívják, a németek olykor Eccelburgnak, vagyis Attila városának nevezik – alaptalanul – Attila testvéréről, Bledáról,[13] akinek neve hasonlít e város nevéhez. Úgy hiszik, pedig nem igaz, hogy „Isten ostorának" testvére építtette és javíttatta, pedig Attila maga építtette, s nevét azokról a csodálatos hőforrásokról kaphatta, melyek területén vannak, éppúgy, mint a Rajna közelében Baden a maga gyógyfürdőiről.

Ami Offen nevét illeti, az kemencét vagy sütőkemencét jelent, s a város ezt a nevet onnan kapta, hogy környékén nagy számban voltak mészégető kemencék. Azt tartják, fürdőinek és vizeinek bősége miatt, hogy ez a régiek Aquincuma, amely valaha Pannónia tekintélyes városa volt, és a Duna partján feküdt. Valentinianus császár sokáig időzött itt a quádok ellen viselt háborúja után, ezek a quádok a mostani morvák, amint ez még néhány meglévő feliratból kiderül.[14]

Buda városa tehát a Duna jobb partján van, Pilis (Pelisie) vármegyében. Hajdan az egész királyság fővárosa volt, mióta azonban Magyarországot Török- és Keresztény-Magyarországra osztották fel, Pozsony lett a keresztény Alsó-Magyarország fővárosa, Kassa pedig a Felsőé.

Ez volt a királyok székhelye, s a törökök ott kormányzót, vagyis beglerbéget tartottak, ki alá több szandzsák[15] (sangiac) tartozott.

A város hat részre oszlik. Első a kastély; a felsőváros egy dombon fekszik, ez a második; a harmadik a Duna mentén elterülő külváros, ez olyan hosszú, mint a másik kettő együttvéve; a negyediknek neve Wasserstat, vagyis Víziváros, másképp Judeistat, azaz Zsidóváros, és ezt nevezik alsóvárosnak; az ötödik a magyarosan sövénnyel kerített külváros, végre a hatodik Pest városa, amely a másik oldalon, a Duna bal partján van, s valaha csak külváros lehetett, melyet azután megerősítettek, s külön város lett belőle. A felsőben van a kastély, mely a keleti oldalon, egy kis

hegyen fekszik, az alsó a két külvárost foglalja magába; ami Pestet illeti, azt Budától külön városnak tekintik.

Buda városát nemcsak tornyokkal, rondellákkal és bástyákkal ellátott jó falak veszik körül, hanem szaporították is erődítéseit. A törökök valaha olybá tekintették, mint birodalmuk fejét, nyolcezer főnyi őrséget tartottak benne, s a pesti oldalon harminc egyárbocos hajójuk volt. Buda házai mind szépek, és többnyire faragott kövekből épültek. Mihelyt Szolimán elfoglalta,[16] Husszein basa megerősíttette az alsóvárost, ami nemigen jó, mert akié Pest, annak nagy előnye van Budával szemben. Buda majdnem középütt fekszik Bécs és Belgrád között, 35 mérföldnyire lévén Bécstől, 49 mérföldre a másiktól.

A Luxemburg-házból való Zsigmond, magyar király, aki egyúttal császár is volt, falakkal vétette körül, a kastélyt pedig csarnokokkal és szép kertekkel díszíttette.

A kastélyban nagyszerű termet építtetett római modorban, a városban pedig több épületet emeltetett. A kastély közepén faragott kövekből álló torony vagy donjon építését kezdte el, bevégzésében azonban halála meggátolta.

A hajóhíd, mely Buda és Pest között van, 63 nagy hajóból áll. A katolikusok és a kálvinisták a törökök idejében szabadon gyakorolhatták vallásukat, és a zsidóknak zsinagógájuk volt.

A kastélykert közelében és azon kívül nagyon jó hatású meleg fürdők vannak; e fürdők vize olyan meleg, hogy a belédobott libákat és disznókat is könnyen megkopaszthatják, s a tojások még hamarabb megfőnek, mint a forrásban levő vízben. Budán van egy nagy tér, a Szent György piaca. A hőforrások közelében hidegvízforrás van, egymáshoz oly közel esnek, hogy egyszerre egyik kezünket a meleg, a másikat a hideg vízben tarthatjuk. Vannak meleg vizű medencék, melyekben bizonyos halfajták élnek, de ha a Dunába vagy hideg vízbe dobják őket, szinte azon nyomban elpusztulnak. Kétféle fürdő van: az egyik fajtát a Szentháromságról nevezték el, a másikat Musztafáról, aki kormányzó volt, és ezeket a fürdőket kőből építtette, és ólomtetővel födette le.

Buda határa elég termékeny és kellemes, bora azonban kénes szagú a földje alatt levő meleg vizek tüze miatt. Budán 1438-ban olyan veszedelmes lázadás és villongás tört ki a magyarok és a németek között, kik egymás iránt természetüknél fogva sok ellenszenvvel viseltetnek, és csak nehezen viselik el egymást, hogy a magyarok kifosztották emezeket. A balszerencsés mohácsi csata után, melyet 1526-ban a magyarok ellen Szolimán nyert meg, Budát Szolimán rendkívül könnyen elfoglalta,[17] mert a csapatok és a lakosok kétségbeesvén a király eleste miatt, elmene-

költek a városból, s a királynéval együtt Pozsonyba húzódtak vissza. Tüzérségével a szultán három óra hosszat sem lövette a várost, s miután erőszakkal elfoglalta, kardélre hányatta mindazokat, akik védelmezték, férfiakat, asszonyokat, gyermekeket egyaránt. Kivétel nélkül mindenki ottveszett, azonban csak a magyarokat ölette meg, a németeknek megkegyelmezett. Elfoglalta a kastélyt is, amit két roham után feladtak, és kifosztotta. Fölégette Corvin Mátyás híres magyar királynak nagy gonddal és költséggel összegyűjtött könyvtárát. Azután anélkül tért vissza Konstantinápolyba, hogy Budán csapatokat hagyott volna.

Ugyanazon esztendőben Szapolyai János (Jean de Zapoli) erdélyi vajdát Magyarország királyának választották meg, és Székesfehérvárott (Albe-Roiale) megkoronázták, a választók egy részének hozzájárulásával. Azután Budára ment, s mivel azt pusztán és gyalázatosan kifosztva találta, kitisztogatta a kastélyt, őrséggel látta el, s visszahívta a lakosokat, kik – mint mondtam – Pozsonyba menekültek. Azonban 1527-ben[18] Ferdinánd ausztriai főherceg, V. Károly testvére, s utána császár, szintén Magyarország királyának választatván meg vetélytársa, Szapolyai János ellenében, miután Pozsonyban a szavazatok egy részét megszerezte magának, Kázmér brandenburgi őrgrófot küldte Buda ostromára egy sereggel, amely szeptemberben el is foglalta a várost. Ez volt az oka, hogy Ferdinánd Székesfehérvárott megkoronáztatta magát.[19]

Szolimán 1529-ben 200 000 főnyi sereggel Magyarország ellen vonult oly ürüggyel, hogy János királynak nyújt segítséget Ausztriai Ferdinánd ellen. Megostromolta Budát, s a várost ellenállás nélkül elfoglalta; a kastély néhány napig védte magát, de két német ezredes tárgyalásba bocsátkozott Szolimánnal, s egyezség mellett, Nádasdy Tamás főparancsnok hozzájárulása nélkül, feladták a várat.[20] A hitetlenek a megadási föltételeket nem tartották be: mindenkit megöltek, a gyermekek és azok kivételével, kik futással elkerülhették a halált. Nádasdyt foglyul ejtették, s hajóra vitték, hogy Konstantinápolyban örökös fogságra vessék. Útközben azonban átugrott egy evezők nélküli másik hajóra. Ezen átkelt a folyó másik oldalára, oda, ahol János király táborozott, megadta magát neki, és kegyelmet kapott tőle. Szolimán átadta a várost és a kastélyt ennek a királynak, s azután Bécs alá vonult, amelynek ostromát azonban nemsokára kénytelen volt abbahagyni.

Roggendorf (Regendorf) 1530-ban a császár parancsára ostromzár alá vette a várost, s remélte, hogy éheztetéssel beveszi. Mohamed (Mahomet) belgrádi basa azonban segítségére jött, s Roggendorf nem mervén bevárni őt, abbahagyta az ostromot, s olyan nagy sietséggel vonult vissza,

hogy még a sebesülteket is mind hátrahagyta táborában, kik iránt aztán a törökök több részvéttel voltak, mint ő.

Szapolyai János király 1540-ben meghalt, s felesége az ő halála után szülte meg fiát, akit Ferdinánd ellenében királynak választottak. Ferdinánd újra megostromolta Budát, de sikertelenül. Egy esztendő múlva Roggendorf megint eljött ostromolni, de jobban megerősítve találta, mint az első ostrom idején. Majd a törökök is eljöttek a város megsegítésére, és a kis János király anyja a várost még abban az esztendőben átadta Szolimánnak,[21] ki oda egy beglerbéget tett be. Ettől fogva a szultáné volt Buda IV. Mohamed idejéig, mikoris Károly lotaringiai herceg visszavette Lipót császárnak.[22] A keresztények 1542-ben ostromolták, de nem tudták elfoglalni. Schwarzenberg (Shvaremberg) Adolf 1598-ban ostrom alá vette a császár parancsára, azonban kénytelen volt elállni tőle; csak azért kezdett hozzá, hogy ezzel a hadmozdulattal elvonja a figyelmet Nagyváradról (Grand Waradin), melyet a törökök hatalmas sereggel ostromoltak, de egyik terve sem vált be. 1599-ben újra megtámadta, de sikertelenül. A császáriak újból ostrom alá vették 1602-ben, el is foglalták a város egy részét és a felső külvárost; de nem vehették be a felsővárost és a kastélyt, mert Husszain belgrádi basa segítséget hozott, megverte a kereszténveket, és kétezer emberből álló segélycsapatot küldött a városba, mire az ostrom félbemaradt. Mátyás főherceg[23] jelenlétével lelkesítette a tábort, de ez nem akadályozta meg az ostromzár feloldását és serege vereségét.

Pest 1603-ban még mindig a császáriak hatalmában lévén, Locher parancsnok átkelt a befagyott Duna jegén, megtámadta Budát, s elfoglalta a fürdőket, levágva mindenkit, aki ellenállt. Azok a török asszonyok, akik fürödni mentek, kénytelenek voltak nagy nehézségek árán a felsővárosba menekülni, mialatt – hogy a nők erre időt nyerjenek – a férfiak harcoltak.

1684-ben a lotaringiai herceg[24] ostromolta a várost, de serege azon cselszövések következtében, melyet a tanács némely tagja főzött ki ellene, mindenben hiányt szenvedvén, kénytelen volt az ostromot abbahagyni.[25] 1686-ban azonban jobb intézkedéseket tett, elfoglalta, s azóta ez a város a császárok, Magyarország királyainak kezén van. Június 21-én fogtak a futóárkok készítéséhez, s a várost a 75. napon foglalták el, hiába fejtett ki hihetetlen ellenállást egy renegát francia,[26] a várost mégsem tudta megmenteni.

Ugyanezen az oldalon találhatók azok a romok is, amelyeket Óbudának neveznek, és amelyekről sokan azt hiszik, hogy ezek a régi Sicambria[27] romjai, pedig az ott volt, ahol az új Buda áll.

Ami a szemközt fekvő Pestet illeti, nincs róla semmi megjegyezni való, hacsak az nem, hogy ezen a síkságon[28] gyűltek össze valaha a rendek királyválasztásra. Mindazok, kik evégből jöttek oda, fegyveresek és lovasok voltak, még az egyháziak is, úgy, ahogy a lengyelek gyűlnek össze a varsói síkon, hogy királyt válasszanak. Most azonban a gyűlést már nem a mezőn tartják, hanem Pozsonyban,[29] hol két kamara van, egyik a grófok és bárók, a másik a városok és azon főurak követei számára, kik nem tudnak megjelenni, s maguk helyett megbízottaikat küldik.

Mivel Buda Magyarország fővárosa, leírására bővebben kitértem. Amint a Duna Budát és Pestet elhagyja, két ágra szakad, és egy nagy szigetet alkot, melyet Szentmargitnak neveztek, most pedig Szavojaiszigetnek[30] hívnak, mert élethosszig Jenő hercegnek adták haszonbérbe. Ez csak egyharmaddal rövidebb, mint a Csallóköz, de sokkal keskenyebb. Ezen a szigeten van Csepel (Cepel) falu, ott, ahol a folyam két ágra szakad, a nyugati oldalon, és öt mérfölddel lejjebb Keve (Covin), a sziget fővárosa. Tétény (Thetes) és Adony (Adam) a folyam jobb partján vannak. Ahogy ezt a szigetet elhagyjuk, lejjebb találjuk Földvárt (Château de Fedvvar), melyet az elégedetlenek már annyiszor foglaltak el, hagytak oda s vettek megint vissza, s ami csak arra jó, hogy Budát zár alatt lehessen tartani. Itt található, Földvártól kissé lejjebb Paks (Patz). Földvárral szemben, a folyam másik partján van Kalocsa (Colocza), nagy és jeles város, az esztergomin kívül az egyetlen érseki székhely, amelynek érseke igen rosszkor vitatja, melyiküket illeti meg a magyar királyok megkoronázásának tisztessége.

Kalocsa neve a Monumenta Colosseaból jön, amelyet valaha Róma adott neki, mert tele volt rendkívüli nagyságú szobrokkal, azaz koloszszusokkal. Paks vármegye[31] püspökségét egyesítették ezzel az érsekséggel. Ez a fővárosa a Duna mellett fekvő kilenc vármegye közül az egyiknek, ahogy a latin szerző mondja: *Ivit ad statuas colossaeas.*[32] Alsó-pannóniai városnak mondja, s ezek közt nincs egyetlen másik sem, amelyre ez a név ráillene. 1602-ben, mialatt a keresztények ostromolták Budát, a hajdúk a befagyott Dunán lementek Kalocsáig, ahol akkor trákok, rácok és törökök laktak. Elfoglalták az erősséget, kifosztották és fölégették. Kalocsa és a Tisza (Teisse) közt terül el a Kiskunság (Pachimere?)-puszta, melyet a latinok Campus Cumanusnak neveztek; legelőkben nagyon gazdag, ritkán lakott terület, alig vannak falvai és városai.

Kalocsa alatt a Dunának ugyanazon bal partján van Baja (Bavnn!), s a vele szemközt levő jobb parton a Sárvíz (Sarvize) torkolata, amely egy nagy mocsárból ered, vagy inkább táplál egy át nem gázolható mocsarat, melynek közepén, e folyó mellett épült Székesfehérvár (Albe-

Royale) erős és jeles városa. Magyarország régi területén négy város viseli a Fehér (Albe) nevet, ti. Székesfehérvár, melyről most szóltunk, Görögfehérvár (Albe-Greque) Szerbiában, Gyulafehérvár (Albe-Jule) Erdélyben, és Neszterfehérvár (Alba-Nester) Moldovában, amit a németek Weissemburgnak, a magyarok Fayer-Wardnak és a szlávok (Esclavons) Belgrádnak (Belgrad) neveznek; mindezek a nevek a különböző nyelvekben fehér várost vagy fehér várat jelentenek.

Székesfehérvár a várral együtt Alsó-Magyarországon fekszik, s a hasonló nevű vármegye fővárosa. Valaha, mielőtt a város az ottománok kezébe került,[33] itt koronázták meg és temették el Magyarország királyait.

Buda, Székesfehérvár és Esztergom egy majdnem egyenlő oldalú háromszöget képeznek, ennek alapja körülbelül negyvenöt olasz mérföld, s mindenfelől azok a mély mocsarak szegélyezik, melyeket ezen a helyen a Sárvíz folyó alkot. A várat igen nehéz megközelíteni külső védőművei miatt. A mocsár két részre oszlik: az egyik a Sóstó keletre, másik az Ingovány (Ingovvano) nyugatra. A várat erős kőfal zárja le, s vízzel teli, széles és mély árok veszi körül. Mikor a lotaringiai házból származó Mercoeur herceg mint a császár tábornoka elfoglalta,[34] nem volt egyéb ott, mint az árok és néhány toronnyal és rondellával megerősített kőfal, de bástyák és külső védőművek nélkül. Székesegyháza, mely a Szűz nevét viseli, Magyarországon a legszebbek közé tartozott, s itt koronázták meg és ide temették el a királyokat.

A mocsáron keresztül három igen széles töltés vezet, melyek mentén több templom, ház, kert, legelő van és többen laknak, mint magában a városban. Ezek a töltések tulajdonképpen a külvárosok. Ötösével vagy hármasával vannak a mocsáron kívül, benn kettesével, igen erős élősvényekkel elkerítve, és vízzel telt, mély árkokkal körülvéve; minden külváros olyanforma erős, mint Hatvan (Hatoman) vagy Pápa (Papa).

Az 1490. évben I. Miksa császár megostromolta és rohammal be is vette Székesfehérvárt. Csapatai karddal a kezükben nyomultak be, a várost feldúlták, és nemre, korra való tekintet nélkül mindenkit megöltek, akit ott találtak. Egy esztendő múlva, 1491. július 19-én II. László (Ulászló) magyar király visszafoglalta; a vár megadta magát neki, miután a németek tizenegy hónapig tartották hatalmukban. Ez a király 40 000 emberrel rohanta meg.

A gyászos mohácsi ütközet után Szapolyai János szepesi grófot és erdélyi vajdát koronázták meg Magyarország királyának a választók egyetértésével, hiszen mikor az esztergomi érsek készült a koronát a király fejére tenni, háromszor kérdezte meg az egybegyűlt népet, akarja-e

a jelöltet királyának, s mikor a nép helyeselt, megkoronázta, kezébe adta a kormánypálcát egy karddal együtt, mellyel a király a világ négy égtája felé suhintva megesküdött, hogy azt a haza szolgálatában fogja forgatni, bárki ellen. 1540-ben I. Ferdinánd tábornoka[35] elfoglalta a várost. 1543. szeptember 4-én azonban az megadta magát Szolimán szultánnak, ki személyesen vezette seregét. A nagy Sóstó mellett táborozott, és az ostromlottak nem voltak elég előrelátók, hogy fölégessék külvárosaikat, sőt néhány erődítést is emeltek ott, melyeket Szolimán elfoglalt, s ott szállásolván el táborát, kényelmesebben készíttette futóárkait a város felé, s azt hamarabb bevette, mint ahogy egyébként tudta volna.

1593-ban Hardeck (Hardet) úr, aki a császárnak, Magyarország királyának seregét vezette, megtámadta és felégette Székesfehérvár külvárosait, meg akarta rohanni a várat, azonban Husszein budai basa annak segítségére jött. A két sereg megütközött.[36] A törököket megverték és tízezer embert vesztettek: ennyit öltek meg a helyszínen. A keresztények elfoglalták a hitetlenek tüzérségét és poggyászait, s bevették volna a várat, ha tovább folytatják a rohamokat. Azonban a vezetők közt viszály támadt, ami meghiúsította a parancsnok minden intézkedését, annyira, hogy a császári sereg november hónapban visszavonult anélkül, hogy a várat elfoglalta volna.

A császáriak megrohanták 1598-ban is, de abba kellett hagyniok az ostromot; 1599-ben Schwarzenberg (Shvartsemberg) gróf éjjel két órakor újra megjelent, ingben lepte meg a törököket, mégsem ért el semmit, s kénytelen volt visszavonulni. Csupán a két külvárost foglalta el és fosztotta ki, pedig ha ezek a csapatok a kapuk felé nyomultak volna, hihetőleg bevették volna a várat.

Mercoeur herceg 1601-ben visszavette II. Rudolf császárnak, kinek hadseregét vezette. Az ostromot szeptember 9-én kezdte meg, és Rosswurm (Rusvorum) gróf, ki egyik parancsnoka volt, ugyanaznap elfoglalt két külvárost, szeptember 17-én kezdte lövetni a várat, 20-án bevette és kifosztotta. A törökök felgyújtották saját puskaporukat, a tűz azután megemésztette az összes házakat és a Miasszonyunk híres templomát. De a keresztények, akik hatalmukba kerítették, mégis erős helyőrséget hagytak benne.

A vár bevétele után néhány nappal 50 000 török, Husszein basa vezérlete alatt, kétszer is megtámadta[37] a nyílt mezőn Mercoeur herceg táborát, aki elsáncolta magát a falak közelében, de Husszeint visszaverték, és veszteséget szenvedett. Mercoeur herceg most, bár csak 8000 embere volt, győzelmétől elbizakodottan elhatározta, hogy megtámadja a hitetlenek seregét, amely még mindig 30 000 embernél többet szám-

lált. Az ütközet véres és hosszú volt, de a törökök végre vereséget szenvedtek, 10 000 emberük a helyszínen elesett.[38] Vannak szerzők, akik azt állítják, hogy Mátyás főherceg, később császár, személyesen is részt vett ebben a csatában, de olvastam másokat, akik ezt tagadják, s azt mondják, hogy egyedül Mercoeur herceg vitézségének és vezérletének köszönhető ez a diadal.

A törökök 1602-ben ugyanazon Husszein basa parancsnoksága alatt ostrom alá vették és visszafoglalták Székesfehérvárt Keresztelő Szent János fővétele napján,[39] melyet a törökök a maguk szerencsés napjai közé sorolnak, mert akkor nyerték meg a híres mohácsi csatát, mely Szolimán előtt megnyitotta egész Magyarország kapuját. A közkatonák kapituláltak, a tisztek nem, őket foglyok gyanánt küldték Konstantinápolyba, míg a közkatonákat szabadon bocsátották. Ettől fogva Székesfehérvár állandóan a törökök kezén maradt anélkül, hogy a császár visszafoglalhatta volna. Csak IV. Mohamed idejében, 1683-ban, foglaltak el a császáriak néhány külvárost, melyeket ki is fosztottak. Azonban 1688-ban ezt az erősséget a császáriak a törököktől visszavették, minekutána a helyet igen sokáig tartották ostromzár alatt.[40]

Lejjebb, a kalocsai torkolatnál, a jobb parton találjuk Mohácsot (Mohats), azt a végzetes helyet, ahol Szolimán rettenetes és véres csatát nyert Magyarország királyával szemben. Átellenben, a folyam bal partján van Baja (Bedre), ezen túl, a jobb parton található a Dráva torkolata, a bal parton pedig a Tiszáé, mely nem sokkal Titel (Titoul) felett ömlik a Dunába.[41]

A Dráván van – torkolatától néhány mérföldnyire – az eszéki híd, mely fontossága és hossza miatt nevezetes: három kis folyó szalad ott a Drávába, s ugyanazon időben vele együtt kiáradván tófélét alkotnak. Szolimán, ki belátta, hogy milyen fontos és szükséges út ez Magyarország felé, melyet meg akart hódítani, határozta el elsőként, hogy oda hidat veret.

Ez a híd, első helyén nem volt hosszabb 4000 lépésnél, de mostani helyén 8565 lépés, vagyis négy francia mérföldnél is hosszabb és húsz lépés széles, mind a két oldalán árkádos, kifelé ablakokkal és kilátókkal, középen mélyedés van a lovak, sőt a fogatok számára. Egyszerre, egymás mellett négy szekér mehet át a hídon, és bizonyos távolságokban őrházak vannak az őrszemek elhelyezésére. De inkább hosszú töltés ez, mint híd.

Szolimán Magyarországra hatalmas sereggel óhajtván bemenni, tehát meghagyta a budai basának, készítsen számára egy hidat, melyen Eszék mellett serege átkelhet. A basa, hogy engedelmeskedjék a szultán parancsának, huszonötezer embert rendelt oda, és ott, ahol ez a három folyó

a Drávába ömlik, tizenkét nap alatt elkészült a híddal, s járható állapotba helyezte Szolimán serege számára. A híd Eszéknél kezdődött, és vele szemben, északi végén a dárdai vár védelmezte.

Mindazonáltal seregével a szultán valamivel a híd elkészülte előtt megérkezett, s bosszúságában, hogy a híd nincsen kész, színleg hibákon és hanyagságon kapta a basát, és levágatta a fejét, mondván, hogy parancsait rosszul hajtotta végre. Később ezt a hidat lerontották,[42] és egy másikat, ennél magasabbat készítettek, olyat, amilyet leírtam, vagyis amelyik 8565 lépés, azaz négy francia mérföld hosszú és végükön kihegyezett, folyómederbe szúrt vastag fákra van építve. Csodálatos hídlábakon nyugszik, és a dárdai várnál végződik, amely a hídfőt védi. Háromszor csinálták meg. Először Szolimán rendeletére, mikor csak fél német mérföld hosszú volt, ezt egy magasabb, egy mérföld hosszú híd követte, és végre a négymérföldes, ami a mostani nagysága.

A régi Mursa a mai Eszék (Essek), s Constantinus császár itt győzte le végképp Magnentiust, aki császárrá kiáltatta ki magát.[43]

Szolimán Bécs ostromáról hazatérőben, amely reá nézve nem végződött szerencsésen, Konstantinápoly felé haladva elfoglalta Eszéket, mivel ismerte ennek az erősségnek a fontosságát, fekvését s a Dráván levő átkelőhelyét, és 1537-ben Katzianer (Cation) császári tábornok a törökökkel szemben hiába vette ostrom alá.[44]

1684. február elsején Zrínyi Miklós gróf megostromolta Eszéket és felgyújtotta a hidat, amely azután két napig égett. Fölégette ezenkívül a töröknek ezernél több városát és faluját, sőt még Pécset is (Ville des cing Églises), és rabszolgasorból felszabadított több mint száz keresztényt. 1685-ben a helyreállított eszéki hidat Leslie gróf megint fölégette,[45] s elfoglalta a várost, melyet azután csapatai kifosztottak, de nem foglalta el azt a várat, melyet Dárdának neveznek.

Ugyanazon évben, mivel a császár fegyvereinek kedvezett a hadiszerencse, Leslie újból elfoglalta Eszéket, a híd maradványait pedig maguk a törökök égették föl, kik attól féltek, hogy üldözni fogják őket.

Bádeni Lajos herceg, ki az egyik sereg parancsnoka volt, 1686 októberében egyenesen Eszéknek vonult, november elsején Dárda alá érkezett, és hatalmába kerítette az erősséget, melyet két basa és a helyőrség sorsára hagyott, s császári helyőrséget helyezett el benne.

1687 júliusában néhány csetepaté volt Eszék körül, honnan a császáriaknak hátrálniok kellett; de a törökök a németeket egészen Mohácsig akarván kergetni, ott teljes vereséget szenvedtek. A nagyvezír az ellenséges seregen átvágva magát Eszék felé sikeresen visszavonult, amivel egész Európa csodálatát kivívta. Végre 1687. szeptember 29-én a törökök

a várost és a várat oly gyorsan hagyták oda, hogy elfelejtették felgyújtani azt a hét aknát, amit fel akartak robbantani. Dunewald gróf hatalmába kerítette, és telve találta mindenféle hadifelszereléssel, és kijavíttatta az erődítményeket és a hidat.

Eszéktől Szalánkeménig (Salenkemen) a Duna jobb partján lefelé haladva, az egész vidéket átengedték a császárnak a karlócai békében, s egy sáncot emeltek szemben a Tisza torkolatával.[46] A Tisza a bal parton egyenes vonalban folyik egészen a kis Vassau-folyóig (?), amely Belgrád fölött ömlik a Szávába, a Száva pedig a belgrádi vár alatt a Dunába. Jelenleg Belgrád a török birodalom legszélső városa.

A Dráva és a Száva torkolata közt ettől jobbkézre van a kis Valkópataké (Valpo), s mellette az azonos nevű város és Valkóvárad (Valcovvard), mely két tekintélyes erősség sokáig volt a töröké, de most a keresztények az urai.

Nincs más hátra, mint hogy felfelé haladjunk a Dráva és a Tisza mentén, mivel ez a Dunába ömlő két legnagyobb folyó, s hogy valamit mondjak a Dráváról, végül pedig többet a Tiszáról.

A Tisza, melyet a latinok Tybiscusnak neveznek, olyan folyó, mely Felső-Magyarországot öntözi. A Kárpát (Crapach) hegység egyik ágában ered, azután egyenesen nyugatra folyik, majd könyököt alkot, délre fordul és százötven francia mérföldnyi út után,[47] néhány mérföldnyire Titel alatt a Dunába ömlik. Elválasztja Erdélyt Magyarország más részeitől, legalábbis nagyon kicsi a távolság a Tisza és Erdély közt. A folyó, miután megtett némi utat, elhalad Munkács (Monkats) városának szomszédságában. Ez a vár a természet és emberkéz munkája nyomán egész Felső-Magyarország legerősebb vára. Megmászhatatlan szikla csúcsán fekszik, s fekvésénél és erődítéseinél fogva majdnem bevehetetlen. A Szamos (Samos) folyó – ennek mentén épült az erős Szatmár (Zatmar) városa – gyarapítja vizével a Tiszát, nem sokkal Pétervárad (Petri-Varadin) fölött, amely nincs messze Szatmártól.[48] A Tisza nagy mocsarat alkot,[49] amely körülveszi és védelmezi Tokaj (Tokai) várát, azután több várost és falut öntöz, érinti Szolnokot (Zolnok), Csongrádot (Czongrád), és odább Szegedet (Seghedin), szemben a Maros (Maroche) torkolatával. A Maros mellett felfelé haladva a folyó mentén fekszik Csanád (Chonad), Arad és Lippa. Szegedről a Tisza Titel felé folyik, és kevéssel azután beleömlik a Dunába, majdnem átellenben azzal a sánccal, amely a császár birodalmát elválasztja a törökétől. Csongrádnál a Kálló (?) (Rallo)[50] ömlik a Tiszába, feljebb Sarkad (Zurchad), Gyula (Gula) és Nagyvárad fekszik, bár ez a folyó lépten-nyomon változtatja a nevét.[51]

Végre Nagyvárad szomszédos Erdéllyel, amelynek határai elég közel esnek hozzá.

Mondottam, hogy a Tisza a Kárpát-hegyben ered, igaz, hogy voltaképpen a Kalfbergben,[52] de ez a hegység is a Kárpátok egyik része. Két forrásból ered, amelyek azonban elég közeliek. Az egyiket Fehér forrásnak (Fontaine blanche) nevezik, a másikat Fekete forrásnak (Fontaine noire)[53]. A gyors vizű patakok, melyek a hegyekből rohannak le, annyira megnövelik, hogy forrásától egy mérföldnyire már nagy és mély hajókat hordoz. A halak olyan csodálatos nagy mennyiségben élnek benne, hogy minekutána az egész országot ellátják vele, a fölösleget disznóhizlalásra használják, nehogy a romlott hal a vidéken valami járványt okozzon. A Tisza nagyjából Szalánkeménnel szemben, Belgrádnál hat mérfölddel feljebb, eltűnik szem elől.

Ami Kassát illeti, amely Felső-Magyarország fővárosa, vagy inkább az volt, amíg Felső-Magyarország nagy része a török hódoltsághoz tartozott, a Hernád (Hervath) mellett fekszik, tíz mérföldnyire Eperjestől (Epéries), amely egy másik folyó[54] mellett van, s ennek vize a Hernádéval egyesül, hogy Kassa alatt nagy mocsarakat alkosson.

Mielőtt befejezném ezt a kitérést, mondok valamit Kassáról. Említettem, hogy Felső-Magyarország fővárosa, hozzáteszem, hogy nevét (Cassovie) egy Cassius nevű római kapitányról kapta. Ez az első az öt szabad város közül, amelyek: Kassa, Lőcse (Leutschi), Bártfa (Bartfeld), Eperjes és Kisszeben (Leben). Abaújvár (Abauivvard) megyében fekszik, egy hegység[55] lábánál, a Hernád nevű folyó mellett, amely kevéssel feljebb egyesül a Tarcával (Tarcze). Ez a Hernád folyó a városon kívül folyik, de van egy kis ága,[56] amely a szomszéd hegységekből fut le, a városba a felső kapunál ér be és azonnal két ágra szakad, amelyek a várost hosszában átszelik, körülfolyják a két templomot[57] és azt a helyet, ahol az iskolák vannak; összesen harmincnégy kis híd van ezen a két ágon.

Kassát csak hat német, vagyis tizenkét francia mérföld választja el Eperjestől, amit hármas kőfal kerít, jó árok vesz körül és bástyák erősítenek. Két kapuja van, amelyeket hetenként fölváltva nyitnak ki, és amikor az egyik nyitva áll, a másikat zárva tartják. Házai magasabbak és szebbek, mint máshol, mert Felső-Magyarország főtisztjeinek ez a rendes tartózkodási helye. A városháza gyönyörű épület, és a plébániatemplom csodálatraméltó építészeti mű. Van egy másik, majdnem rombadőlt templom is, amely a szerzeteseké. Az egyházi szertartások Kassán folynak, a hegyi városok szokása szerint. A szlávoknak (Esclavons) szintén van templomuk. A raktár erős épület és el van látva mindenféle hadiszerrel. A németek nagyobb része ágostai hitvallású, a magyarok kálvinisták.

A császár nem mulasztja el, hogy németet tegyen meg kassai kormányzónak, de néha olaszokra is bízta már a parancsnokságot, például Nigrellire (Negroli) és Belgiojosóra (Ville-Joyeuse)[58]. A kassai kormányzó parancsol a környéken levő csapatoknak, háború idején pedig a vidék összes nemeseinek és urainak is. Az egész vidék a törököknek hódolt, a Kassától hat mérföldnyire levő területig.

Magyarul, lengyelül, szlávul és törökül beszélnek itt.[59] A föld sok bort terem, s – bár nem valami jó – nagyban kereskednek vele Lengyelországban. A kassai bort Magyarországon ugyanolyan értelemben emlegetik, mint a brie-i bort Franciaországban.[60]

Magyarországon sehol sincs olyan egészségtelen levegő, mint Kassán, és az idegenek, akik nem szokták meg, halálos betegek lesznek tőle.

Kassa közelében gyógyforrás van, melynek vize rögtön felmelegszik, amint a kövek fölmelegszenek, egyébként pedig hideg.

II. Albert, ausztriai császár és magyar király 1438-ban[61] meghalván, áldott állapotban hagyta feleségét, ki négy hónap múlva fiat szült. László névre keresztelték, és mindjárt születése után Magyarország királyává koronázták Székesfehérvárott.[62] Azonban atyja halála és az ő megkoronáztatása közt némely magyarok Ulászló (Uladislas) litvániai herceget, a lengyel király öccsét választották meg királynak.[63] A két király polgárháborút támasztott, amely több mint három esztendeig tartott. Egyik párt a másikkal szemben sok ellenségeskedést követett el. Kassa városát a lengyelek Ulászló király javára megostromolták, de nem vették be.[64]

Mátyás király halála után, 1490-ben két ellentétes párt királynak választotta meg Ulászlót és Albertet, kik mind a ketten Kázmér lengyel király fiai, testvérek és vetélytársak voltak. Albert lengyel haddal támadta meg Kassát, de nem tudta bevenni.[65]

1526-ban, a gyászos mohácsi csata és Lajos király halála után, Szapolyai János erdélyi vajdát és Ferdinánd ausztriai főherceget, V. Károly testvérét megválasztották Magyarország királyának. Kassa városát 1537-ben[66] Ferdinándtól János király csapatai csellel elfoglalták.[67] Ezek a csapatok sok kegyetlenséget követtek el, s a tűz belekapván a városi jegyző házába, leégett a Nagytemplom, két leánynevelő intézet, két kolostor, a városháza és majdnem valamennyi magánház; négy óra alatt hamvadt el mindez, és a tüzet nem lehetett eloltani a rendkívül heves szél miatt.

Kassát 1592-ben a törökök rohanták meg, de aztán abbahagyták az ostromot. 1605-ben a protestánsok templomát az egri katolikus egyház kanonokjai kapták, mivel Eger 1556-ban a törökök kezébe esett.

Az olasz Belgiojoso, Kassa parancsnoka, üldözte a protestánsokat,

aminek az lett a következménye, hogy a város Bocskai (Rotskai) István pártjára állt, azonban Bocskai csapatai rögtön kifosztották, mihelyt bevonultak, a polgárok mégis fényes fogadtatásban részesítették őt. Basta (Rasta) császári tábornok 1604. november 21-én sikertelenül[68] támadta meg. Bocskai Kassán 1606-ban mérgezés következtében meghalt,[69] s halála után a város meghódolt a császárnak.

Kassát végre Bethlen Gábor erdélyi vajda[70] foglalta el,[71] s az 1621. évi békében[72] II. Ferdinánd császár Felső-Magyarország hét vármegyéjével, s Munkács (Mogats), Tokaj, Szatmár és Sziget (Szighet) városokkal együtt átengedte neki.

1668-ban Bakos Gábor foglalta el, ki tábornoka volt I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek, a szóban forgó Rákóczi Ferenc fejedelem dédapjának.

1682-ben Kassa Thököly gróf hatalmába került,[73] s azóta örökös nyugtalanságban él, mert hol az elégedetleneké, hol a császáré.

Íme, nagyjából ilyen a Duna folyása, mely elválasztja a bal partján fekvő Felső-Magyarországot a jobb partján levő Alsótól. Ezt a leírást a Tisza torkolatáig készítettem el, amivel szemben sáncot vagy árkot emeltek, mely a két birodalmat Zimony (Semlin) és Szerém (Scherm) közt elválasztja, és Szalánkeméntől kiindulva a kis Bodogro[74] folyónál végződik, mely a Szávába ömlik.

[VÉGE A MÁSODIK KÖNYVNEK]

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

HARMADIK KÖNYV

ARGUMENTUM

Rákóczit Erdély vajdájának (voivode) választják meg. Az elégedetlenek háborúját, amit eleinte lebecsültek Bécsben, most már igen komolyan veszik. Rákóczi zászlai alatt több mint százezer ember áll, seregeit fegyelemre szoktatja. Elfoglal egy átkelőhelyet a Dunán, beveszi Tokajt, Szatmárt és Kassát, portyázik Ausztriában, Morvaországban és Sziléziában. A megrettent Bécs városa sáncokkal zárja körül elővárosait. Az angolok és a hollandok megegyezésre akarják rábírni a császárt, és közbenjárókat küldenek. Bercsényinek és Károlyinak útlevelet adnak, de ők nem fogadják el. Bécstől négy mérföldnyi távolságig mindent tűzzel-vassal pusztítanak. Heister, az ellenség parancsnoka, nem tesz semmit. A fejedelem beveszi Trencsént, körülzárja Lipótvárat és Nagyváradot. Sikerei Erdélyben. Kreutz veresége. Az angolok és hollandok elfogadják Rákóczitól az útleveleket, miket Erdély független fejedelmeként ír alá. Musztafát leteszik a trónról. Ahmedet állítják a helyébe. Szegedet elfoglalják. Budát és Pestet körülzárják. Egész Erdély fölkel a fejedelem mellett. A kalocsai érsek és Lamberg gróf közvetítésével újabb békeajánlatot tesznek az elégedetleneknek, amit ezek visszautasítanak. Fegyverszünetet kérnek tőlük. Az elégedetleneket sem a höchstadti csata, sem Bajorország elvesztése nem ingatja meg. Előzetes békefeltételeket szabnak. Rabatta (Rabata) veresége. A fejedelem Erdélyben mindenütt megveri Rabutint, aki segítséget kér. A császár Szirmay közbenjárásához folyamodik, de a közvetítés nem jár sikerrel.

Erdély, ahogy mondtam, nagy és gazdag tartomány, mely Havasalfölddel (Valaquie) és Moldvával határos, mindig Erdély fogja eldönteni a török és a császár közötti háborút, kedvező fekvése miatt és annak következtében, hogy ellátja azt a felet, amelyikkel tart. A császár fegyverei erejével urává lett, és az utoljára megválasztott ifjú Apafi (Abaffi) halála alkalmul szolgált neki, hogy hatalmába kerítse anélkül, hogy a népek szabad akaratukból megválasztották volna.[1] Rákóczi fejedelemnek nagy pártja és nagy követelései voltak, mert a Jánosok[2] után az ő nagyapját és dédapját választották meg vajdának a Porta támogatásával. Bölcsen kormányoztak, érthető tehát a fejedelem keserűsége annak láttán, hogy a kormánypálcát az Ausztriai Ház tartja a kezében.

Bármennyire szeretett volna is visszakerülni a trónra, melyet az erdélyiek egy emberként neki szántak, nem volt könnyű dolog Rabutin császári kormányzót kiűzni onnan, s uralmon maradni az Ausztriai Ház hatalmával szemben. Mindamellett nem került sok fáradságába, hogy ebben az államban oly tekintélyes pártot alakítson, mely 1704 augusztusában őt egy népes gyűlésen uralkodónak válassza meg,[3] mivel a nemzettel közös egyetértésben a főbb urak mind felismerték, hogy Erdély választófejedelemség volt, hiszen valaha a magyar királysághoz tartozott, ugyanazon törvények alapján kormányozták, s a császárnak semmiféle más joga nincs a hódításnál és az erőnél, amellyel őket leigázta.

Íme az a zavar, melyet a császárnak a bécsi tanács túlságos szigorúsága okozott Rákóczi fejedelemmel szemben. Ahelyett, hogy fejvesztésre ítéli, amiért ügyesen elmenekült a bécsújhelyi börtönből, szelíden és megbocsátással kellett volna visszahívnia őt, nem pedig odadobni az elkerülhetetlen kétségbeesésnek, hogy aztán kénytelenek legyenek hízelegni neki, ahogy akkor szokás, mikor az ügyek már nagyon elmérgesedtek. Éppen nem részrehajlás vezet, amikor ezt mondom, hanem egyszerűen a józan ész okoskodása. Az ember soha nem tudja elviselni a zsarnokságot, s jobban szeret lázadó gyanánt és biztonságban élni, mint hogy másodszor is azok kezébe adja magát, akik vele rosszul bántak. A bécsi tanács nem emlékezett már Seneca csodálatos politikájára, aki a világ legravaszabb udvarában élt. Ellenségeinkkel úgy kell együttélnünk – mondta ő –, mintha valamikor barátaink lehetnének, vagy biztosan azzá válnának; vagyis nem szabad elkeseríteni és engesztelhetetlen ellenségünkké tenni őket; és úgy kell élni barátainkkal, mintha a természet változásai és az események viszontagságai egyszer bizonyára ellenségeinkké tennék őket. De ők csak arra gondoltak, hogy elmenjenek a legvégső

határig, nem látták előre a következményeket, és nem fontolták meg, hogy van mit félniük egy mélyen megsértett fejedelem nehezteléséről. Nem is gondoltak abban a pillanatban egyébre, mint hogy az Ausztriai Ház bosszút álljon. Rákóczi fejedelem üldözése, ama háború tetőpontján, melyet sok nehézséggel folytattak az elégedetlenek ellen, fokozta a miniszterek és kegyencek dühét, akiknek eszük ágában sem volt visszaadni az elkobzott javakat, amiken legfőbb gazdagságuk alapult. De ahogy Juvenalis mondja: *populus sequitur fortunam semper et odit damnatos.*[4]

Rabutin is, parancsra vagy természetes buzgóságától hajtva, ráfogta Erdély kancellárjára,[5] hogy bűnrészes mindabban, ami a fejedelem javára történt. Azonnal és sok tépelődés nélkül levágatta a kancellár fejét,[6] mint felforgatóét, azzal az ürüggyel, hogy az egész nép választásáért neki kell felelnie. Ez a nevezetes miniszter olyan állhatatossággal, olyan szilárdsággal halt meg, hogy azt kimondani sem lehet.

Az a csönd és szomorúság, amelyet a nézők tanúsítottak kivégzése alatt, jól megmutatta, mi van valamennyi erdélyinek a szíve mélyén, és hogy nem a szélsőséges erőszak téríti vissza a helyes útra a lelkeket. Alba hercegnek Flandriában való magatartása igen szép példát adott erre: elveszett a hét Egyesült Tartomány, mert vérpadra küldte Egmont herceget és Hoorn grófot,[7] akiknek csak az volt a bűnük, hogy békét szerettek volna szerezni fejedelmüknek és nyugalmat hazájuknak, mégis szerencsétlen áldozatai lettek egy kormányzó dühének, mint ez a kancellár is áldozatul esett Rabutinnek.

Ahelyett, hogy ez a kivégzés kiölte volna az erdélyiekből azt a szeretetet, amellyel Rákóczi fejedelem iránt viseltettek, még inkább megszerették őt; a magyarok lelke pedig még inkább eltelt keserűséggel. Ebből a példából jól látták, mi vár rájuk, ha a császár lesz életük és személyük ura. Egyébként is nap mint nap újabb üldözéseknek voltak kitéve a német parancsnokok részéről, mert ezek jobban tudták intézni saját ügyeiket, mint a császár dolgát, ezenkívül a féktelenség együtt jár a külső és belső viszályokkal. Nem is kell tehát csodálni, hogy Magyarország népei felkeltek. A császár azt hívén, hogy leiratokkal és fondorkodásokkal lecsendesítheti a zavargást, Jenő herceget Pozsonyba küldte, ahol a herceg elég hosszasan és hasztalanul várakozott,[8] s közben elvesztette nagy tekintélyének egy részét, amelyet Savoya hercegével való együttműködése révén Olaszországban szerzett.[9]

Eladdig és a meginduló háború legelején, melyet az elégedetlenek pártja megüzent, udvari embereinek hízelgései közt a császár elhanyagolta ezt az ügyet, és azt, mivel félrevezették, hanyag közömbösséggel

szemlélte. Ezt a zavargást kevéssé találta fontosnak, és a magyarok ellen csak közepes erőket küldött.

Egész figyelmét Olaszországra, a Rajnára és Bajorországra fordította. De amint Rákóczi fejedelem vette át a csapatok parancsnokságát, a dolgok végre olyan komolyra fordultak, hogy kénytelenek voltak többet foglalkozni vele, mint addig, s most igen szerencsésnek érezték magukat, ha hízeleghettek annak, akit azelőtt vérpadra küldtek volna.

Jól látta a császár, hogy egy egész nép mozgalmát nem lehet lecsillapítani akkor, mikor éppen akarják, mert az a haragvó tenger maga, és az a bánásmód, melyben Zrínyi, Nádasdy, Frangepán és Tattenbach grófokat részesítették, mindannak a forrása, amit kifejlődve maga előtt látott, és azoknak a kivégzetteknek párolgó vére, akiket a bécsi tanács a maga bizalmatlanságának feláldozott és amely a vérpadon kiömlött, távolabbi oka annak, hogy fölgyúlnak az elégedetlenek villámai és mindenfelől mennydörgéssel fenyegetnek, és rettenetes hatásuk lesz, ha meg nem előzik. Így történt, hogy az 1703. év végén Bécsben nagytanácsot tartottak, s elhatározták, hogy megkísérelnek minden utat és módot lecsillapításukra, ha pedig a békés megegyezés nem sikerülne, akkor, amint a tábornokok fennen hangoztatták, vissza kell hívni a Styrum és Herbeville parancsnoksága alá rendelt csapatok egy részét s olyan sokat vezetni a magyarok ellen, hogy feltétlenül leverjék vagy megsemmisítsék őket.

A fejedelem a maga részéről többé nem érte be olyanféle népfölkelőkkel, kik szolgálatára ajánlkoztak, de rend és fegyelem nélkül. Több mint százezer embert[10] gyűjtött zászlai alá, de ezek egyáltalán nem voltak hadirendhez szokva. Külföldieket hívatott be, s közülük választotta tisztjeit, kik lassan-lassan fegyelemhez szoktatták a sereget. Négy hadtestbe osztotta a katonákat, csakhamar pedig hatra emelte a hadtestek számát. A két legjelentősebbet Bercsényi és Károlyi (Caroli) vezetése alá rendelte, hogy – amint ez hamarosan meg is történt –, feltétlen urai legyenek Csallóköz szigetének, amely a legkényelmesebb és legkönnyebb átkelőhely a Dunán Felső-Magyarországból az Alsóba és a legkényelmetlenebb Bécs városának. Meghagyta nekik, hogy a háborút és a tűzvészt vigyék el Bécs kapujáig, valamint egészen Buda és Pest alá, amelyek e sziget alatt fekszenek. És mivel Jenő herceg Pozsonyban volt, hol hiába igyekezett megfelelő hadsereget gyűjteni, hogy Magyarország valamennyi népét a császár iránt engedelmességre kényszerítse – a fejedelem ideküldött egy harmadik sereget Ocskay (Otskai) grófnak és más bizalmasainak vezetése alatt. Önmagának a legerősebb sereget tartotta meg a Tisza és Erdély vidékén, hogy akkor nyomulhasson be oda, mikor neki tetszik,

és elfoglalhassa az összes erősségeket, amelyek Erdély szomszédságában fekszenek, és útjába esnek. Az 1703. év végén csakugyan ura lett a Duna egyik fontos révének Esztergomnál, mely gazdagságánál, fekvésénél és érsekségénél[11] fogva igen tekintélyes hely, és mivel e rév birtokában a folyó mindkét partját uralta, ezen a környéken állította fel raktárait. És mialatt Magyarország más seregei az ő parancsai szerint cselekedtek és megfélemlítették Bécset, Pestet, Budát a városkapukig vezetett gyors portyáikkal, ő ostrom alá vett három erősséget a Tisza környékén, úgymint Tokajt, amely csakhamar meghódolt diadalmas fegyvereinek,[12] továbbá Szatmárt[13] és Kassát; az utóbbi éhínség miatt csakhamar szintén megadta magát.[14]

Minthogy a jég kedvező volt, a többi hadak átkeltek a Lajta és a Morva folyókon, és csodálatra méltó portyázásokat vittek végbe Ausztriában, Morvaországban és Sziléziában.[15] Ekként oly nagy félelembe ejtették Bécset, hogy a lakosok elhatározták a külvárosok sánccal való körülzárását, és hogy evégből 30 000 utász dolgozzon éjjel-nappal, még vasárnapokon és ünnepeken is.

A császár dolgai ilyen rosszul álltak, mikor Rákóczi fejedelem elfoglalta tőle Eger (Agria) erősségét,[16] melynek megszerzése és megtartása a törököknek annyi fáradságába került. Elfoglalta a híres Munkács (Monkats) várát is,[17] melyben anyja, Thököly gróf felesége oly hosszú ideig tartotta és védelmezte magát, és mely a természet és az emberkéz munkája nyomán csaknem bevehetetlenné vált.

Ekkor történt, hogy az angolok és a hollandok, kik szövetkeztek a császárral abban a háborúban, melyre a franciák ellen II. Károly spanyol király öröksége ügyében vállalkozott, úgy vélték, nem hallgathatnak és nem hagyhatják magára a bajba jutott császárt a magyarok ellen viselt háborúban, mely őt annyira eltérítette fő tervétől. Előterjesztették a császárnak,[18] hogy az elégedetlenek ellen viselt háborúja meghiúsíthatja minden intézkedésüket, és ereje nagy elforgácsolására fog vezetni, megnehezíti majd, hogy a savoyai hercegnek megadja a megígért segítséget, és a badeni hercegnek elegendő csapatot küldjön a Felső-Rajnánál folytatott háborújára, ha kénytelen nagy sereget tartani Magyarországon. Előadták, hogy nemcsak a flandriai háború terheli őket, hanem arra is kötelezték magukat, hogy – a portugálokkal együtt – támogatják a főherceg ügyeit Spanyolországban,[19] ami óriási költségeket okoz nekik. Azonkívül a császár vállára nehezedik még egy háború, amelynek a kimenetele még nem dőlt el. Tehát, akármibe kerül is, ezt a magyarországi belháborút le kell csillapítani, hogy a fő hadjáratra fordíthassa minden erejét és figyelmét. Rákóczi fejedelmet az erő sohasem fogja

legyőzni, és éppen ellentétes intézkedésekre van szükség, mint amilyeneket eddig Rákóczi fejedelemmel szemben hoztak. Ajánlkoztak, hogy közbenjárók és kezesek lesznek ebben az ügyben és egy ésszerű egyezségben. A fölkelők egy része kálvinista, a másik pedig lutheránus lévén, talán nem utasítják vissza sem közbenjárásukat, sem kezességüket, s már éppen ideje alaposan hozzálátni, mielőtt a dolgok jobban elfajulnak. Egy nagy és hatalmas császár számára igen nehéz, hogy hízelegjen egy embernek, kitől halálosan sértve érzi magát, és hogy mint egyenlő féllel tárgyaljon egy alattvalóval, akit előzőleg mint lázadót vérpadon való fejvesztésre ítéltetett. A szükség azonban törvényt bont, és sokszor kell megölelni azt, akit megfojtani szerettek volna.

A császár elméje kész volt meghallgatni és helyeselni ezeket a politikai tanácsokat, mivel ezek az érzelmek megfeleltek szándékainak: azonnal felajánlották tehát az elégedetleneknek a kiegyezés előkészítését, de a javaslat nem talált meghallgatásra.

A császár először azt ajánlotta, hogy adjanak Bécsbe szóló útlevelet ezen ügy megbeszélésére Bercsényi és Károlyi grófoknak.[20] Rákóczi azonban bölcs belátással megértette velük, milyen veszedelemnek tennék ki magukat mindketten, ha engesztelhetetlen ellenségük adott szavában bízva odamennének, aki különböző ürügyekkel tetszetős okokat találhatna arra, hogy az udvarnál tartsa és elveszítse őket; hogy emlékezniök kell arra a módra, ahogy Berguesszel és Montignyvel bántak, akiket az Egyesült Tartományok Spanyolországba küldött követnek, és ott elvesztették őket anélkül, hogy menekülhettek volna;[21] hogy mikor megsértettek egy uralkodót, és az megbántva érzi magát, kevésbé szabad benne bízni, mint ha koldusbotra juttatta volna az embert; s hogy őket lázadó alattvalóknak tekintik, akiknek nem kell megengedni, hogy kimondják, ami eszükbe jut, és akikkel szemben nem kell megtartani az adott szót; hogy az igazságnak és az ország törvényeinek helyreállítására fegyvert kellett fogni; egyszóval nem helyesli, hogy Bécsbe menjenek. Bercsényi és Károlyi tehát kijelentették, hogy semmiféle útlevél ürügye alatt nem akarnak Bécsbe menni, sem pedig életüket nem bízzák a császár tanácsára. Eközben a fejedelem félelmetessé tette fegyvereit a Tisza mentén, és már egész sor olyan várost elfoglalt, amelyek biztosították Erdélybe vezető útját,[22] mert Erdély meghódítása volt terveinek legfőbb célja, és oda hívták barátai, akiket Rabutin gróf üldözött. Rákóczi azonban, mielőtt a bemenetelre vállalkozott volna, előbb manifesztumot bocsátott ki,[23] amely magában foglalta mindazokat az okokat, amik arra kényszerítették, hogy fegyvert fogjon a császár ellen: az általános okok közé sorolta a magyar nemzet törvényeit és kiváltságait, a magánjellegű ok az volt, hogy nem

feledkezett meg arról a rossz bánásmódról, amelyet saját személyében, családjában és barátai körében kellett tűrnie, s ami jogos védekezésre kényszerítette. Ott végezte, hogy törvényes joga van Erdélyre, ahová az összes erdélyiek hívták, és a császárnak éppen nem szilárdak a jogai, mert Erdély birtokát csakis fegyverei hatalmának köszönheti.

Ebben az időben, az 1704. évi hadjárat megkezdése előtt, tizenkétezer[24] magyart küldött át a Morva folyón, ahonnan hadai négy mérföldnyire megközelítették Bécset, s mindenütt tűzzel-vassal pusztítottak, amerre csak jártak. Nem állóháborút viseltek, hanem tatár módra portyázva és hirtelen visszavonulva harcoltak.

Heister tábornok, ki az elégedetlenekkel szemben egy sereget vezetett, hibásan járt el, mikor – belépvén Magyarországra, csodákkal kecsegtette a bécsi udvart, kémei értesítésére azonban, hogy Károlyi gróf eléje jön, ütközetre kész népes seregével – gyorsan újra átkelt a Lajtán, és két mérfölddel Bécs alá visszavonult, hogy azt fedezze, vagyis inkább hogy serege és poggyásza számára attól nyerjen fedezetet.[25] Az elégedetlenek nyomon követték, s utána átkelvén a Lajtán, falvakat égettek föl, Bécshez oly közel, hogy annak várfokairól látni lehetett a lángokat. Portyázásaikkal egészen a város kapui elé jutottak, anélkül, hogy azok meggátlására Heister moccanni mert volna.[26]

Az elégedetlenek egy másik csapata elsáncolta magát Stájerország szélén, valamint a Mura (Marech) és Dráva összefolyásánál, s ott raktárakat állítottak fel, mint Pápán (Papa) és Kanizsán (Canise) is, honnan elportyázhattak egészen Grazig (Grats), amely ezen tartomány fővárosa. A fejedelem is rövid idő alatt hatalmába kerítette Trencsén (Trenschlin) erősségét a Vág mellett,[27] és ostromzár alá vette Lipótvárat (Leopolstat).[28] Nem érte be ennyivel, hanem bevette Kismartont (Eisenstadt) és Sopront (Oedemburg)[29] is, amelyeket elegendő őrség nélkül talált; míg Arad (Arath) parancsnoka a császár érdekében arra vállalkozott, hogy Nagyváradot ostrom alá veszi. Azonban jóllehet egy fontos átkelőhelyet elfoglalt, Rákóczi fejedelem segítségül érkezett, megütközött vele és tönkreverte, elvette ágyúját és poggyászát, s megölte vagy elfogta hadtestének egy részét.[30] Ugyanakkor visszavette Tokajt és Szatmárt,[31] amelyeket őrség híján feladtak, de később visszafoglaltak. A fejedelem onnan Erdélyig vonult, hol hatalmába kerítette a legtöbb helyet, amelyek ellenállás nélkül nyitották meg kapuikat és annyira szorongatta Rabutint, hogy erősen kezdett segítségért kiáltozni, minekutána elvesztette Kolozsvárt (Clausembourg) és Gyulafehérvárt, több más hellyel együtt.[32]

Ekkor történt, hogy Bercsényi gróf Rákóczi fejedelem parancsára írt Bécsbe, és tudatta, hogy nem hallgatnak meg semmilyen indítványt a

megegyezésre, mert múltbeli tapasztalataik szerint ezt nem tehetik biztonsággal.

Hogy jobban megerősítse, amit írt, portyázásra indult Morvaország belsejébe, hol a zsidókat, kik minden holmijukkal Prágába menekültek, kifosztották a morva parasztok. Ezek támogatták az elégedetlenek portyáit, s éltek az alkalommal, mert minden polgárháború elválaszthatatlan a garázdálkodástól. Bercsényi a maga seregével Nagyszombatnál (Tyrnau) szállt táborba. Rákóczi fejedelem a magáéval a Tiszánál, míg Károlyi gróf Stájerországban és Alsó-Ausztriában portyázott és pusztított.

Mindezek a nagy sikerek, valamint annak csekély valószínűsége, hogy az elégedetleneket más úton visszatéríthetik az engedelmességre, a császárt arra kényszerítették, hogy Magyarország ellen máshonnan hívjon be külön csapatokat. Azonban Jenő herceg azt hívén, hogy nincs biztonságban Pozsonyban, hol semmiféle csapatai nem voltak, s ilyeneket nem is gyűjthetett, kénytelen volt visszatérni Bécsbe, hogy mint a haditanács elnöke töltse be tisztjét,[33] s beszámoljon a császárnak a magyarországi ügyek rossz állapotáról.

A parancsnokságot átengedte Pálffy grófnak, Horvátország alkirályának,[34] mivel azonban ez a tábornok sokkal tehetségtelenebb volt, mint ő,[35] ez a változás nem mozdította elő a császár ügyeit. Mindamellett Kreutz (Creutz) tábornok még egyszer meg akarván kísérteni Nagyvárad fölmentését, az előtte járó Rákóczi fejedelem – elővigyázatossága folytán – útvonaláról tudomást szerzett, majd megtámadta és tönkreverte őt, úgyhogy Kreutz elvesztette csapatait, társzekereit s Várad továbbra is a fejedelem ostromzára alatt maradt.

A hollandok, hogy megpróbálják a császárnak adott tanácsuk végrehajtását, hozzáküldték Hamel-Bruyninx, az angolok pedig Stepney (Stipney) urat mint rendes békeközvetítőket a császár és az elégedetlenek között. Mindkettőjük mellé adtak még egy rendkívüli követet is, ugyanilyen megbízással.

Bruyninx megérkezett Bécsbe, elment Pozsonyba, s útlevelet kért Rákóczi fejedelemhez, hogy fölkeresse őt táborában, előadja a kiegyezés érdekében rábízott feltételeket, és felajánlja nekik a két hatalom közbenjárását azzal, hogy a császár elfogadta már őket, mint közvetítőket.[36]

Eközben a magyarok Légrád erősségét szorongatták, mely Stájerország határán, a Mura és Dráva összefolyásánál fekszik, azután átkeltek a Morván, kifosztották és adófizetésre kényszerítették Morvaországot, majd Bécs kapujánál ütöttek tábort. Heister tábornok, ki nagyon gyöngének érezte magát arra, hogy szembeszálljon áradatukkal, beérte azzal,

hogy visszavonuljon Ebenfurtba, Bécsújhely mellé, és elsáncolja magát a Lajta mellett. Ezalatt a fejedelem ostromzár alatt tartotta Egert, amely viszszakerült a császár fennhatósága alá, és föltétlen ura lett Munkácsnak.[37]

Ebben az időben rettenetes forradalom tört ki Konstantinápolyban a szultán és tisztjei ellen. A trónra Musztafát ültették, aki legidősebb fia volt a régebben letett Mohamednek.[38] Ez a herceg körülbelül negyvenéves volt, nagy hadiképességekkel, azonban mivel jelét adta, hogy túlságosan hajlik a kegyetlenségre, a muftinak egy fetvája[39] alapján őt is letették, s az 1703. év szeptemberében a Porta főbb tisztjei öccsét, Ahmedet[40] tették helyébe, aki szelídebb kedélyűnek és hajlékonyabbnak látszott bátyjánál. Rákóczi fejedelem Musztafánál némi kísérletet tett segítség kieszközlésére, mire különben kevés szüksége volt; Musztafa feltételeit azonban a magyarok vallása és a fejedelem méltósága elfogadhatatlanná tették. Könnyebben megnyerhette volna ezeket Ahmedtől, mint testvérétől, ha akkor a zavargások nem szaggatják az ottomán birodalmat. Mert alig ült Ahmed a trónra, ugyanazok a tisztek, kik őt megválasztották, megbánták tettüket, és a szerájban vagy divánban három pártra oszlottak. Az egyik vissza akarta ültetni Musztafát, azt mondván, hogy szerencsétlensége következtében bizonyára megjavult, a másik, attól félve, hogy balsorsa inkább felizgatta, mint megjavította, azért életben, de börtönben hagyta volna, s helyébe fiát, a tizenhárom éves Ibrahimot akarta trónra ültetni; a harmadik párt amellett volt, hogy hagyják meg Ahmedet, ha már trónra juttatták. Így ezen titkos cselszövések következtében mozgásba jött minden, minek lecsillapítására Ahmed kénytelen volt kegyeitől megfosztani még addigi barátait is, s őket száműzni vagy éppen kivégeztetni. Így maga is bajban lévén, hogyan tartsa fenn magát a napról napra megújuló ármányok ellenében, hajlamosabb volt saját helyzete megerősítésével törődni, mint hogy az esetleges külföldi ajánlatokra hallgasson.

Nem kell tehát csodálni, hogy Rákóczi egymagában, a törökök segítsége nélkül folytatta ezt a fontos háborút, lángeszének és bátorságának erejével, mely mindent pótolt; s a világ, mely nem ismeri a Porta titkát, ámul azon, hogy a szultán nem használta fel a magyarországi mozgalmakat arra, hogy bosszút álljon az előző háborúért, pedig közben neki a saját háza táján jó néhány egyéb cselszövést kellett felgöngyölítenie.

A fejedelem miután elfoglalta a híres egri várat, ami közvetlenül Munkács, Felső-Magyarország legerősebb várának elfoglalása után következett, haditanácsot tartott, s azt javasolta, hogy 50 000 emberrel a felső Dunához vonul, s ezt a sereget Bécs vagy Buda kapui elé vezeti. Az előbbi helynek a külvárosokat körülzáró sáncait a császáriak a lehető

legnagyobb szorgalommal ásták tovább, mert a császár attól tartott, hogy őt bekerítik Bécsben.

A fejedelem végbevitte a tanácsának tett és elfogadott javaslatot, s ötvenezer emberrel a Duna mellé vonulván[41] Forgách és Károlyi grófok kíséretében bement Szent Margit szigetére, amelyet jelenleg Szavojai-szigetnek[42] hívnak, mert élethosszig Jenő herceg kapta a haszonélvezetét. Sok hajót előrendelt, hogy azokon keljenek át a Duna másik ágán Földvár (Fedward) mellett, hogy szándéka szerint a folyón fölevezve szabályszerűen megostromolja Budát, ha alkalmat találhat, hiszen részben már Székesfehérvár felől körülzárta,[43] s arra számított, hogy azt ugyanolyan könnyen elfoglalja, mint ahogy bevette Szakolcát (Scalis)[44] a Morava mellett. Azóta azonban józan okokból letett tervéről, mely túlságosan lekötötte volna, visszafordult és elfoglalta Szeged városát.[45] Helyőrségét kardélre hányatta, miután rohammal, karddal a kézben bevette, hogy megbüntesse őket azért a néhány tiszteletlen szóért, amit a katonák a vár fokáról a fejedelemnek s anyjának, Thököly grófnénak, becsülete ellen intéztek.

Ez az erőd igen erős palánk, mely a Marosnak a Tiszába ömlésénél fekszik. Palánknak nevezik Magyarországon az olyan erősséget, amelyik csak árokkal és sövénnyel van megerősítve. Előnyös fekvése és ereje folytán kiállt már több fontos ostromot, amelyeknek kimenetele nagyon különböző volt.

Van egy olyan fellegvára is, mely még tovább képes ellenállni az ostromnak. Nem is tudták először elfoglalni, mert a fejedelemnek nagy tervei voltak, s nem akarta, hogy ez a roham késleltesse őket. Tehát más – hamarosan csakugyan adódó – alkalomra halasztotta ennek az erősségnek bevételét. Ezalatt csapatai szorosan körülzárva tartották Pestet, és Bécsben az a hír terjedt el, hogy hamarosan fegyverszünet lesz, amelyet gyors megegyezés követ. Az a javaslat azonban, melyet a császár tett, hogy az elégedetlenek oldják fel minden erősség ostromzárát az élelemmel való utánpótlás idejére, a józan ésszel annyira ellenkező feltétel volt, és annyira nem tetszett nekik, hogy küldötteik nyíltan hangoztatták, mielőtt elutaztak a bécsi udvarból, hogy ilyen feltétel mellett Rákóczi fejedelem sohasem fogadja el a fegyverszünetet.[46] És ámbár a császár megpecsételt minden amnesztiát, amit szükségesnek tartott a kedélyek megnyugtatására, nem akarták meghallgatni indítványait, azt mondták, mint Thököly idejében, hogy aki amnesztiát fogad el, bűnösnek ismeri el magát, az pedig soha nem bűnös, aki hazája törvényeit védi.

Ezek a javaslatok valóban nem számíthattak meghallgatásra, mert az elégedetlenek soha nem nyerték volna vissza azokat az előnyöket, amiket

a futósáncokkal elértek az ostromzár alá vett erősségeknél. Ezeket a fegyverszünet alatt komoly ellenállásra képessé tették volna, pedig nagy részük már nélkülözte a védelemhez szükséges dolgokat.

Akkoriban történt, hogy Rákóczi fejedelem, látva, hogy érettük semmit sem tesznek Konstantinápolyban, és onnan semmiféle segítséget sem várhatnak, akár a folytatódó belső viszályok, akár ama feltételek miatt, amiket a törökök akarnak szabni, intézkedéseket tett, hogy a horvátokat érdekeltté tegye a maga oldalán.[47] Tudván tehát, hogy sóra rendkívüli szükségük van, hogy célját elérje, a hatalmában levő bányákból nagy mennyiségű sót küldött nekik. Nagyon féltek Bécsben, nehogy a fejedelem próbálkozása sikerrel járjon, mert megtudták, hogy ugyanazon időben egész Erdély fegyvert fogott mellette, és Brassó (Constat), valamint Nagyszeben (Hermenstat) kivételével – Rabutin Nagyszeben ágyúinak fedezete alatt tartotta megmaradt kevés csapatát – minden a fejedelemnek hódol. Ennek következtében Rabutin megírta Bécsbe, hogy ha haladéktalanul nem küldenek neki pénzt és csapatokat, kénytelen lesz mindent odahagyni, mert látja az ellenség fölényét. Valóban mindenütt az elégedetlenek voltak az urak. A fenti kettő kivételével valamennyi erősség a fejedelem pártján volt, aki nagy sereggel ment előre Buda felé, mialatt Forgách gróf Sopront sürgette megadásra s arra, hogy az igazság és a haza pártjára álljon, a haza mellé, amely szabadsága, valamint törvényei és kiváltságai visszaállítása után áhítozik.

Heister gróf a maga részéről kisebb vereséget mért az elégedetlenekre és Forgách grófra,[48] aki meg akarta őt támadni, holott csak hadviselésben járatlan népfölkelői voltak, mert jobb csapatait Erdélyben hagyta. Egy számára előnytelen helyen[49] rajtaütöttek, s kénytelen volt Pápára visszavonulni, hol a fejedelem őt egy harcképes sereggel látta el,[50] mert mindent előre látott, és mindent pótolt.

Úgyhogy Forgách gróf könnyen újra olyan helyzetbe került, hogy revansot vegyen az apró vereségért, amelyet elszenvedett.

Valóban, kevés idő múltán, ismét Heister tábornok ellen ment azzal a szándékkal, hogy másodszor is megütközzön vele,[51] de Heister nemigen érezte magát abban a helyzetben, hogy a csatát elfogadja, s beérte azzal, hogy a Duna partján elsáncolja magát, várva az erősítést, melyet Bécsből ígértek neki. Kevés előnye tehát, amelyre szert tett, igen keveset használt neki.

S a fejedelem akkor igen szigorú parancsokat adott ki egész Magyarországon. Minthogy ugyanis némely papok nagyon gyanúsak lettek a nemzet előtt, amely igen panaszkodott rájuk, meghagyta nekik, hogy a királyságot halálbüntetés terhe mellett haladéktalanul és minden kése-

delem nélkül hagyják el, s így sokan ki is mentek.[52] Megparancsolta, hogy az egész nép fegyvert fogjon, csapatait százezer emberrel akarta növelni, és meghagyta minden tábornokának, hogy keményen bánjanak azokkal, akik megszegik a parancsait. Rendeletét Károlyi gróf elég szigorúan hajtotta végre.

Heister, ki egyáltalán nem akart csatába bocsátkozni, csetepatékban tette tönkre seregét, létszámát háromezerre apasztotta. Velük azután kénytelen volt a bécsi sáncok mögé visszavonulni, hogy végleg tönkre ne tegye őket.

A császár a maga részéről újabb békejavaslatokat tett az elégedetleneknek. Mivel azonban még csak érinteni sem akarta a legérzékenyebb húrt, mely a királyság szabadságjogainak és a királyválasztásnak tényleges helyreállítása volt, s minden ajánlata, bármilyen körmönfont volt is, csak ígérgetésre lyukadt ki s arra, hogy szemmel láthatólag becsapja őket, az elégedetlenek mindet visszautasították, s a háborúban nyert előnyeiket akarták kihasználni. A császár mindenféle embereket, püspököket, egyszerű magánembereket, szerzeteseket küldött hozzájuk, de nem hallgatták meg sem egyiket, sem másikat.[53]

Időközben az történt, hogy a bajor herceg, aki vakmerően elfogadta a csatát,[54] melynek megvívására kétszáz mérföld messziről jött az ellenség, s elegendő lett volna az ütközetet elkerülni ahhoz, hogy a kockázatot vállaló ellenséges tábornok emberei az éhség és nyomorúság miatt odavesszenek, az ütközetet szerencsétlenül elvesztette, s népét a bécsi tanács haragjának kitéve odahagyta. Mivel az a diverzió, melyet a bajor hadjárat okozott és a császár csapatainak nagy részét lekötötte, az elégedetlenekre nézve nagyon előnyös volt, őket most a höchstädti (Hocstet) szerencsétlenség érzékenyen érintette és megdöbbentette. Rákóczi fejedelem azonban, csodálatos okosságánál és minden próbát kiálló szilárdságánál fogva – úgy látszik – nem döbbent meg, és nem változtatta meg véleményét a neki tett megegyezési javaslatokra nézve, holott elég nagy dobra verték e siker következményeit.

A császár küldöttei valóban nem mulasztották el, hogy felhasználják ezt a körülményt azzal a szándékkal, hogy ráijesszenek és elhitessék vele, hogy a császárság minden ereje a magyarokra fog zúdulni, s eltiporja őket, ha továbbra is megmakacsolják magukat. A fejedelem azonban azt felelte, hogy a bajor herceg azért szenvedte ezt a vereséget, mert nem kapott elég segítséget, de ő a maga részéről tudja, hogy most sincs kevesebb erő és vitézség a magyar csapatokban, mint a németekben, ha törődnek azzal, hogy őket jó fegyelemben tartsák, tehát inkább meghal, fegyverrel a kezében, mint hogy elveszítsen egy ilyen háborút.

Mindamellett a császár megkettőzte a kiegyezésre irányuló kéréseit, amire az elégedetlenek csak annyit feleltek, hogy mivel senkiben sem bízhatnak, abban sem, ami a kezük között van, de legkevésbé a bécsi udvarban, azt követelik, hogy előzetes béke formájában adják meg nekik mindazt, amit egy általános békében megkapnának. Erre vezetett az a gyűlés, melyet a kalocsai érsek és Lamberg gróf tartottak, akik Pápán Forgách és Károlyi grófokkal tárgyaltak, hogy fegyverszünetet eszközöljenek ki, s ennek tartama alatt a császár úgy képzelte, hogy őket valami kiegyezésre bírja, ha felajánlja nekik összes jogaik és kiváltságaik helyreállítását a fegyverszünet idejében tartandó országgyűlésen. Mekkora a különbség azon császár közt, aki ily alázatosan viselkedik, és azon császár közt, ki vérpadon való fejvesztésre ítéltette Rákóczit!

De az elégedetlenek jól látták, hogy mindaz, amit nekik javasolnak, csupán hasztalan ígéret, amivel tőrbe csalják őket, s minthogy közöttük is voltak olyan jóeszű emberek, mint amilyenek a császári tanácsban ültek, óvakodtak attól, hogy elfogadják javaslataikat, mert mindazok csak szavak, miknek teljesítése a császár akaratától s egy talán kieszközölhető országgyűléstől függött volna. Valóságos tetteket akartak, nem szavakat. Határozottan kijelentették, hogy semmiféle módon nem fogadják el Lamberg gróf nyilatkozatát a felséges császár részéről, akinek személye és méltósága iránt mindnyájan a lehető legnagyobb tisztelettel viseltetnek. S meg nem elégedve ezekkel az ajánlatokkal, melyek a jövőre való hiú ígéretek voltak, a jelenre nézve akarnak valóságos tetteket. Rákóczi fejedelem őszintén megmondta és megüzente, hogy nem hajlandó meghallgatni semmit, míg előbb nyugodtan nem ülhet Erdély trónján, mely őseié volt; a császárnak pedig van elég más koronája, hogy makacsul és jogtalanul ne akarja még ezt is.

Lamberg gróf még néhány napot adott nekik ezen javaslatok megfontolására, de ők semmiféle haladékot nem fogadtak el, és másnap már úgy folytatták ellenségeskedéseiket, mint azelőtt. Rabatta gróf, ki kétezer főnyi császári csapat parancsnoka volt, hagyta magát meglepni a Rába mellett Szentgotthárdnál.[55] Az elégedetlenek megölték több mint ezer emberét. Ez a Rába-melléki Szentgotthárd arról a győzelemről híres, melyet Coligny és la Feuillade gróf arattak itt a törökök felett a németeknek.[56]

Rákóczi fejedelem ezalatt ostromzár alatt tartotta Budát,[57] mely minden oldalról segítséget kért anélkül, hogy valaki adhatott volna akár csak élelmet is, mivel Heister tábornoknak sem módja nem volt erre, sem olyan állapotban nem volt, hogy megtehette volna, végül pedig nem is állt szándékában, hogy megkockáztassa... Ekkor történt, hogy

a rácok pártot ütöttek Rákóczi fejedelem ellen, aki szigorúan megbüntette őket,[58] s ugyanazon időben majdnem egész Erdély mellette nyilatkozott.[59]

Ez a fejedelem két erősséget is emelt[60] a Duna mellett, hogy jobban féken tarthassa Budát. Tekintélyes raktárakat állíttatott itteni csapatai számára, melyeket ezekből akart élelmezni. Rabutin saját csapatait a neki megmaradt kevés erősségben kényszerült elhelyezni, s mivel nem mert harcba szállni Rákóczi hadaival, csapatai olyan kis helyre szorultak össze, amilyenre csak tudtak. A fejedelem azután elfoglalta a Duna mellett, Kalocsával szemben levő Paksot is, mert mindkét erősség igen szorult helyzetbe jutott.

Ezek után a fejedelem megtudta, hogy Erdély egész népe fegyvert fogott mellette és Rabutint ostromzár alatt tartja, Szebenben, Kolozsvárt, Brassóban és Gyulafehérvárott. Elhatározta tehát, hogy tekintélyes sereggel odavonul. Előbb azonban felégette egész Stájerországot, Morvaország sem kerülte el hadait, melyeknek parancsnokai Károlyi és Ocskay voltak, akik nagy pusztítást vittek végbe Bécsújhely táján.[61] A császár belátta, hogy mindeme bajokon nem tud másképpen segíteni, csak erőszakkal. Elrendelte tehát, hogy Alsó-Ausztria minden ötödik emberét állítsa ki Heister seregének növelésére, hogy hadseregét négy- vagy ötezer emberről tizennégyezerre emeljék, és hogy Pálffy horvát bán négyezer horvátot toborozzon, és szedje össze Stájerország teljes hadseregét. Azonban hadainak oda kellett hagyniok Magyarországot, és nem gátolhatták meg ott az elégedetlenek portyázásait.

Ekkor zajlott le a höchstädti csata Bajorországban, és ekkor ment be Rákóczi fejedelem tízezer emberrel Erdélybe, s verte meg Rabutin csapatait mindenütt, ahol azok mutatkozni mertek.[62] Ez tehát kérve kért segítséget a császártól, s megírta neki, hogy csapatainak visszavonulásra csak Lengyelország felé van útja, s nem tarthatja magát tovább, ha segítséget nem kap.

Az az előny, melyet a szövetségesek Bajorországban szereztek, a császárban azt a reményt ébresztette, hogy az elégedetlenek az ő feltételeit kétségtelenül elfogadják majd, és nagyon meglepte, hogy Rákóczi fejedelem, aki sokkal büszkébb volt, gőgösen megveti azokat, és legkevésbé sem áll el kívánságaitól. Még csak kihallgatást sem akart adni a kalocsai érseknek és Rátkay (Ratgay)[63] úrnak, kiket hozzá küldtek az új és előnyösebbnek tartott föltételekkel, mik lényegében a korábbiak voltak, de jobban kiszínezve. A fejedelem mindössze annyit tett, hogy összehívta az elégedetlenek fővezéreit e helyzet megtárgyalására, hogy aztán még nyomatékosabban elutasítsák őket. S a vége valóban az lett, hogy nem

hallgatnak meg addig semmiféle javaslatot, amíg előzetes békefeltételeiket el nem fogadják, és hogy időközben folytatják Szeged ostromát, és megbüntetik a rácokat.

Az elégedetlenek továbbnyomultak, Rákóczi fejedelmet pedig kikiáltották Erdély uralkodó fejedelmének, a nép egyhangú szavazatával, s ahelyett hogy meghallgatták volna a császár bármely javaslatát, hangosabban beszéltek, mint valaha.[64]

Bercsényi gróf nem félt kijelenteni, hogy jogukban és hatalmukban áll nemcsak választani, hanem le is tenni azt, akit megválasztottak, ha áthágta a királyság törvényeit, amint gyakorolták is ezt, mikor a törvényszegő Német Péter helyére Aba királyt tették, holott Péter sokkal kevésbé sértette meg a királyság törvényeit, mint Lipót császár, ki azokat teljesen eltörölte. Megvizsgálták erre nézve a levéltárakat, s úgy találták, hogy Bercsényi helyesen beszél, s a választóknak hatalmukban áll letenni azt, aki a trónon ül, amit végül kénytelenek is lesznek megtenni, ha Lipót továbbra is makacsul megszegi törvényeiket és kiváltságaikat. Bevették Nyitra (Neutra) városát is,[65] s elhatározták, hogy megostromolják Pestet, amely szemben van Budával, a Duna másik partján, s csak egy híd választja el tőle.

Az elégedetlenek nagyon fel voltak háborodva amiatt, hogy Rabutin levágatta Erdély kancellárjának a fejét, s hasonló eljárással fenyegették, ha valamikor a kezükbe kerül, és a kegyetlen bécsi rendeletek barbár végrehajtójának nevezték őt. Rabutint bizonyára nagy veszedelem érné, ha valamikor Rákóczi fejedelem kezébe esne, s drágán fizetné meg ennek a miniszternek a vérét, kinek összes bűne, amivel vádolták, abban állt Rabutin szerint, hogy segédkezet nyújtott Rákóczi fejedelem kiáltványához.[66] A császár, ki minden eszközt felhasznált a fejedelem megnyerésére, kiengedte bécsújhelyi börtönéből Szirmay (Sirmai)[67] urat, akit Rákóczival együtt fogtak el. Most őt küldte hozzá, mert Szirmay ígéretet tett, hogy a fejedelmet egyezségre bírja. De bizonyára másképp kellett volna mesterkedni, hogy elérjék a fegyverszünetet,[68] melyet a császár óhajtott; nem tudták megtörni a fejedelem állhatatosságát, mert a gyümölcs még nem érett meg.

A császár célja mégis ez volt, mert úgy hitte, hogy amint eléri a fegyverszünetet, kénye-kedve szerint elérhet majd minden mást is. Az elégedetleneknek azonban ezzel ellentétes szándékaik voltak, és hallani sem akartak addig fegyverszünetről, amíg előzetes békefeltételeiket – amiket még nem adtak elő teljesen – el nem fogadták.

Ami a császárt illeti, ő nyilatkozott a fegyverszünetről, amit – úgymond – föltétlenül szükségesnek tart egy jó egyezség eléréséhez, hisz az

volt a szándéka, hogy tőrbe csalja az elégedetleneket, mihelyt elég gyöngék lesznek, hogy megtegyék ezt a lépést. A császár azt kívánta, hogy az elégedetlenek vonuljanak vissza a Vágon túlra a Duna bal partján és Esztergom fölé a jobb parton, amit ők visszautasítottak, mert ez azt jelentette volna, hogy feloldják az összes följebb fekvő város ostromzárát és lehetővé teszik utánpótlással való ellátásukat.

[VÉGE A HARMADIK KÖNYVNEK]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NEGYEDIK KÖNYV

ARGUMENTUM

Rákóczi követeket küld a törökhöz, elfoglalja a hegyekben fekvő aranybányákat, és ezek jövedelméből fizeti ki Selmecnél összegyűlt hadait. A császár kölcsönpénztárat állít fel Bécsben, melynek alaptőkéjét a magyarországi jövedelmekből utalja ki. Kassát másodszor is beveszik, Eperjessel együtt. Az elégedetlenek előzetes békefeltételei. A fejedelem Ocskayt Erdélybe küldi, elfoglalja Érsekújvárt, megerősíti Lipótvár ostromzárát, és megpróbál Heisteren rajtaütni. A szentgyörgyi csata. Heister gyenge. Heister elzárkózik, segítséget kér, de nem kap. Csapataival visszavonul Pozsonyba. A császár átküldi Magyarországra Bajorországban állomásozó csapatait. A kalocsai érsek és Szirmay megpróbálják felújítani a béketárgyalásokat. Forgách körülzárja Rabutint Nagyszebenben. A császár megtudja, hogy a szultán nem akar vele szakítani; meghal. A temetés. A római király felveszi a császári címet, megpróbál egyezkedni az elégedetlenekkel. Ezek ragaszkodnak előzetes békefeltételeikhez. A fejedelem készül a háborúra. Szendrő ostromzárának feloldása. Jeszenszkyt a fejedelemhez küldik, aki keményen elutasítja.

Rákóczi fejedelem föltétlenül bosszút akart állni Rabutinen a kancellárral szemben elkövetett kegyetlensége miatt, s ámbár semmit nem remélt ettől a tárgyalástól, követeket küldött a szultánhoz olyan szín alatt, hogy trónra lépése alkalmából üdvözletét küldi, és tudatja vele erdélyi uralkodóvá történt kikiáltását; egyúttal felkérte Őfenségét, hogy mivel a nép őt törvényesen választotta meg, úgy mint annak idején nagyapját és dédapját is, nyújtson neki segítséget, hogy birtokát elfoglalja, s felajánlotta, hogy éppolyan adót fizet a Portának, mint elődei.[1] Azonban – akár azért, mert az angolok és a hollandok ajándékai erősebben hatottak a díványra és a szerájra, akár más titkos forrongások miatt, amelyektől a szultán az életét féltette –, nem akarta meghallgatni Rákóczi fejedelem javaslatait, s nem akart háborút sem a császárral. Ezt nemigen bánta a fejedelem, aki szívesebben köszönte saját tetteinek és erejének azt a trónt, melyre meg-

választották, mint a törökök támogatásának, mert azt remélte, hogy végre is független lesz a szultántól és a császártól egyaránt.

Sokat könnyebbített helyzetén, hogy a hegyekben elfoglalta az arany- és ezüstbányákat, melyek a császár birtokában voltak. Pénzt veretett,[2] mellyel csapatait fizette, de nem vésette rá saját nevét és arcképét, mert nagyon jól tudta, hogy csak nagy uralkodók írathatják aranypénzeikre nevüket, és hogy Erdély fejedelmeinek ez sohasem állt jogában, mivel hol a császárnak, hol a töröknek mindig adófizetői voltak.[3] De mit törődött ő mással, mint hogy legyen miből fizetnie rendszeresen csapatait és népfölkelőit! Ezeket pedig igen szabályszerűen fizette. Nem is szolgáltak neki soha olyan csapatok, melyek őt el akarták volna hagyni, mivel a pontos fizetés az a lánc, mely a sereghez köti a katonákat.

De ámbár a török szultán szilárdan elhatározta, hogy nem szakít a császárral addig, míg meg nem erősíti a trónját, mégis igen könnyű volt bizalmatlanságot ébreszteni benne a császár iránt, ezért Rákóczi követeit kedvezően fogadta, meghallgatta őket és parancsot adott Belgrád és Temesvár erősségeinek kijavítására, továbbá csapataival némi mozdulatokat tett Erdély széle felé,[4] miknek azonban csak az volt a céljuk, hogy egy kis nyugtalanságot keltsenek Bécsben, ahol tudták, hogy a fejedelem az erdélyi hadjárat győztese és a fejedelemség nagy részének ura. És ha a fejedelem beleegyezett is a fegyverszünetbe, s kinevezte is Bercsényit két más biztossal együtt[5] arra a gyűlésre, amelynek helyéül Selmecbányát (Schemnits) javasolta, s amelynek Bruyninx békekövet jelenlétében kellett lezajlania, ezt nem a békekötés iránti vágyakozásból tette, hanem csak azért, hogy minél nyugodtabban arathassanak és szüretelhessenek.

Bécsben mégis azzal áltatták magukat, hogy az egyezségnek szerencsés vége lesz, s legkevésbé sem kételkedtek abban, hogy ha az elégedetlenek egyszer elfogadták a fegyverszünetet, és tanácskozásra jönnek össze, akkor az a szándékuk, hogy végbe is viszik a békekötést.

A császár annál inkább szívén viselte ezt, mivel azzal kecsegtette magát, hogy Magyarország megállapított évi jövedelmei rövid időn belül megint rendelkezésére állnak,[6] s ezeket felhasználhatja mint alaptőkét abban a kölcsönpénztárban, amelyet korábban Bécsben alapított. Kétségtelen sikerének tudatában eltávolította udvarából mindazokat,[7] akik a leggyanúsabbak lehettek a fölkelők szemében, és a háborút azért táplálták, hogy megmaradhassanak azokban a jószágokban, amelyek a magyarországi elkobzásokból származtak. De a császár illúziókban ringatta magát, s az alkudozás jobban elhúzódott, mint gondolták.

A császár követei, akiket teljhatalmú megbízottaivá nevezett ki, rossz néven vették, hogy Rákóczi fejedelem útlevelükben Erdély vajdájának

vagy fejedelmének címét használta,[8] és hogy az elégedetlenek mindenekelőtt azt akarták, hogy elfogadják előzetes békefeltételeiket, amik a békének minden főbb cikkelyét tartalmazták, a többi pedig egyáltalán nem volt lényeges. Emiatt a teljhatalmú megbízottak Pozsonyban maradtak, s ott várták a császár parancsait. Az elégedetlenek ezalatt bevették Kassát, Felső-Magyarország fővárosát és Eperjest, amely Sáros (Saros) vármegyének igen erős vára.[9] Portyáztak a Szavojai-szigeten,[10] egészen Esztergom kapujáig eljutottak, és azon gondolkoztak, hogy elfoglalják Érsekújvárat,[11] mely nagyon tekintélyes erősség a Duna partjától kissé távolabb, hogy ezzel a hódításukkal biztosítsák Csallóköz-sziget átjáróját s birtokát.

Heister tábornok már ekkor megmondta a császárnak, hogy a megegyezésre vonatkozó minden kísérlet hiábavaló, mert ismeri az elégedetleneket, s velük sohasem végezhetnek másképp, mint erőszakkal, erre azonban adjanak neki húszezer főnyi rendes sereget, s akkor megígéri, hogy mindenütt leveri őket. De a nehézség éppen abban állt, hogy honnan vegyenek csapatokat, nem pedig abban, hogy hitelt adnak-e Heister szavainak, melyek igen bölcsek voltak, ámbár a bécsi tanács még mindig nagyon bízott egy előnyös kiegyezésben. Minden azon fordult meg, hogy Heisternek megadják a kért csapatokat, ez azonban az adott körülmények közt lehetetlen volt; mert a császár által kihirdetett fegyverszünet dacára, az elégedetlenek csak folytatták portyázásaikat Stájerországban, Morvaországban és Ausztriában, megkétszerezték erőiket a Csallóközszigeten és szorosan körülzárták Budát, hová semmiféle élelmet sem engedtek bevinni. Ekkor történt, miközben a császár követei Pozsonyban tartózkodtak, hogy Bruyninx úr elment Rákóczi fejedelemhez,[12] és megkezdték a tárgyalásokat az előzetes békefeltételekről, amelyeket – mint ez a miniszter mondta – a császár nem fogadhat el.

Az első pont szerint a császár engedje át az erdélyi fejedelemséget Rákóczi fejedelemnek teljes függetlenséggel; ezt a császár semmi módon sem akarta megtenni.

A második szerint a szabad választás alaptörvényét, amelyet András király törvényének neveznek,[13] csorbítatlanul állítsák helyre. Ezentúl tehát szabad legyen a magyaroknak azt választani királynak, akit a legjobbnak találnak, ahogy annak előtte mindig is tették.

A harmadik a másodikból következett, hogy ti. mindazt, mit a pozsonyi és soproni rendek az Ausztriai Ház javára hoztak, hogy a magyar koronát e házban örökl[illegible]ővé tegyék, érvénytelennek és semmisnek nyilvánítsák, mint a királyság törvényeivel ellenkezőt. Ezzel a főherceget örökre megfosztották volna ettől a koronától, hacsak a nemzet később, szabad aka-

ratából nem őt választja királynak, vagy az elégedetlenek az egyezségben megválasztását érvényesnek el nem ismerik.

A negyedik szerint űzzék ki Magyarországról örökre a jezsuitákat és mindazokat a szerzeteseket, akik gyanússá váltak, s le kell foglalni a szerzetesek templomait.

Az ötödik szerint állítsák helyre a bán, vagyis az ország fő és örökös kormányzója tisztét,[14] amelyet Lipót császár eltörölt, és adják azt Bercsényi grófnak a haza javára tett nagy szolgálataiért.

A hatodik szerint távozzanak Magyarország erősségeiből az összes német parancsnokok, akiket az állam törvényeinek ellenére Lipót császár hozott be, helyükbe magyarokat állítsanak, s a királyság valamennyi más tisztségébe ugyanígy; vigyék ki az összes idegen helyőrséget is, mert államát maga a nemzet akarja megvédeni.

A hetedik szerint adjanak vissza a magyaroknak[15] négyszáz templomot, amennyit elvettek és elfoglaltak tőlük a német katolikusok, és egész Magyarországon engedjenek szabad vallásgyakorlatot a lutheránusoknak és kálvinistáknak, hogy mindenki tetszése szerint követhesse azt a vallást, amelyet jónak lát.

A nyolcadik azt kívánja, adják vissza az összes magyar örökösnek azokat a javakat, amiket szüleiktől elkoboztak, és amikkel a németek gyarapították gazdagságukat. De noha ez a cikkely látszott a legigazságosabbnak, mégis éppen ez jelentette a legnagyobb nehézséget, mert a miniszterek és a kegyencek kénytelenek lettek volna megválni vagyonuk legnagyobb részétől.

A császár, amint megtudta ezeket az előzetes békefeltételeket, szándékaival és becsületével annyira ellentétesnek találta őket, hogy ettől kezdve nem tartotta lehetségesnek, hogy megegyezzenek az elégedetlenekkel. Mivel azonban egyelőre képtelen volt a háborút folytatni ellenük, s erőszakkal kényszeríteni rájuk akaratát, mégis tovább folytatta a békekísérleteket, és esztelen feltételeket javasoltatott nekik, amit soha nem tett volna, ha a szükség rá nem viszi. Ugyanis a fejedelem éppen akkor foglalta el Kassát, Eperjest és Szendrő (Zandée) várát,[16] s dolgai napról napra jobban álltak, tehát abban a helyzetben volt, hogy nem kellett meghallgatnia a javaslatokat, amiket neki nap mint nap tettek. Másrészről Bruyninx, az Egyesült Tartományok követe és közbenjárója szenvedélyesen óhajtván ezt a békét, folytatta fáradozásait, és elfogadta útlevelét abban a formában, ahogy azt a fejedelem kívánta.[17] Stepney angol közbenjáró szintén elment Selmecre, de a fejedelemnél nem tudtak mást kieszközölni, csak a fegyvernyugvást, mely éppen olyan szükséges volt az elégedetleneknek, mint a császárnak.

Amikor Bruyninx Selmecre érkezett, Rákóczi fejedelem[18] nagy tisztelettel fogadta, és azzal az ürüggyel, hogy ezt még fokozza, mindenüvé elkísértette egyik tisztjével, akinek pontosan kellett tájékoztatnia őt mindenről és mindazokról a személyekről, akikkel találkozik és a beszélgetés tárgyáról is. Oly szín alatt, hogy tiszteletére van kirendelve, ez a tiszt sohasem hagyta őt magára. Mikor azonban felajánlotta a hollandok közbenjárását, a fejedelem azt egész nyíltan visszautasította,[19] mondván hogy a hollandok túlságosan elkötelezték magukat a császár érdekei mellett, és így nem viseltethetik iránt uk teljes bizalommal, mint kellene. A császár a maga részéről pontosan betartotta a fegyverszünetet,[20] de az elégedetlenek, akik kevésbé kívánták a megegyezést, nem állták meg, hogy napról napra ne nyerjenek valamit a császár rovására, s mind jobban megerősödtek.

A Selmecen javasolt megegyezés hírére Thököly gróf, ki a karlócai béke óta Törökországban élt, elküldte követeit a gyűlésre, hogy eljárjanak érdekében. Legfontosabb kívánsága az volt, hogy a császár százezer tallér évjáradékot adjon neki Magyarországon elkobzott javai fejében, amelyeket ő Rákóczi fejedelem kisebbik fiának ajándékozott. Mivel azonban a fejedelem távolról sem gondolt semmiféle megegyezésre, Thököly követeinek utazása hasztalan volt, de örömmel látták – a hollandi, az angol és a császári követek viszont kellemetlennek találták – azt a rendkívüli megtiszteltetést, melyben a fejedelem mindenütt részesült, akárhová ment. A vihnyei (Isembach) fürdőbe menvén, a város elöljárói elébe vitték a kulcsokat, és latin szónoklattal köszöntötték.[21] Úgy üdvözölték, mint hazája törvényes szabadságának helyreállítóját. Mikor ezt Bécsben megtudták, a császár megtett minden intézkedést, hogy módja legyen az erőszak alkalmazására, minthogy kevés reménye nyílt a megegyezésre, habár mindennap új javaslatokat tétetett, amiket előnyösnek látott s amikről azt hitte, hogy az elégedetlenek meghallgatják majd.

A selmeci tárgyalások siker nélkül szakadván meg,[22] a fejedelem nagy hadvezérhez méltó intézkedéseket hozott, s valamennyi hívének meghagyta, álljanak készen, hogy vitézül harcolhassanak Buda és Pest táján.

A Csallóközből kiküldött csapatok Pozsony kapui alá is eljutottak, egy nyolcezer emberből álló hadtest átkelt a Moraván, sok takarmányt szerzett és sok marhát elhajtott.

A fejedelem Erdélybe is elküldte Ocskay tábornokot,[23] ki a császáriakat egészen Nagyszeben alá kergette. Akkora sikert ugyan nem ért el, amekkorával kecsegtette magát, s kénytelen volt némi veszteséggel visszavonulni, azonban egy tekintélyes szekérsort bejuttatott a dévai kastélyba, melyet kilenc hónapja ostromzár alatt tartottak.[24]

A fejedelem figyelme elsősorban arra irányult, hogy ezt az erősséget bevegye, melyet hosszú időn át sakkban tartott, s amely tovább már nem tarthatta magát. A császár azonban csak azokkal a csapatokkal növelhette magyarországi haderejét, miket Bajor- vagy Németországból kivonhatott, s Herbeville tábornok vagy a római király küldhetett neki, miután elfoglalta Landaut,[25] amelyet ostromolt.

Rákóczi a maga részéről, hogy időt ne veszítsen, elrendelte Érsekújvár ostromát, s a várat be is vette. Ez a hely annál fontosabb volt az elégedetleneknek, mivel egy, a Vággal együtt a Dunába ömlő, kis folyó mellett fekszik, és nemcsak a csallóközi átkelőt őrzi, hanem a kiéheztetett Buda és Komárom várait is mintegy ostromzár alatt tartja, a Csallóköz felével együtt, amely a legnagyobb átkelőhely Felső- és Alsó-Magyarország közt.

Ezután a Vág menti Lipótvárat zárták körül,[26] nemcsak azért, hogy a folyón való átkelést biztosítsák, hanem azért is, hogy ezen a vidéken továbbterjesszék hódításaikat, egyre jobban féken tartsák a császáriakat, és meggátolják őket abban, hogy raktárakat állítsanak fel Pozsony, Győr és Komárom városokban, s élelmet meg hadiszereket juttassanak be Magyarország erősségeibe.

Íme, hogyan jutott Érsekújvár[27] a fejedelem birtokába. A helyőrségbe tartozók közül háromszáz magyar dragonyos elkiáltotta magát: „Éljen Rákóczi és a szabadság!" s ugyanakkor kinyitotta a kapukat, hogy a magyar csapatok bevonuljanak. Az őrség többi része feltétel nélkül megadta magát, nagyobb részük átállt az elégedetlenekhez, a tisztek pedig valamennyien hadifogságba estek.

A fejedelem közben veszedelmes helyzetbe akarta hozni Heister tábornokot, akit több mint harmincezer elégedetlen vett volna körül, ha nagy sietséggel nem húzódik fedezékbe a Morava folyónál, amely védelmet nyújtott neki. Heister azt tervezte, hogy ír a fejedelemnek, az elégedetlenekhez pedig fenyegetésekkel teli felhívást intézett, minek azonban a bosszantáson kívül más eredménye nem lett. Így azután, mikor a gyűlésben egy nemes a kiegyezés érdekében beszélt, bebörtönözték és főbelövették,[28] fogadkozva, hogy inkább meghalnak, mintsem a császárral kiegyezzenek, mert az annyit jelent, hogy még az eddiginél is rosszabb szolgasorsra jutnak.

Az elégedetlenek mellé szegődött mindenütt a szerencse, s ekkor Rákóczi fejedelem tervet készített, hogy szabályszerűen megostromolja Lipótvárat, melyet idáig csak körülzárt. Heister tábornok segítséget akart vinni, de veszteséggel kellett visszavonulnia,[29] minekutána megkísérelte három erődítmény megrohanását, de sikertelenül. Így csak azért

vonult oda, hogy tanúja legyen Rákóczi új hódításainak, aki úgyszólván szeme láttára vett be egy fontos erősséget. Igaz, hogy a fejedelem sok bölcsességgel úgy állította fel seregét, hogy Bercsényi, Károlyi[30] és Forgách a vezetésük alatt álló seregekkel segítségére jöhessenek, és be is kerítették volna Heistert, ha makacsul továbbra is megpróbálja felmenteni ezeket az erősségeket, s még előbbre hatol, ahol már nem tudta volna seregét takarmánnyal ellátni. Ő azonban visszafordult a Morva folyón túli táborába, s hagyta, hogy ellenségei szabadon véghez vigyék mindazt, amibe belefogtak.

Visszavonulása mégsem folyt le ütközet nélkül, mert heves összecsapásra került sor Szentgyörgynél. Az elégedetlenek kétszer áttörték a német csapatok arcvonalát, de végre is kisebb veszteséget szenvedtek egy német árulása miatt, aki húsz századból álló lovas ezredével elhagyta őket a csata hevében,[31] s hűtlenségével némi előnyt szerzett Heister tábornoknak, aki azonban mégsem mert Nagyszombaton túlmenni, míg ellenségei összeszedvén erejüket, előnyösen helyezkedtek el a Vág mellett. És hogy megmutassák, veszteségük jelentéktelen, elfoglalták Szolnokot,[32] ezt a Tisza menti erős várost, mely fontos lévén nagy terveikre nézve, a fejedelem hozzáfogott, hogy megerősítse. Árkait oly mélyre ásatta, hogy a folyó vizét belevezethették, a várost pedig körülvették palánkokkal és sáncokkal.

Ekkor egy elég különös esemény történt. Sandoc ezredes, ki az elégedetleneknél szolgált, de őket el akarta hagyni, hadifogságba ejtett egy német katonát, és szabadságát azzal a föltétellel adta vissza, ha részére kegyelmet és menedéklevelet kér, mert vissza akart térni a császár szolgálatába. Ezt a tiszt minden elképzelhető fáradozással úgy szorgalmazta, mintha csak a maga számára kérte volna, de mégsem tudván kieszközölni a könyörtelen bécsi udvartól, visszatért a fogságba, otthagyta a német szolgálatot, és az elégedetlenek közé állt. Ebből látható, milyen rossz hatású és túlzott volt a császár szigorúsága, és milyen rosszkor mutatkozott könyörtelennek, de az is, milyen jóhiszemű volt ez a német tiszt, ki nem tudván elviselni urának keménységét, az elégedetlenek pártjára állt, és ott jól fogadták.[33] Tehát a császár ahelyett, hogy egy kis jósággal és szelídséggel két vitéz embert megnyert volna magának, hajthatatlan szigorával mindkettőt elvesztette. Még a Rákóczi kezébe esett hadifoglyok is magasztalták a nemeslelkű fejedelem jóságát és emberségét, ellenben mindazok, kiket a németek fogtak el, panaszkodtak azon keménység miatt, mellyel velük Bécsben bántak.

Lehetetlen, hogy valaki jobban megtartsa a szavát, mint Rákóczi fejedelem a magáét, melyet a kapitulációval elfoglalt várak helyőrségeinek

adott; a katonák nagy része be is állt az ő csapatai közé, ahogy ez például Eperjesen történt. De mikor a szatmári őrség nem akart hozzá átállni, őket biztos fedezet alatt kísértette el Szatmárról, anélkül, hogy elégedetlenségre bármi okuk is lett volna.[34]

A szentgyörgyi[35] csata után Heister hadereje annyira meggyöngült, hogy egyáltalán nem volt képes megtámadni az elégedetleneket, és minduntalan kérte a császárt, küldjön számára tekintélyesebb erősítést, mert anélkül nincs abban a helyzetben, hogy akár védekezzék, akár pedig egy újabb csatát megkockáztasson. Valójában a német kapitánynak és ezredének átszökése nélkül Heistert bekerítették és megverték volna, míg így a csata hevében történt szökés oly nagy rémületet keltett az elégedetlenek csapatai közt, hogy ok nélkül és elhamarkodottan futásnak eredtek, ami Heister tábornokot oly előnyhöz juttatta, melyet nemigen tudott kihasználni.

Mialatt a császári csapatok gyülekeztek és állandóan éheztek, mert az ellenség őket mindenfelől szorongatta, s nem mertek a tábortól nagyon eltávolodni, az elégedetlenek hadai mind teljesebbek és erősebbek lettek, s mivel kedveztek nekik az egész síkságon, és segítették őket az összes magyarok, semmiben sem szenvedtek hiányt. Ez okozta, hogy Heisternek mindennap segítségért kellett kiáltoznia és új csapatokat meg élelmet kérnie, hogy a hadjáratot folytathassa, mert semmi remény sem volt többé kiegyezésre.

Rákóczi fejedelem látva, hogy erősebb, mint Heister tábornok, más tervet készített: kiéhezteti s végtelen oda- és visszamenetelésekkel szüntelenül nyugtalanítja Heister csapatait.

Evégből megparancsolta tábornokainak, Bercsényinek, Károlyinak és Ocskaynak, hogy gyors portyákat vezessenek mindenfelé, és éppoly gyorsan vonuljanak is vissza. Ezek igen pontosan teljesítették bölcs rendeleteit, s az egyik Stájerországban, a másik Ausztriában, a harmadik Morvaországban számos portyázást indított. Mivel pedig Heister nem tudta, melyiket akadályozhatná meg, vagy abban a hitben, hogy kijelölt helyen egyesülni fognak, elzárkózott a maga táborába, és a császárt sürgette, hogy ellenállásra képes csapatokat küldjön, mert az elégedetlenekkel szemben nem mer hadba indulni. Bécsbe küldött tudósítása egyre kívánatosabbá tette a császár előtt a velük való megegyezést, minél nagyobb buzgóságot mutatott azonban a császár a megegyezésre,[36] Rákóczi fejedelem annál kevésbé volt elszánva, hogy egyáltalában felel neki, vagy hogy előzetes békefeltételei bármelyikétől is eláll. Sőt, az az előnyük is megvolt az elégedetleneknek, hogy bár e kérdésben tökéletesen egyetértettek, elutasító válaszukat hol az egyikre, hol a másikra hárították,

s azt mondhatták azoknak, kik velük a császár nevében beszéltek, hogy mindnyájan érdekeltek lévén a haza szabadságában, melynek helyreállítását kérték, ebben a kérdésben nem ők az egyedüli intézők, tehát tanácskozniuk és egyezkedniök kell egymással. Heister távolról sem végezhetvén sikerrel a hadjáratot, elsáncolta magát, miközben várta a segélycsapatokat, amelyek sehogy sem érkeztek meg, és hagyta, hogy az elégedetlenek egészen Bécsig vigyék a rémületet, s a Lajtán innen, a főváros szeme láttára portyázzanak. Amikor tehát feltűntek a szomszédságban, a bécsi helyőrséget és polgárságot kirendelték őrt állani és védelmezni a sáncokat, amelyek a külvárosokat körülvették avégből, hogy biztosítsák őket Károlyi folytonos betörései ellen. Ezalatt Ocskay, aki egy másik hadtest parancsnoka volt, átkelt a Moraván, és földúlta egész Morvaországot, míg Bercsényi a maga csapattestével a Vágnál maradt, hogy magát fenntartsa, és Nagyszombat, Bazin (Posing), Pozsony városokat fenyegesse.[37]

Budát időközben annyira szorongatták, hogy még csak tudósítani sem tudta Bécset a maga állapotáról, mert körülvették azok a csapatok, amelyek Esztergom közelében keltek át a Dunán, s az ostromlottak kezdtek kifogyni az élelmiszerekből. Hogy a császár seregeit fogyassza, Rákóczi fejedelem parancsot adott, hogy vágjanak le minden németet, akit Magyarországon fölfegyverezve találnak; ezek tehát kénytelenek voltak gyorsan eltakarodni, hogy ezt az erőszakot elkerüljék. A hadviselésnek tatár módra, örökös portyázásokkal való folytatása Heister és serege kiéheztetését célozta, mit könnyen végrehajthattak volna, ha nem kap némi segítséget[38] és csapataival nem vonul vissza Pozsonyba, ahol biztos volt, hogy számukra élelmet talál.

A császár Magyarországra indította mindazokat, kiket kivonhatott Bajorországból, de ezek csak néhány ezredből álltak,[39] mert a bajorok általános fölkelésétől való félelme meggátolta, hogy onnan minden erejét kivonja, így csak néhány csapatot tudott Magyarországra küldeni, hogy Heisternek ne kelljen kerülnie a megütközést az elégedetlenekkel. De még a kapott segélycsapatokkal sem érezte magát elég erősnek, hogy megkockáztasson egy csatát Bercsényi és Károlyi ellen, kik csak olyan távolságra voltak egymástól, hogy kölcsönösen meg tudják segíteni a másikat; tehát beérte a Morvához való közeledéssel, hogy portyázásaik ellen Morvaországot fedezze.

A fejedelem, aki egyáltalában nem az egyszerű parasztok rovására akart háborút viselni, meghagyta mindenkinek, aki Buda és Pest környékén lakott, hogy az első jeladásra összes háziállataikkal hat mérföldnyire húzódjanak vissza. Nem az volt egyedüli célja, hogy megmentse ezeknek

a nyomorultaknak a vagyonát, hanem az is, hogy még jobban kiéheztesse ezt a két várost, s a síkságon ne maradjanak se háziállatok, se lakosok.

Mindezek a veszteségek arra indították Bécset, hogy továbbra is kitartson megegyezési szándéka mellett, annyi hiábavaló kísérlet után, az áthághatatlan nehézségekre való tekintettel, amikkel a császár ennek a háborúnak a folytatásában találkozott, s abban, hogy az elégedetleneket erőszakkal igázza le, csapatok és még inkább raktárak híján, ahonnan a megmaradt, kis létszámú csapatokat élelmezni lehetett volna.

Ez magyarázza, hogy Szirmay báró és a kalocsai érsek rajta voltak az alkudozások felújításán az 1705. évi háborúzás megkezdése előtt, ámbár el lehetett mondani, hogy a háború csakúgy folyt télen, mint nyáron, mert az elégedetlenek télen többször átkeltek a Duna jegén. Rabutin gróf sem tétlenkedett Erdélyben, kétezer emberrel kedvező alkalom adtán az elégedetlenek egyik tekintélyes hadtestét meglepte, megverte és egy csomó foglyot ejtett.[40] Ez a siker egy kicsit könnyített a helyzetén, mert Nagyszeben sáncai mögött húzódott meg, ahonnan nem is jött ki, mert egyrészt csapatai gyöngék voltak, másrészt az elégedetlenek öt erős sereggel az egész vidéket uralták. Annyira, hogy Bercsényi és Eszterházy (Esterasi) grófok szabályszerűen megostromolták Pápát, és el is foglalták.[41]

Ezen a télen eddig Rákóczi fejedelem csapatainak néhány alakulatát küldte csak Erdélybe, de mikor megtudta, hogy a nép milyen buzgón kívánja őt látni, elhatározta, hogy személyesen utazik oda, amint csak teheti, s mikor tudomására jutott, hogy Forgách Rabutint körülvette Nagyszebenben,[42] ahová elzárkózott, türelmetlensége, hogy útra keljen, még inkább megnőtt. Ámbár, hogy szándékától eltérítsék, elhíresztelték, hogy Heister tábornok megverte Károlyi grófot,[43] ki nemhogy vereséget szenvedett volna, mint ahogy beszélték, hanem háromezer emberrel megerősödve, akadályozta Heister átvonulását.

Így aztán távolról sem voltak vele megelégedve Bécsben, és kegyvesztetté vált, mert az ő hibájának tudták be, hogy Eszterházy és Ocskay grófok bevehették Modor (Moderne), Bazin és Szentgyörgy városát,[44] Pozsonynak eme kulcsait, amelyek megnyitották az elégedetlenek előtt az odavezető utat. Emiatt a császár kénytelen volt a pozsonyi helyőrséget megerősíteni. Azzal is vádolták Heistert, hogy abbahagyta Károlyi üldözését Komárom védelme kedvéért, mikor azt az elégedetlenek fenyegették, ő azonban igazolta magát mindenben, amit felhoztak ellene, s bebizonyította a császárnak, hogy – tekintettel saját gyöngeségére és az elégedetlenek erejére – magaviselete semmiben sem gáncsolható.

A morvaországi rajtaütések olyan gyakoriak és erősek voltak, hogy Hradisch (Hradish) Morava-melléki várost az elégedetlenek megadásra kényszerítették, ugyanakkor Forgách tábornok húszezer emberrel ostrom alá vette Rabutint Nagyszebenben,[45] ki szorongatott helyzetében gyors segítséget kért, mert – úgymond – anélkül nem tudja megvédeni magát.

Ugyanakkor a császár örvendetes híreket kapott Konstantinápolyból, amelyekből arról értesült, hogy a szultán semmi esetre sem akar szakítani vele vagy megsérteni a karlócai békét, túl sok dolga lévén otthon, semhogy belekeveredjék a külső ügyekbe. Ez egy kissé megnyugtatta a bécsi udvar kedélyét, mert a tanács rendkívül tartott ettől a szakítástól.

Ez a hír némiképp megvigasztalta az udvari tanácsot, amelyik nagyon aggódott amiatt, hogy a császár beteg lett; betegségét eleinte nagyon könnyű lefolyásúnak gondolták, azonban csakhamar halálossá vált, úgyhogy kénytelenek voltak negyvenórás nyilvános könyörgéseket elrendelni valamennyi templomban.

Mégis meghalt 1705. május 5-én, közel hatvanöt éves korában. Testét felnyitották, és szívét a mezítlábas ágostonrendiek templomába vitték. Egészen rendkívüli szerencse kísérte uralkodása alatt, mert miután Bécset elhagyva, Linzbe és onnan Passauba menekült, azt hitte, sohasem szabadíthatja meg a fővárost Kara Musztafa nagyvezír támadásától, és a város épp azon a ponton állt, hogy beveszik s nem tud tovább ellenállni, amikor mintegy csodaképp megérkezett Sobieski János lengyel király, aki e nagy tett kedvéért odahagyta hazáját. És az ostrom megszűnte óta egészen a Franciaország ellen indított háborúig[46] a szerencse folytonosan neki kedvezett, mivel seregei élén éppoly derék, mint jó magatartású tábornokok álltak. Így azután, visszaszerezte majdnem egész Magyarországot a törököktől, kik azt elődeitől elfoglalták.

Amit V. Károly a maga egész spanyol nagyságával, szellemével és fegyvereivel, öccse, Ferdinánd császár pedig egész körmönfont politikájával nem tudtak elérni, a néhai Lipót császár elérte néhány német fejedelemmel összejátszva, tudniillik korlátlan és zsarnoki hatalmat szerzett a birodalomban, úgyhogy tetszése szerint felforgathatta az összes törvényeket és szerződéseket, saját akarata szerint kormányozta a német köztársaságot, anélkül, hogy bármely német fejedelem ellenkezni mert volna, vagy ne kockáztatta volna, hogy elveszti államait. Ugyanúgy járt volna el Magyarországon is, sőt még tovább is ment volna, ha az elégedetlen grófokban nem talál több hazaszeretetet és elszántságot, mint a német fejedelmekben. Megválasztották Magyarország és Csehország királyának, és mikor meghalt, aranyos és fekete posztóval ékesített dísznyugyra helyezték, melléje tették császári koronáját, a birodalmi almát és a jogart

az aranygyapjas rend nyakláncával, a karddal és a zárt koronával együtt, és mindezen ékszerek mellé odatették Cseh- és Magyarország koronáit is.

Ott maradt négy napon át, császári öltözetben, hogy egész Németország lássa, azután a kapucinusoknál helyezték el a temetési előkészületek befejeztéig. Aranyos és fekete lepelben, aranyfeszülettel vitték a kapucinusokhoz, hogy elődei mellé temessék. A palotában tizenkét nemesember vitte, odakint pedig huszonnégy, valamennyi katonatiszt és pap, utánuk a római király és királyné, valamint a főhercegnők szolgáltatták a gyászkíséretet; végre pedig a többi császár mellé helyezték a templomban.

Eközben a római király, javára fordítva apja szerencséjét és azt, hogy apja szolgasorsra juttatta a német államokat, nem várta meg a választófejedelmek tanácsát, véleményét és új szavazását, hanem saját uralkodói hatalmánál fogva felvette a császári címet, mintha a római királyi rang lehetővé tenné ennek a címnek fölvételét, mielőtt szabályszerű választás útján, annak rendje és módja szerint tennék császárrá. Mindazonáltal, mivel ez a dolog a német fejedelmeken kívül másokat nem érintett, azok pedig nem szóltak, sőt a választók testületének legnagyobb része helyeselte is eljárását, nem került fáradságába, hogy elismertesse magát a világ valamennyi királyával, és megtartsa ezt a címet, amelyet mindjárt apja halála után felvett.

A magyaroknak azt üzente,[47] hogy semmi része nem volt apja igazságtalanságaiban, sőt apja sértve is érezte magát, hogy velük a legmesszebbmenő jóindulattal akar bánni, hogy tehát fogadja őket ama előnyös feltételek mellett, amiket apja javasolt nekik, és őszinte megegyezésre jut majd velük, s ez szilárd békét fog eredményezni.

Azt hitte, hogy mivel a császárság gazdát cserélt, ez ok arra, hogy a magyarok is meggondolják magukat, ők azonban éppúgy nem hallgatták meg ezeket a békejavaslatokat, mint azokat a fenyegetéseket, hogy különben ötvenezer emberrel támadja meg őket, és a legyőzötteket a legszigorúbb feltételek mellett erővel igázza le, ha elutasítják jóságát. Az elégedetlenek azonban igen jól értesültek arról, hogy a haderők nem állnak készen, és keveset tehet az új császár, kinek nincs több pénze és csapata, mint apjának, rájuk nézve tehát nem félelmetesebb, mint amaz, annyi mindenféle ügye s baja lévén.

Valóban, József császár első tette az volt, hogy belenyúlt pénzesládájába, és szétküldött százezer forintot, felerészben a bádeni hercegnek, felerészben Jenő hercegnek Olaszországba, és hogy feltöltette élelemmel a raktárakat a magyarországi hadak számára, arra az esetre, ha a háborút folytatnák, mivel a császár halálának hírére, az elégedetlenek ellenségeskedéseiket megkettőz-

ték. S mivel kevéssel azelőtt Földvár erődjének birtokába jutottak,[48] feltétlenül fontosnak tartották, hogy visszaverjék azokat, kiket annak visszavételére kivezényeltek, és akik csakugyan kénytelenek voltak visszatérni anélkül, hogy támadni mertek volna. Nem kisebb gonddal őrködtek Érsekújvár megtartásán, és annak erődítményeit bővítették. Egyszóval Rákóczi fejedelem gondossága olyan helyzetet teremtett, hogy nem volt semmi félnivalójuk a bécsi udvar fenyegetéseitől.

Az új császár tehát megbízta Szirmay bárót, hogy a kalocsai érsekkel együttműködve vegyék rá a fejedelmet a kiegyezésre;[49] ő azonban lelkében kétségtelenül mást határozott, mivel senki sem beszélt előtte többé mindarról, ami az előzetes békefeltételekkel egyenes vonatkozásban állt. Feltétlenül el volt szánva, hogy semmiféle javaslatot nem hallgat meg, amely nem enged neki teljes, szabad és független uralkodást az erdélyi fejedelemségben, amelytől egyáltalán nem akart elállni, annál kevésbé, mert az választófejedelemség volt, s nem volt más vajdája csak ő, az új császárnak pedig, ahogy mondta, ehhez soha nem volt semmilyen elképzelhető joga.

Tekintve, hogy a fejedelem távolról sem akart meghallgatni az egyezségre vonatkozó bármiféle javaslatot, a háború közeledett. A fejedelem sokkal nagyobb készületeket tett, mint valaha; kiegészítette valamennyi csapatát, ezeket különböző hadtestekre osztotta, s meghagyta, hogy egészen Buda környékéig portyázzanak, úgyhogy aztán egyik serege kifosztotta Buda egyik külvárosát, az úgynevezett Rácvárost, és csodálatosan sok barmot hajtott el onnan, ami növelte az éhséget még Pesten is, ahova semmiféle élelem nem jutott be, mióta ennyire körülzárták.

József császár látván, hogy az elégedetlenek kibékítésére irányuló kísérletei meghiúsulnak, s előzetes békefeltételeik mellett állhatosan kitartanak, más cselt vetett, ami azonban nem járt több haszonnal. Az országot elárasztotta rengeteg nyomtatott levéllel,[50] amelynek veleje az volt, hogy mindig gyöngéd szeretettel viseltetett Magyarország népei iránt, ennek azonban apja életében nem adhatta jelét, mert mikor Pozsonyban megkoronázták, megeskették, hogy míg apja él, nem avatkozik bele Magyarországnak semmiféle dolgába, tehát tulajdonképpen csak apja halála óta érzi magát igazi királynak, aki cselekedhet; és hogy tapasztalni fogják jóságát, de csak akkor, ha arra érdemesnek bizonyulnak. Azonkívül elég annyi, ha valami megbízottat küldenek hozzá kéréseik és követeléseik felterjesztésével, s ő országgyűlést hirdet, hogy az megvizsgálja sérelmeiket, s nekik teljes igazságot szolgáltasson.

Mivel ezek az ígéretek csupán üres szavak voltak, és semmi kézzelfoghatót nem tartalmaztak a nemzet igazi sérelmeire nézve, keveset törőd-

tek ezekkel a hamis levelekkel, nem tekintették másnak, mint a magyarok félrevezetésére szánt kelepcének. Mindez arra kényszerítette őket, hogy erőnek erejével védjék magukat, és semmibe vegyenek minden olyan javaslatot, amely nem ad nekik gyors elégtételt és teljes biztosítékot mindarra nézve, amit olyan jogosan követeltek, tudniillik a pozsonyi és soproni országgyűlésen megsértett jogaik és szabadságaik helyreállítását. Mindazonáltal fenntartották József császárnak tett ajánlatukat – amint már atyja életében is felajánlották –, hogy őt személy szerint meghagyják egész élete hosszáig választott királynak, de csak abban az esetben, ha biztosítékot kapnak arra, hogy halála után tetszésük szerint szabadon választhatnak királyt az állam régi formája szerint. De tiltakoztak, hogy inkább fegyverrel a kezükben halnak meg, minthogy eltűrjék a törvényeik ellen elkövetett hasonló merényleteket, és hogy támogassák a magyar korona örökössé tételét.

A fejedelem fő vágya az volt, hogy ura legyen Erdélynek, melynek birtokát a kisebb erőkkel rendelkező Rabutin különféle módokon kétségessé akarta tenni. Kénytelen volt tűrni az ostromzárat Nagyszebenben, s ugyanakkor látnia kellett, hogy ostrom alatt áll minden más vár is, amely a császárnak megmaradt.[51] A fejedelem ezt a hadjáratot Forgách grófra bízta, míg ő maga Nagyváradot tartotta körülzárva,[52] és megtisztogatta azt a néhány, a Tisza szomszédságában levő erősséget és felsőmagyarországi várost, melyek még tartották magukat. Végig olyan helyzetben volt azonban, hogy mihelyt akarja, segítséget küldhessen Erdélybe.[53]

Ezalatt Bécsben a mezítlábas ágostonrendieknél három napon át tartott a néhai császár temetése a lehető legnagyobb pompával. Első nap Kolonics érsek misézett, másnap a bécsi érsek, a következő napon a bécsújhelyi és von Thun püspök. A templomot fekete posztóval vonták be, melyet címerek, virágfüzérek, érmek és sasok ékesítettek. Föl voltak rá írva név szerint azok a királyságok és államok, melyeknek birtokosa volt; a templom közepén pedig nagyszerű ravatal emelkedett, melyet fehér viaszgyertyák lángjai árasztottak el fénnyel, csakúgy mint a templom többi részét, és alakok, jelképek, jelmondatok díszítették. Egészen a boltívig emelkedett, és a holttest a ravatal magaslatán nyugodott összes díszjelvényével körülvéve. A római király és királyné, valamint a főhercegnők teljes gyászban jelentek meg, s az állam minden testülete megtiszteltetésnek vette és kötelességének tekintette, hogy megjelenjen és helyet kapjon.

A tanács eközben azt vizsgálta, fel lehet-e tölteni a raktárakat, és hogy megijessze az elégedetleneket, Magyarország felé indította mindazokat

a csapatokat, amiket ki tudott vonni Bajorországból és a birodalom más vidékeiről.

A fejedelem a maga részéről csodálatos szorgalommal készülődött és semmit sem mulasztott el, amivel pártja javát előmozdíthatta. Megtudta, hogy a császár Herbeville-nek, Heister utódjának,[54] százezer forintot küldött hadai fizetésére. Ő maga szabályosan fizette katonáit, ezért azt hitték róla, hogy ezt titkos segítségből teszi, holott abból az adóból fizetett, amit a télen szedetett, s abból az aranyból, amit veretett, s ami a császár tilalma dacára kiment Németországba, s ott olyan nagy mennyiségben forgott a kereskedők kezében,[55] hogy anélkül kereskedni nem is lehetett volna. De a császárt leginkább az bosszantotta, hogy másodszor is visszafoglaltak tőle néhány erősséget, amik nagy fontosságúak voltak az Erdélybe vezető utak elzárására, hova a császár nagy segítséget akart küldeni, olyan nagyot, amilyenre Rabutinnek – saját állítása szerint – szüksége volt.

Glöckelsperg ezredes eközben feloldotta Földvár ostromzárát, a császáriak a várat visszavették,[56] mert a magyarok akkor nem látták értelmét, hogy csatát kockáztassanak olyan erősségért, amely rájuk nézve csekély fontosságú volt, és csak arra volt jó, hogy valamivel szorosabban zárják körül Budát s következésképpen Pestet is, és meggátolják, hogy oda élelmet szállítsanak vidékről.

Rákóczi fejedelem nemcsak hogy nem tett semmit a békéért, de még a kihallgatást is megtagadta Jeszenszky (Jessenski) úrtól,[57] akit azért küldtek hozzá, hogy tárgyalásba bocsátkozzon vele, s hiába kérte erre Esterházy herceg is, az elégedetlenek egyik parancsnokának apja, Jeszenszky hűbérura. Így tehát a titkárnak anélkül kellett visszatérnie, hogy engedelmet kapott volna akár a fejedelemnek még csak látására is, mivel – mint mondták – nem volt elég magas a rangja, hogy követségbe küldhették volna Rákóczihoz, aki megkívánhatta, hogy mint uralkodóval bánjanak vele.

Glöckelsperg tábornok meg volt győződve, hogy biztosítva lévén Földvár, az elégedetleneket visszaszorította a Dunán túlra, de nagyon megdöbbent, mikor értesült, hogy Rákóczi fejedelem új csapatokkal kelt át Komárom és Esztergom között. Ilyképp abban a helyzetben volt, hogy minden eddiginél jobban nyugtalanítsa a Duna jobb partját, s ott egészen Pozsony magaslatáig és Budáig portyázhatott. Sőt elfoglalta Corona[58] erősségét, ahol elsáncolta magát, ami nagyon nyugtalanította Glöckelsperg tábornokot, s Herbeville tábornokot még inkább, mert Ocskay tábornok több mint tízezer emberrel a Morava folyó mellett állt, Bercsényi tábornok hasonló számú emberrel Érsekújvár közelében,

Bottyán gróf (Budiani) kissé alább egy hadtesttel, és Károlyi gróf[59] Nagyvárad és Gyula környékén, hogy egészen Arad kapujáig portyázhasson, míg Forgách gróf Erdélyben több erősséget rohammal bevett, és a helyőrségeket foglyul ejtette. Ezzel Rabutint végveszélybe sodorhatta, ha gyorsan segítségére nem küldik a császárság összes haderőit, ez azonban igen nehéznek bizonyult.

[VÉGE A NEGYEDIK KÖNYVNEK]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÖTÖDIK KÖNYV

ARGUMENTUM

A fejedelem Buda ostromára készül, e célból kivonja Kassából tüzérségét, átkel a Garam folyón. A lipótvári csata. Herbeville visszavonul a Csallóközbe. A szorongatott Rabutin elveszti Dévát, segítséget kér. Herbeville rászánja magát, hogy Erdélybe vonuljon, áthalad Budán és Pesten. A császár a tárgyalások felújítását tervezi. A tárgyalások színhelyéül Nagyszombatot választják. Herbeville átkel a Tiszán. A fejedelem úgy látja jónak, hogy hagyni kell, hadd keljen át rajta. Váradot felszabadítja az ostromzár alól. A békeközvetítők és a császár teljhatalmú megbízottai Nagyszombatba mennek. Az elégedetlenek makacsul kitartanak előzetes békefeltételeik mellett. Burgau grófságot felajánlják a fejedelemnek, de ő visszautasítja. Marlborough Bécsben. Rákóczi feleségének hízeleg a bécsi udvar. A császár és az elégedetlenek kölcsönösen meg akarják téveszteni egymást. A gyűlés csak a fegyverszünet meghosszabbítását tudja elérni. A magyarok megújítják a konföderációt. Herbeville Erdélybe ér. Csata Zsibó mellett. A felújított béketárgyalások sikertelenek. A császár Rákóczihoz küldi a fejedelemasszonyt. Rákócziné útnak indul, meglátogatja a fejedelmet, és tárgyal vele. A fejedelemasszony levelet ír a császárnak, aki hamis ürüggyel elfogatja őt. Rákóczi kijön Erdélyből, ahol a császáriak kitelelnek. Az elégedetlenek gyűlése Érsekújváron a fegyverszünet alatt.

Ezalatt Rákóczi fejedelem felderítést végzett Pest városában, s már csak azt várta, hogy mikor érkezik meg az ágyúja Kassáról, hogy forma szerint megostromolja a várost az addig fenntartott ostromzár helyett.[1] Úgyhogy a császár parancsot adott arra, hogy Glöckelsperg tábornok tartsa szemmel a védelmet, s közeledjék a városhoz a parancsnokságára bízott sereggel. Egy új ezredet bejuttatott Pestre, de nem tudta végrehajtani azt a parancsot, hogy vonuljon be Erdélybe, és vigyen segítséget Rabutinnek, aki megint elvesztett két kis várost Kolozsvár szomszédságában, melyek szorosabb ostromzár alatt tartották,[2] bizonyos lévén abban, hogy gyors és

igen hathatós segítség nélkül nem tud ellenállni az elégedetleneknek, s kénytelen lesz mindent odahagyva Lengyelországba visszavonulni.

Mindenki Buda felé menetelt. Rákóczi fejedelem a maga seregét húszezer emberre növelte s tüzérséggel erősítette meg. Ezzel a haderővel átkelt a Garam folyón, mely kevéssel Pest alatt ömlik a Dunába, s így Érsekújvár szomszédságában volt, melyet Bercsényi gróf védett, ki tízezer főből álló hadtestével Lipótvár felé közeledett, míg Ocskay tábornok Trencsén és a Morava közt állt, hogy segítségére legyen.

Bercsényi egyesülvén Ocskayval, egyesült seregük megközelítette a harmincezer főt. Rákóczi fejedelemnek pedig húszezer embere volt, tizenötezer főnyi reguláris csapat és ötezer népfölkelő, akikkel – mint már mondottam – Érsekújvár közelében állt, s még több mint tízezer embernek kellett őt követnie.

Ekkoriban zajlott le egy kis csata Lipótvárnál,[3] amelyben Ocskay tábornokot halottnak hitték, pedig csak eltévedt visszavonulás közben.

Az elégedetlenek vesztesége nem volt nagy, ámbár sáncaikba a támadó hannoveri és de la Tour-i ezredek betörtek. Ez – a különben közepes siker – mégis felfuvalkodottá tette Herbeville tábornokot, ki azt hitte, hogy most már mindenre vállalkozhatik az elégedetlenekkel szemben, és föltételezte, hogy sikerül is minden. Lipótvár élelmezésénél azonban nagy nehézségekbe ütközött, mert a fölkelőknek Komárom táján levő többi csapatai, amelyek nem vettek részt a csatában, nem hagytak nyugtot nekik. Ezenkívül Bercsényi gróf is átkelt a Vágon ugyanebben az időben, s Lipótvár segítségére jött. Herbeville tábornok azonban ügyelt, nehogy olyan helyre jusson, ahol bekeríthetik, ahelyett tehát, hogy élelemmel látta volna el Lipótvárt, mint korábban tervezte, visszavonult a Csalló-köz-szigetre, s nem akart előbbre menni. Számára tehát nem járt más előnnyel ez a csata, mint hogy a fölényben levő elégedetlenektől nem szenvedett teljes vereséget, pedig sokan ezt hitték.[4]

Erdélyt ekkoriban rendkívül szorongatták, s Rabutin oly nagyon kiáltozott segítségért, hogy mindenről le akart mondani, ha nem küldenek erősítést neki. Az elégedetlenek éppen akkor vették be Déva városát s más erősségeket, így aztán sem módja, sem reménye nem maradt arra, hogy bármihez kezdhessen.

Ismételt jelentései hatására a császár írt Herbeville tábornoknak: feltétlen akarata az, hogy minden más dolgát abbahagyva igyekezzék eljutni Erdélybe Rabutin megsegítésére, s útközben – ha lehet – szabadítsa fel az ostrom alól Nagyváradot, mert ettől függött a császár kezén maradt, a Tisza közelében fekvő részek sorsa. Valóban, erre a határozott parancsra Herbeville tábornok rászánta magát, hogy – amily gyorsan csak

lehet – Erdélybe megy, és ezt a hadjáratot minden másnál előbbrevalónak tartja.[5]

Nem is volt kis dolog birtokba venni az átkelőhelyeket, mindazon akadályok dacára, amikkel találkozhatott, és amiket mindenfelől támasztanak majd, ugyanakkor az elégedetlenek portyázásainak engedni át Morvaország, Stájerország és Ausztria összes többi vidékét. Az, hogy a segítségre váró vidék ilyen messze van, és hogy az ellenség könnyen hasznot húzhat távollétéből, s az országot elhagyatottságában feldúlhatja, hosszú ideig ingadozóvá tették uralkodója parancsának végrehajtásában, végre azonban a szorongató szükség, Erdély föltétlen veszedelme, ezenkívül a Bécsből mindennap kapott sürgető és megismételt parancsok elhatározásra bírták.

Az Ausztriai Ház nem fáradozott avval, hogy az Erdély fölötti uralmat választással biztosítsa magának, arra a meggyőződésre jutva, hogy pusztán az ország meghódítása is elegendő cím annak megtartására. Ellenben az erdélyiek semmisnek tekintvén a hódítás jogát, Rákóczi fejedelmet választották meg uralkodójuknak, s azt állították, hogy mivel hazájuk valaha Magyarország része volt, ezt is ugyanazon törvényeknek megfelelően kell igazgatni, és hogy minden vajdát választani kell. Azt állították tehát, hogy a császár jogtalanul és igazságtalanul kaparintotta meg az erdélyi trónt, s így nem lévén törvényes uralkodó, ennek a tartománynak a birtokát át kell engednie Rákóczi fejedelemnek, kinek erre törvényes választás adott jogot.

Íme, ez az alapja a császár és Rákóczi kölcsönös igényének. Az egyik a hódítás jogán nyugszik, akárcsak Magyarország részeivel kapcsolatban, a másik azon, hogy az erdélyiek személy szerint őt választották meg. Ez azon perek közé tartozik, amelyeket csak a kánonjog (szójáték: *canon* franciául *ágyút* is jelent) dönthet el, semmiféle más bíróság nem lévén illetékes az ebben való ítéletre.

Herbeville tábornok, miután kijött a Csallóköz szigetéből, és csak két-három ezredet hagyott Pálffy grófnak, amelyeknek később más, hozzá küldendő ezredekkel kell egyesülniük, megkezdte útját, amelynek során, ha teheti, föl kellett mentenie a Rákóczi fejedelem által még mindig körülzárt Nagyváradot.

Rákóczi fejedelem értesülvén Herbeville meneteléséről, gyorsan a Tisza felé fordult, hogy akadályozza átkelését. De mivel Budát és Pestet az elégedetlenek körülzárva tartották, és gyakran háborgatták portyázásaikkal, Herbeville látni akarta, hogy milyen helyzetben vannak, tehát evégből odavonult, s megszemlélte mind a kettőt.

A császár azonban még mindig arra gondolt, hogy egyezség útján vet

véget ennek az ügynek, Rákóczi fejedelem pedig, akinek megvoltak a maga tervei, Nagyszombatot választván a gyűlés színhelyéül,[6] időt szakított arra, hogy az összes megyéket tájékoztassa,[7] s azt mondta, hogy mivel a nemzetért s annak szabadságáért fogtak fegyvert, semmit sem akar tenni az összes magyarok általános részvétele nélkül. Mindamellett előkészületeket tett Herbeville tábornok menetelésének megakasztására,[8] akinek Budánál kellett átkelnie a Dunán, és a folyam bal partján folytatnia útját, hogy azután a Tiszáig menjen, az lévén a szándéka, hogy – ha lehet – felszabadítsa Nagyváradot, mielőtt bemenne Erdélybe.

Herbeville Buda mellett seregszemlét tartott, s abban a hitben, hogy serege túlságosan gyönge a rábízott feladat elvégzésére, megerősítette mindazokkal a csapatokkal, amelyeknek parancsnokai Pálffy és Glöckelsperg voltak. Útnak indult,[9] Magyarországot csapatok nélkül hagyva – az egyes erősségekben levő őrségek kivételével –, s útját egyenesen a Tisza felé vette; a folyó[10] partján tudomására jutott, hogy a fejedelem őt az elégedetlenek egyik hadseregének az élén várja, míg egy másik az Ingina folyónál, Latuna alatt[11] gyűlt össze.

Ocskay és Károlyi grófok nem mulasztották el, hogy felhasználják Herbeville távollétét, s tudván, milyen kevés csapatot hagyott hátra portyázásaik ellen, hadaikat nagy portyákra Stájer- és Morvaországba, sőt magába Ausztriába vezették.[12]

Herbeville, hogy elkerülje a találkozást azokkal a csapatokkal, melyek az átjáróknál várták, cselhez folyamodott, balra letért és útját Tétény (?) (Tétoüan) felé vette, hol az elégedetlenek tudta nélkül átkelt egy nagy sietséggel vert hídon. A fejedelem tanácsot tartott, s úgy vélekedett, hogy ez az átjáró nem lévén megerősítve, jobb megnyitni ezt a kaput a német tábornok előtt s hagyni, hogy bejusson Erdélybe, ha nem találnak kedvező alkalmat a vele való megütközésre; s hogy úgyis el fogja veszíteni egész seregét ebben a Németországtól igen távoleső tartományban, mert meg lesz fosztva minden segítségtől. Csak ki kell éheztetni, s ehhez elegendő előtte elpusztítani és lerombolni a vidéket avégből, hogy ne legyen miből fenntartania csapatait, s akkor egész serege elvész majd Erdélyben, a császár pedig meg lesz fosztva egész haderejétől, azonkívül amint Herbeville bevonul ebbe a tartományba, ellene elegendő csapatot küldhetnek, és mivel segítséget nem kaphat, bizonyára tönkreverik; mert fegyverszünet lévén ott, azt nem szeghetik meg, és nem lenne tanácsos csatába bocsátkozni. Véleményét általában helyeselték, csak azt fűzték hozzá, hogy ha mégis meg kellene ütközni Herbeville-lel, a csatát Erdély határán kellene megvívni, mert ott az egész nép Rákóczi fejedelemnek kedvez, s nem tudja eltűrni a németek elviselhetetlen igáját.

Ezt a határozatot Herbeville megtudván, elküldte Glöckelsperget, hogy először ő keljen át a Tiszán. Ott a révet elhagyatva találta, hanem ahelyett, hogy Szolnoknál kelt volna át, ahogy elhatározták, és ahol az elégedetlenek egyik serege várhatta, minden akadály nélkül Szegednél ment át,[13] amely egy kissé alább van. Herbeville tábornok őt követte, seregét egy hídon szállította át, melyet Szeged alatt már készen talált Löwenburg (Lauwembourg) gróf jóvoltából. Onnan útját azonnal egyenesen Nagyvárad felé vette,[14] amelyet már két esztendő óta tartottak ostromzár alatt, úgyhogy jelentős segítség nélkül nem tudta volna magát tovább tartani.

Herbeville tábornok seregéhez sok rác csatlakozott, úgyhogy mintegy harmincötezer főre növekedett; az elégedetleneké, amely a nyomában járt, hogy elvágja az útját, tizenötezer emberből állt,[15] s így maga a tábornok sem hitte, hogy eljuthasson Erdélyig anélkül, hogy valami nagy csatát ne kelljen megvívnia.

Valóban, bár a császár minden lehetőt elkövetett, hogy egyezséget kössön, az ellenségeskedések nem szüneteltek, s Rákóczi fejedelemnél mindössze annyit lehetett elérni, hogy útlevelet adott a két – angol és holland – közbenjárónak, hogy elmehessenek Pozsonyba, s onnan Nagyszombatba, a tanácskozás kijelölt helyére. Wratislaw (Wratislau) gróf és Sinzendorf gróf[16] udvari kancellár voltak a császár teljhatalmú képviselői. Azonban legyőzhetetlen akadály támadt, amely ezután is mindig meg fog gátolni minden kiegyezést, hogy tudniillik az elégedetlenek hallani sem akarnak a békéről, mielőtt el nem fogadják előzetes békefeltételeiket, mert ezen fordul meg minden. Ezekre a császári tanács semmiképpen nem akar ráállni, mert azok következtében az Ausztriai Házra nézve nemcsak Magyarország veszne el, amelyet a császárnak sikerült már örökössé tennie, hanem Erdély is, melyet Magyarország függelékének tekintenek. Rákóczi fejedelem viszont nem akar róla lemondani, s azt kívánja, hogy ez legyen az egyik előzetes békefeltétel.

A császár meg volt győződve, hogy ebből a bonyodalomból nem kerülhetnek ki anélkül, hogy Rákóczi fejedelemnek némi elégtételt ne adjanak. Azt hitte, hogy a fejedelem elég balga lesz, hogy egy önálló fejedelemség helyett elfogadjon egy földbirtokot a császárság területén, amit a kedvéért fejedelemséggé emelnek; ezért elhatározta, hogy felajánl neki egy – amint mondta – egyenértékű területet, s neki adja minden igénye fejében Burgau grófságot, sőt – ha szükséges – azt fejedelemséggé emeli a maga és utódai részére.[17]

A fejedelem azonban nagyon jól tudta, mi a különbség egy önálló fejedelemség és oly jószág között, mely feltétlenül a császár alattvalójává

tenné, s kiszolgáltatná őt a bécsi tanács hatalmának s bosszújának. Kitartott tehát megingathatatlan elhatározása mellett, hogy az övé legyen Erdély, ahol őt megválasztották, és hogy azt már az előzetes feltételekben fölségjoggal engedjék át neki.

A császár abban a reményben, hogy őt a továbbiakban rákényszerítheti az egyenértékű terület elfogadására, újabb tárgyalásra tett kísérletet, ezúttal Wratislaw herceggel, ki erre alkalmasabb volt, és hogy nagyobb súlyt adjon a gyűlésnek, az osnabrücki (Osnaubrugh) püspököt, Lotaringia hercegét nevezte ki egyik teljhatalmú megbízottjává. A közbenjárók elkísérték őt Pozsonyig, hogy tanácskozzanak Bercsényi gróffal és az elégedetlenek más vezéreivel, kiknek a gyűlésen részt kellett venniük, s akik ott meg is jelentek. De alig szálltak még meg Pozsonyban a közbenjárók, már visszatértek Bécsbe, új meghatalmazást és új utasításokat kérni a császártól, hogy – mint akarták és remélték – hathatósan dolgozzanak. De talán a császár rendeletére utaztak vissza, hogy tanácskozzanak Marlborough-val, kinek néhány nap múlva Bécsbe kellett érkeznie.

Ami a megegyezésre mégis némi reményt nyújtott, abban állt, hogy Rákóczi fejedelem, aki örült, hogy megmutathatja a világnak, mennyire nem ellenzi a békét, a császárral fegyverszünetet akart kötni, melynek ideje alatt szabadon összegyűlhetnének, hogy rendezzék vitás ügyeiket, de azzal a kikötéssel, hogy ezalatt az ostromzár alá vett erősségek nem láthatják el magukat élelmiszer-utánpótlással; ezt a feltételt nemigen tartották be. Az előzetes békefeltételekhez azonban állhatatosan ragaszkodtak, s mint a fejedelem és az elégedetlenek a közbenjárók előtt kijelentették, azoktól sohasem tágítanak.

Mindamellett kezdték hinni, hogy lassanként dűlőre jutnak, s ezért – politikát változtatva – kezdtek borzasztóan hízelegni Rákóczi fejedelem feleségének, kit a császár kiengedett a kolostorból, ahova bezárták, és visszahívta Bécsbe, hol az egész császári udvar a lehető legbarátságosabban bánt vele. A császárné, az özvegy császárné és a főhercegnők szívesen látták őt lakosztályaikban. Kivált a császárné mondta neki, hogy a császár az ő okosságától és jámborságától várja a béke művét, s az ő erényére és a közjó iránti buzgalmára vár, hogy sikerre vigyen egy ilyen nagy horderejű vállalkozást, és tekintve, hogy Rákóczi fejedelem megadta a fegyverszünetet,[18] amit addig soha nem tudtak elérni az elégedetleneknél, a császár engedelmével neki élnie kell a kedvező alkalommal, hogy viszontláthatja urát, és rá kell vennie a békés megegyezésre.[19]

A fejedelemasszony, aki éppoly bátor volt, mint ura, ki szenvedélyesen szerette őt, igen örvendezett, hogy ezzel az ürüggyel viszontláthatja és megölelheti őt, de esze ágában sem volt, hogy azt tanácsolja neki, mond-

jon le Erdélyre vonatkozó követeléseiről, s helyette a burgaui grófsággal érje be, melyet a császár neki felajánlott. Jól ismerte a firenzei[20] tanítását, ki szerint esztelen az olyan ember, ki azt hiszi, hogy egy kis elégtételért a nagyok elfelejtik a nagy sérelmeket. A fejedelemasszonyt oly kegyetlen sérelmek érték, hogy nem lehetett várni azt, hogy azokat valaha is elfelejtse. Nagyapját lefejezték, nagybátyját és ipát megfosztották minden jószágától; az egyik börtönben halt meg, a másikat Törökországba száműzték, hol méltatlan állapotra jutott; urát vérpadon való fejvesztésre ítélték, s őt magát egy kolostor magányába zárták, hol minden lépését szemmel tartották. Túl sok volt ennyi gyalázat, egyik a másik után. Látta, hogy legkegyetlenebb ellenségei most kénytelenek megalázkodva hízelegni; ez diadal volt számára, azonban ez sem törölhette ki szívéből azokat a bosszúságokat, amikkel elkeserítették. De azért azt felelte, szívesen vállalkozik arra, hogy rábeszélje urát mindarra, ami megegyezésre vezethet, mert nagyon szánakozik az összes nép szenvedésein, kiket ez a polgárháború emészt, s hogy végre elegendő, ha a császár közli vele terveit, ő követni fogja ezeket, amennyire csak tőle telik.

A bécsi tanács sokat várt a fejedelemasszony színlelt közbelépésétől. Két dologgal kecsegtette magát; az egyik, hogy a fejedelemasszony sikerrel jár, ahogy a császár tervezte, és gyermekeire való tekintettel urát ráveszi, hogy követeléseiről Burgau fejében lemondjon, ami a fejedelmet a császárnak mint uralkodójának kezébe adja, aki azután majd megtalálja a módját, hogy bosszút álljon rajta, vagy legalább ez a lépés egyenetlenséget támaszt a fejedelem és az elégedetlenek közt, kik nem hihetik, hogy a fejedelemasszony vállalkozott volna erre az utazásra, ha a dolgot titokban előre el nem intézte volna urával.

De ha a császár a legravaszabb politikát kereste, hogy a fejedelemasszonyt urával együtt tőrbe ejtse, az elégedetleneknek, kik fegyverszünetet kötöttek a császárral, szintén megvoltak a maguk tervei. Az egyik az, hogy sok tábornokuk és különböző hadaik voltak; a másik, hogy meggyőződésük szerint – és ez volt a fő okuk – a fegyverszünet azt a hitet kelti a császárban, hogy ők komolyan akarják a békét, ami arra indítja majd, hogy kivonja csapatai egy részét és Magyarországot kiürítse a Felső-Rajnánál és Olaszországban álló hadai megerősítése kedvéért. Amint tehát hadai kivonulnak, és a fegyverszünet véget ér, ők előnyösebben cselekedhetnek, és a császárt kétségbeejtő helyzetbe juttathatják.

Ezek a titkos nézetek voltak az egyik és másik párton azok az indítóokok, amelyek őket mozgatták, de mind a két párt óvatosan viselkedett.

Az elégedetlenek egyáltalán nem találták gyanúsnak a fejedelemasszonynak urához való utazását, mert tökéletesen megbíztak a fejede-

lem szavában, másrészt azonban a császár sem ugrott be, és egyetlen csapatot sem vont ki Magyarországról, hogy velük rajnai és lombardiai seregét gyarapítsa.

Megkezdték[21] tehát a tárgyalásokat mindazokkal a kölcsönös udvariaskodásokkal, amiket csak kifejthettek. A császár teljhatalmú megbízottai az elégedetleneket vádolták a háború előidézésével, ellenben az elégedetlenek azt teljesen a császárra hárították át, aki szilárdan kitartott amellett, hogy megszegi egy olyan királyság törvényeit, mely mindig választó volt, ő pedig örökössé akarta átalakítani. Azt mondták, hogy ők az elképzelhető legnagyobb tisztelettel viseltetnek a császár személye és méltósága iránt, amit szívük mélyéről bebizonyítanak, amint beéri azzal, hogy az ő választott királyuk legyen; addig azonban, míg választásukat és szabadságjogaikat vissza nem nyerik, nem teszik le a fegyvert. Ha a császár őszintén kívánná a békét, megelégedne a trónnal úgy, ahogy van, s nem akarná úgy kivetkőztetni az államot eddigi formájából, hogy összes alapvető és legszentebb törvényeit eltörli, és a királyságot felforgatja. Annyira meg vannak győződve kívánságaik igazságáról és azok annyira a nép egyhangú akaratán alapulnak, hogy azokat ki is nyomatták és közzétették Bazinban;[22] s elég pontról pontra elolvasni a császár feleleteit, hogy mindenki belássa, ahelyett hogy elintézné kérelmeiket, ki akarja őket játszani, mikor majdnem mindent az országgyűlésre halaszt, mit a császár vagy megbízottai jelenlétében fognak tartani, s ahol tekintetbe veszik sérelmeiket, ami nem jelenti kéréseik teljesítését, csak olyasmit ígér, ami soha nem fog bekövetkezni. Egyszóval tetteket akarnak szavak helyett.

A teljhatalmú megbízottak azt felelték, hogy nem jelent semmiféle bitorlást egy királyságban, amire egy országgyűlés adott felhatalmazást, s a császár nem tett egyebet, mint hogy elfogadta azt, amit a Pozsonyban és Sopronban összegyűlt rendek az ő javára határoztak. Ami pedig kormányzásuk módját illeti, nem panaszkodhatnak magatartása miatt, mert atyja még életében megeskette, hogy nem elegyedik a királyságnak semmiféle dolgába, s így a népnek meg sem mutathatta szeretetét, amellyel iránta viseltetik.

Bercsényi felelete szerint egyáltalán ne emlegessék nekik a pozsonyi meg a soproni rendeket, ebben a két gyűlésben nem volt kellő szabadságuk; ők Székesfehérvárott minden tiltakozást meg is tettek ezen gyűlések ellen, határozataikat és tiltakozásaikat az erő és az erőszak hatására hozták, nem pedig saját akaratuk szerint, s nincs saját akarata annak, akinek nincs módjában megtagadni a kérést. Ha hagyták volna, hogy a magyarok szívük szerint nyilatkozzanak, egy sem akadt volna köztük, aki az

állam alapvető törvényeinek felforgatását kívánná. Ha meg akarjátok tudni – mondta egy római bölcs[23] –, vajon akarok-e valamit, hozzatok olyan helyzetbe, hogy egyáltalán ne akarjak: *Si vis me velle, fac ut possim nolle.*[24]

Mindamellett bizonyos, hogy ez a gyűlés jól végződhetett volna azon veszedelmes tanácsok nélkül, miket a császár egyes miniszterei adtak, kik mindig ellenezték a megbékélést, mert nagyon érdekelve vannak az elkobzott javak visszaadásáról szóló cikkelyben, melyek gazdagságuk alapját jelentik, és amiket semmi szín alatt nem akarnak visszaadni. Akárhogy is, az első gyűlés csak arra való volt, hogy újabbak kövessék, és hogy megegyezzenek a fegyverszünet folytatásában,[25] de semmiféle megegyezés nem jött létre.

Herbeville tábornok mégis hasznot húzott belőle, mivel útjában az elégedetlenek részéről többé nem talált ellenállásra, míg Erdély határára érkezett; közben többször mondta és meg is írta, akárcsak a követek, hogy az egész gyűlés kudarcba fog fulladni, s hogy az elégedetlenek csak azért egyeztek bele a fegyverszünetbe, mert hitegetni akarják a császárt, és valami hibás lépésre rávenni, mire Rákóczi fejedelem azt felelte, hogy a császár volt az, aki makacsul az állam összes törvényének felforgatására törekedett, s így egyedül ő a háború oka; és ámbár szabad cselhez folyamodni és mesterkedni az ellenség ellen, ő egyiket sem tette; hogy ő azt óhatja, bárcsak a császár éppolyan őszintén hajlandó lenne a békére, mint az elégedetlenek; azonban sohasem teszik le a fegyvert, míg szabadságukat vissza nem kapják; hogy a császárnak nagyon ártalmas tanácsadói vannak, s hogy a fejedelem kitenné magát az egész világ megvetésének, ha nem kérne más biztosítékot a császár szavának teljesítésére, mint a császár adott szavát; ez az oka, hogy ilyen szilárdan ragaszkodnak előzetes békefeltételeikhez, amikből nem is engednek, míg valamennyit meg nem adják nekik.

A magyarok megújították[26] a rendiek konföderációját, és továbbra is Rákóczi fejedelmet választották pártjuk vezérének, ő pedig újból megesküdött, hogy addig sohasem köt békét, míg kiváltságaik és szabadságjogaik újra olyanok nem lesznek, mint a pozsonyi és soproni országgyűlések előtt voltak. Így tehát a teljes békében jobban készültek a háborúra, mint valaha. A fegyverszünetet mindkét fél csak időhúzásnak tekintette. Éppúgy portyáztak Stájerországban, Ausztriában, Morvaországban, mint azelőtt, Herbeville pedig menetelt tovább, hogy bejusson Erdélybe.

Felmentette Nagyváradot az ostrom alól, Rákóczi fejedelem pedig Károlyi és Eszterházy grófoktól támogatva, tizenötezer embert vett

magához seregéből, azt hívén, ennyi elég arra, hogy megakadályozza egy oly sereg bejutását Erdélybe, melyet nem tartott nagyobbnak a magáénál, holott az harmincötezer emberből állott.[27] Csapatai többi részének vezetését tábornokaira bízta, s megparancsolta, hogy útjában nyugtalanítsák a német sereget. Ez azonban menet közben egyre gyarapodott, és szerencsésen célhoz is ért. A Herbeville zaklatására rendelt csapatok csak annyit értek el, hogy megnehezítették az élelmezést, mert a hadsereg előtt meneteltek, és elvonulásra kényszerítették az összes parasztokat, úgyhogy amikor a tábornok valamely helyre ért, ott nem talált sem embereket, sem élelmiszereket, legfeljebb elvermelt gabonát.

Végre odaért, hol Rákóczi fejedelem várta,[28] s az összes hágókat fatörzsekkel torlaszolta el előle, azonban Herbeville oly helyekre kalauzoltatta magát, amelyek járhatatlanoknak látszottak, és amelyek a reméltnél jobban megkönnyítették útját, úgyhogy meglepte ellenségeit, mire észrevették, hogy átkelt olyan helyeken, ahonnan nem is várták. Kénytelenek voltak megütközni vele és hagyni, hogy benyomuljon Erdélybe, mert az erők nagyon egyenlőtlenek voltak, tizenötezer ember nem állhatott ellen harmincötezernek, amennyiből a rácok csatlakozása után a német hadsereg állt. A fejedelem hátrálni kényszerült, éppolyan jó rendben, amilyen bölcs belátással, hogy csapatait megtartsa más, kedvezőbb alkalomra. A német tábornok a néhány ezredből álló hátvédre vetette magát, s megverte anélkül, hogy a fejedelem megmenthette volna őket a vereségtől, melyet Zsibónál (Sio) szenvedtek.[29]

Azért mégis igyekeztek felújítani a tárgyalásokat Nagyszombatban,[30] és a császár teljhatalmú megbízottai Bruyninx hollandiai követtel együtt új javaslatokkal térvén vissza, azt mondták Rákóczinak, hogy egyenlő értéket adnak követelései fejében s teljes elégtételt az elégedetleneknek egy országgyűlésen, amelyet egyenesen azért hívnak össze, hogy meghallgassák sérelmeiket. Ez volt a lényege a Bécsben kinyomtatott és közzétett írásnak, mely az elégedetleneknek nemigen nyerte meg a tetszését.

Bercsényi gróf nem hallgathatta méltatlankodás nélkül a császár csalóka ajánlatait, azt mondta, hogy nincs semmiféle egyenérték, ami ellensúlyozhatná a fejedelem reményeinek teljesítését, vagy fölérne velük, s az elégedetlenek érdekei annyira összeforrtak az övéivel, hogy addig nem teszik le a fegyvert, míg a fejedelmet is ki nem elégítik. Mindaz, amit felajánlhatnak neki, nem ér fel egy uralkodással; ők tetteket akarnak, nem szavakat; nagy különbség van aközött, hogy valaki azt mondja, visszaadom a magyaroknak kiváltságaikat és szabadságjogaikat, vagy azt mondja, országgyűlést hívok majd össze, amely teljes elégtételt ad

nekik. Szóval, ha a császár nincs elszánva arra, hogy elfogadja előzetes békefeltételeiket, s helyreállítja jogaikat és szabadságaikat, nem marad más hátra, mint azonnal megszakítani a béketárgyalásokat.

A zsibói csata, melyről a császáriak azt híresztelték, hogy Erdély határán vívták, nem olyan volt, amilyennek a bécsiek mondták – ha egyáltalán csatának lehet nevezni –, hanem csak okos visszavonulás ama fél részéről, amely jóval gyengébb volt, és ama fél átvonulása, amely lényegesen erősebb; ezenkívül a fegyverszünet már ki volt hirdetve, hogy Herbeville tábornok azalatt Erdély határára mehessen, ahonnan – mint jól tudták – csak óriási nehézségek árán lehetne visszavonni csapatait.[31]

Az 1705. év ennek az útnak a befejezésével végződött, amely Rabutint abba a helyzetbe hozta, hogy előmerészkedjen és folytassa a hadjáratot, mert idáig Nagyszeben falainak védelmében húzta meg magát. Erdély több városa, mely már nem volt a császár hatalmában, most visszatért hozzá, a nép azonban megőrizte gyűlöletét a németek ellen és hajlandóságát a fejedelem iránt; a fontos erősségeket pedig nem ingathatták meg engedelmességükben, melyet vele szemben tanúsítottak.[32]

A következő esztendő elején a császár elhatározta, hogy végrehajtja Rákóczi feleségét érintő tervét. A császárnénál és a főhercegnőknél történt külön fogadtatása és a császári udvar legkülönbfélébb hízelgései után saját szobájába hívatta a császár, hol a barátság és gyöngédség minden lehető bizonyságával fogadta, s azt mondta neki, hogy ő egyáltalán nem kel apja védelmére, s ha voltak is kölcsönös vádaskodások és viszályok Rákóczi fejedelem és a néhai császár közt, ezek a viszályok őt nem érintették, sőt ellenkezőleg, ő mindig különös tisztelettel viseltetett a fejedelem iránt, és semmit sem óhajtana annál jobban, mint hogy őt őszinte barátai közt lássa; s minél nagyobb nehézségekbe ütközik a fejedelemasszony, hogy visszatérítse őt az engedelmesség útjára, annál nagyobb lesz cselekedetének dicsősége; hogy akadékoskodókra talál majd a fejedelem barátaiban, a grófokban, kik lelkületén uralkodnak, de nagy különbség van aközött, amit gyermekeinek anyja mond, s aközött, amit szenvedélyes emberek tanácsolnak; hogy végül a császár maga lesz gyermekeinek atyja. Egyszóval, amit Rákóczi fejedelem javára tesz, akit minden más nagyembere fölé helyez, az iránta való tiszta hajlandóságból és jóakaratból fakad.

„Semmit sem tudok felelni és semmiért sem állhatok jót Császári Szent Fölségednek – válaszolt a fejedelemasszony. – Nem ócsárolhatom uramat azért, amit tett, mert meg vagyok győződve, hogy megvannak rá a maga okai, amelyek előtt nekem is meg kell hajolnom, de azon okoknak felette hatalmasoknak kell lenniük ahhoz, hogy meg ne hajolja-

nak Szent Fölséged jósága előtt, és tudni fogom a módját, hogy annyira kiszolgáljam kívánságait s lefessem a fejedelemnek, mivel tartozik urának, feleségének, gyermekeinek, úgyhogy sürgető kéréseim talán többet érnek majd mindazoknál a tanácsoknál, melyekkel állandóan zaklatják őt."

Erre a császár részletesebben előadta ajánlatait, a fejedelemasszony elé tárta azt a rémítő helyzetet, amelyre gyermekei a fejedelem lázadása következtében jutottak, s azt is, milyen könnyen kikeveredhet ebből a bonyodalomból; s hogy addig nem köt velük egyezséget, amíg az összes elégedetlenek nem követik az ő példáját és vissza nem térnek a császár engedelmességére; végre pedig – ahogy mondta – kimondhatatlan örömére szolgál, hogy a fejedelemasszonynak köszönheti majd az egyezséget, s hogy Burgau grófság, amelyet az ő kedvéért örökös hercegséggé tesz elhatározása szerint, több jövedelmet hajt, mint Erdély s ahelyett, hogy az alattvaló szerezné meg urának a kegyét, most az uralkodó szerzi meg azt és még meg is tetézi barátságával.

Hogy őszinte volt-e mindaz, amit a császár mondott, annak eldöntését az olvasóra bízom, de a fejedelemasszony kevesebbet hitt el belőle, mint amennyit mutatott, és a császár látszólagos jóságára egész alázattal azt felelte, hogy ismeri kötelességét, megígért mindent, amit a császár kívánt tőle, s azután búcsút véve díszhintón, jó kísérettel elindult, hogy urával találkozzék.[33]

Ahhoz, hogy érzékeltessük azt az örömöt, amelyet találkozásukkor éreztek, ugyanazt az örömöt kellene éreznünk magunknak is. A fejedelemasszony semmit sem mulasztott el abból, amit a császárnak megígért, de amint meghallotta a fejedelem érveit, amik az övéi is voltak, azt mondják, arra buzdította, hogy még rendületlenebbül ragaszkodjék az erdélyi fejedelemséghez, amelyet követelt.

„Szép és nemes lélekre vall – mondta a fejedelemasszony urának –, ha valaki beéri azzal, hogy urát megalázkodni látja, egészen addig, hogy ő kér békét, nyugalomra tér a vihar után, és kenyeret biztosít feleségének és gyermekeinek a legbékésebb úton-módon. Csak ravaszságot ne látnék mindabban, amit a császár javasol! Kiengesztelődik halálos ellenségével, de ki biztosíthat téged arról, hogy elfelejtené, milyen megalázkodásra kényszerítetted? S mikor majd alattvalói sorába tartozol, nem talál-e ürügyet, hogy téged vérpadra küldjön?

Már a gondolat maga is megrémít. Élj szabadon, hadsereged élén s hagyd, hogy azalatt én kolostorom magányában töltsem szomorú napjaimat. Jobban aggódom a te életedért, mint a magaméért, és jobban gyűlölöm a fiát annak, aki bakó kezére adta nagyapádat, mintsem azt tanácsoljam, hogy barátja légy valamikor. Ha az alattvaló egyszer fegy-

vert ragadott ura ellen, nem tudod-e, hogy azt sohasem dughatja vissza hüvelyébe, s azt sem szabad megvárnia, míg ura kardot ránt, s éppen akkor támad rá, mikor az alattvaló legkevésbé gondol rá?"

„Én – felelt a fejedelem – nagy örömmel látom, hogy mennyire hasonlóan érzel, mint én. És ha ellenkező gondolatokkal jöttél volna hozzám, az a kellemetlenség ér, hogy szerelmem dacára sohasem nyersz meghallgatást." Ezeket a kölcsönös bókokat az őszinte barátság minden lehető tanújelével kísérték; és a grófok, kik ellenezték a fejedelemasszony utazását, különösen Bercsényi, azonnal értesültek ennek a találkozásnak eredményéről, mire nem lehetett gyanakodniok, ismervén az egyiknek szilárdságát, a másiknak pedig erényét.

A császár mindazonáltal hathatós sikert várt ettől a tárgyalástól, és igen türelmetlenül várta asszonykövetének visszatérését. Nagyon megdöbbent tehát, mikor a szóbeszédből s a fejedelemasszonynak egy hozzáírt leveléből megtudta, hogy semmit sem végzett, hogy az elégedetlenek tanácsai többet érnek mindannál, amit ő mondhatott és hogy a fejedelemasszony olyan nagy ellenkezésre talált a fejedelem lelkében a császár minden jóra törekvő kívánságával szemben, hogy csak az erdélyi fejedelemség átengedése esne nagyobb súllyal a latba, mint a magyarokhoz fűződő kapcsolatai; hogy a fejedelemasszonyt igen bántja küldetésének balsikere, de talán majd az idő meghozza azt, amit ő nem tudott végbevinni. A császár őt felindulásában a hazafelé vezető úton elfogatta, olyan ürüggyel, hogy meg akarta kísérelni gyermekei megszöktetését.[34]

Mindeközben a fegyverszünet még tartott, és amint lejárt, azonnal meghosszabbították,[35] mind a két fél ravasz terveinek megfelelően. A fejedelem a maga részéről elég szabályosan betartotta, s nem lehet ellene vetni, hogy valamely esetben megszegte volna, holott Erdélyben Herbeville nem követte ilyen pontosan, úgyhogy a császár nem akarván tovább izgatni a másik pártot, kénytelen volt azt ebben a tartományban is kihirdetni.

Akármilyen nagy hírverést csaptak is a császáriak az előző év októberében Zsibónál, Erdélyben aratott győzelmük körül, ahol saját állításuk szerint legyőzték Rákóczi fejedelmet, s visszavonulásra kényszerítették, holott csupán a csapatok egyenlőtlensége okozta visszavonulását, ez a siker olyan csekély volt, hogy a fejedelem semmi felindulást sem tanúsított, és semmit sem változtatott azokon a javaslatokon, amiket tett vagy meghallgatott a béke érdekében. A fegyverszünetet csupán azokból a sajátos okokból hagyta jóvá, amikből némely dolgot már érintettem, s ami arra késztette, hogy egyelőre átengedje Herbeville-nek Erdélyt,

hol a császári csapatok rendkívül kifáradva mentek téli szállásaikra, hogy felüdüljenek a megtett hosszú út után.

A fejedelem nagyon jól látta, hogy Herbeville seregének Erdélyig megtett hosszú útja romlását jelenti, több mint fele oda fog veszni a nyomorúság miatt, s rövid időn belül úgy legyöngül, hogy képes lesz azt megtámadni és leverni. Előre látta, hogy a császárnak Magyarországon szüksége lesz erre a seregre, s ellentétes parancsot ad majd gyors kivonására onnan, ahova nagy fáradsággal vezették.

Más tábornokainak eközben határozott parancsokat adott, hogy portyázásaikat folytassák Stájerországban és Ausztriában, hogy a császárt kényszerítsék a fegyverszünet folytonos kérésére – így is történt –, úgyhogy a fegyvernyugvás, amit a császár kelepcének szánt az elégedetlenek számára, épp ellenkezőleg, komoly alappá vált, amelyre építettek abban a reményben, hogy a császár haderői tovább gyöngülnek majd.

Azonban az egyik is, a másik is csalódott elgondolásaiban. Mindazonáltal a fejedelem nemcsak jóváhagyta ezt a fegyverszünetet, hanem gyűlést is hívatott egybe Magyarország főembereinek részvételével Érsekújvárra,[36] hogy kikérje véleményüket mindarról, amit a császárnak javasolt, vagy amit a császár maga javasolt Bruyninx, Almelo bárója, és az angol Stepney lord, a békeközvetítők útján. Bruyninx úr engedelmet kérvén, hogy felkereshesse a fejedelmet és tárgyaljon vele, azt a feleletet kapta, hogy ha a császár részéről nincs más javaslata, mint amit idáig tett, úgy megtakaríthatja magának ezt a fáradságot.[37]

Az elégedetlenek ennek az utolsó fegyverszünetnek idején valóban semmit sem akartak elhagyni előzetes feltételeikből, azt mondták, nem akarnak és nem tudnak bízni a bécsi udvar szavában, amelyben már annyiszor csalódtak s így újabb csalódásnak nem akarják kitenni magukat. Rájöttek, hogy mindaz, amivel őket a közbenjárók hitegetik, csak arra való, hogy megtévessze őket, s mindebből semmit sem tartanának be, amint az elégedetlenek egyszer letették a fegyvert. Azért, mihelyt a fegyverszünetet kihirdették, azonnal hozzákezdtek a sáncásáshoz, és hogy olyan sok csapatot összegyűjtsenek, amennyit csak lehet; a fejedelem épp annyi okossággal, mint eréllyel adta ki parancsait, hogy növeljék hadait, és teremtsenek olyan helyzetet, melyben semmi félnivalójuk attól, ami történhet.

Ezalatt Herbeville csapatai olyan rossz sorsra jutottak Erdélyben, hogy nemhogy hasznot húztak volna belőle, hacsak az elfoglalt Déva várából nem,[38] ami sok idejükbe és emberükbe került, de még Bécsből kellett ruhát, élelmet, pótlovakat és újoncokat küldeni, mert semmijük sem volt a nép gyűlölete következtében, amely semminek se kegyelmezett, amire

szükség volt a háborúban, úgyhogy Rákóczi fejedelem gyorsan tapasztalhatta jövendölésének beteljesedését.

Az Érsekújvárra összehívott gyűlésben Magyarország főemberei elhatározták, hogy nem hallgatják meg a császárnak egy javaslatát sem, amíg át nem engedi Erdély fölségjogát a fejedelemnek, és nem nyújt a magyaroknak kellő és kétségtelen biztosítékokat arra, hogy adott szavát betartja.

Az egyik dolog, ami legjobban nyugtalanította a császárt, lovasságának pótlovakkal való ellátása volt, erre nézve Oppenheimer (Openheim) zsidóval[39] kötött szerződést, azonban azt nem volt olyan könnyű végrehajtani, mint elhatározni, mert a zsidó semmit sem akart szállítani utalványok nélkül, amire számíthasson, ezt pedig a bécsi tanács csak Csehországra adta meg, amit nem akart elfogadni, s a tanács határidőre sem akarván fizetni, ez a mulasztás késleltette a tőle vásárolt lovak és élelmiszerek szállítását.

[VÉGE AZ ÖTÖDIK KÖNYVNEK]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HATODIK KÖNYV

ARGUMENTUM

A fejedelem Eger alá vonul, újra ostromzár alá veszi az utánpótlás nélkül hagyott Váradot. Az erdélyiek panaszkodnak a németekre. Magyaróvárt beveszik. Milyen volt a régi Magyarország. Nem sikerül folytatni a tárgyalásokat. A fejedelem ágyút öntet. Bécsben azt tervezik, hogy talpra állítják az erdélyi csapatokat. Herbeville visszajön Erdélyből. Újabb erősítést küldenek Rabutinnek, de az új csapatok nem mernek útnak indulni. Ozinski megszökik Hunyadból, csapatokat gyűjt és félelmetessé válik. A fejedelem Erdélybe készül. A tárgyalások abbamaradnak. A császár készül a háborúra.

A császár csapatainak siralmas állapota – hogy nélkülözték a legszükségesebbet is – azt eredményezte, hogy Rákóczi fejedelem ahelyett, hogy Nagyszombatból, hol a közbenjárókkal tanácskozott, Érsekújvárra ment volna, Eger felé vette útját, és újra körülzáratta Nagyváradot, azután, hogy Herbeville útközben felszabadította az ostromzár alól, de élelemmel nem látta el, ami annyi, mintha semmit se tett volna.[1]

Ez ügyes fogás volt a fejedelem részéről, aki nem akart nyíltan háborút viselni, csak mindent előkészíteni és bizonytalanságban tartani az Erdélyben állomásozó ellenséges csapatokat. Mindamellett a fegyverszünet még tartott és ámbár a császár megígérte, hogy a hatalmában levő erősségeket nem látja el élelemmel, mégis élelmiszert szállíttatott Budára, Pestre, Komáromba a Bécsből a Dunán lehajózó bárkák segítségével, mit az elégedetlenek nem tudtak megakadályozni, mert nem volt elegendő hajójuk, Sopront azonban ostromzár alatt tartották,[2] és igen szorult helyzetben, Budát pedig a szárazföld felől mindjobban elzárták.

Rákóczi akkor elég fortélyos volt, hogy egy erdélyiekből álló küldöttséget menesszen a császárhoz,[3] amelyik keservesen panaszkodott a német csapatokra, s a császár megígérte nekik, hogy egy részüket rövidesen kivonja onnan, éppúgy, ahogy a fejedelem óhajtotta, hogy azután régi

szándékai szerint járhasson el. Úgyhogy mivel Herbeville-nek vissza kellett térnie Bécsbe, Rabutin megkapta az első parancsot, hogy seregének egy részét Erdélyben hagyva, a többivel Magyarországra menjen; de majd meglátjuk a következőkben, mikor és hogyan hajtotta ezt végre.

A hadsereg mindenben szűkölködött, és a fejedelem a határon állt, hogy átnyomulásukat akadályozza, és meggátolja Nagyvárad, valamint Szeged élelmezését, mert ezeket ostromzár alatt tartotta. Más csapatai egészen Bécs kapujáig portyáztak, hol rabul ejtették a császár solymait saját mulatóházában, és feldúltak mindent Ausztriában és Morvaországban.[4] Azonban a császáriak nem tudtak rájönni, mi célból gyűjtött össze Rákóczi fejedelem Kassára oly tekintélyes hadsereget, és az a féltékenység, amellyel Herbeville iránt viseltetett, megakadályozta Rabutint, hogy engedelmeskedjék a császár parancsainak, aki folyton utasította, hogy jöjjön ki Erdélyből seregével, mert fájt neki, hogy elvesztette a tekintélyes Magyaróvár (Altenbourg) várát a benne levő összes hadiszerekkel, amiket a Duna mellett fekvő erősségek hadianyag-utánpótlására készítettek oda, s ami a várral együtt az elégedetlenek kezére került.[5]

Mivel sokan nem tudják, milyen Magyarország és hol fekszenek erősségei, fentebb egy kis tervrajzot készítettem, Bécstől a belgrádi sáncokig. Meg kell magyarázni azt is, milyen Magyarország a maga valóságában.

Magyarország valaha nagy királyság volt, s Európában az egyik legnagyobb kiterjedésű. Kilenc független tartományból állt, s ennek megfelelően a király koronázásakor most is kilenc zászlót visznek. Ezek a tartományok: Bosznia (Bosnie), Szerbia (Servie), Szlavónia (Esclavonie), Galícia (Galicie), Lodoméria (Lodoménie), Kumánia (Cumanie), Bulgária (Bulgarie), Dalmácia (Dalmatie) és Horvátország (Croatie), melyeknek címerei a kilenc zászlóra vannak hímezve. A királyság akkor északon a Kárpát hegységtől és Lengyelországtól egészen a Velencei öbölig terjedt, mely dél felől határolta, és a Morava s Lajta folyóktól, nyugat felől, odáig, ahol a Duna a Pontus Euxinusba, vagyis mai neve szerint a Fekete-tengerbe ömlik, amely kelet felé határolta.

A Haemus hegy választotta el Trákiától, melyet ma Rumélia (Romanie) néven ismernek, s az Orbelos és Skardos hegyek választották el Macedóniától kelet és dél felől.

Most azonban szűkebb határok közé van szorítva, mert csak azt a területet foglalja magában, amely a Lajtától és a Moravától valamivel a Tiszán túlig terjed; ez a tulajdonképpeni Magyarország, a többit különböző uralkodók hódították meg. Jelenleg a Duna határolja, legalábbis azt a részt, amit a keresztények tartanak hatalmukban, Pozsony-

tól, mely első városa és fővárosa a királyságnak, a Tisza torkolatáig és valamivel még azon is túl.

A császárnak nagyon gyanús volt a törökök mozgolódása, de Ahmed szultán, mint mondottam, nem akart szakítani a keresztényekkel addig, míg meg nem erősödik a trónon, s míg ki nem irtja az ottomán birodalomban keletkezett és még el nem fojtott összeesküvéseket.

Az 1706. év március havának közepén történt, hogy az elégedetlenek kezdtek belemenni a fegyverszünet meghosszabbításába, ami igen nagy reményeket keltett Bécsben, hogy végül mégis békére léphetnek velük. Azonban, mivel sem a császár nem volt egyáltalán hajlandó kezet adni arra, amit az elégedetlenek kívántak, sem az elégedetlenek nem engedtek követeléseikből, egészen biztosra lehetett venni, hogy sohasem fognak megegyezni; mindegyik szilárdan és makacsul ragaszkodott a maga felfogásához, az egyik azért, mert előzetes békefeltételeit nagyon igazságosnak találta, a császár pedig azért, mert nagyon szégyenletesnek tartotta méltóságára és igen károsnak érdekeire nézve, hogy azokat elfogadja. Nem tudta elszánni magát sem arra, hogy Rákóczi fejedelemnek átengedje Erdély felségjogát, sem arra, hogy a magyarok szabad választással rendelkezzenek koronájukról. Miniszterei és kegyeltjei pedig sokkal inkább érdekelve voltak az elkobzott javak visszaadásánál, semhogy a békét elősegítették volna.

A császár úgy gondolta, olyan korlátlan hatalommal rendelkezik, hogy – kevéssel ezután – a regensburgi (Ratisbonne) gyűlésben részt vevő német fejedelmek hozzájárulása és előzetesen összehívott országgyűlés nélkül, a fennálló törvények ellenére – önhatalmúlag birodalmi átokkal sújtotta a bajor és a kölni választófejedelmet.[6] És egyetlen német fejedelem sem merészelt ellenszegülni, pedig eljárása mindenkit megbotránkoztatott, és felforgatta a szabadságjogaik védelmére hozott alkotmányt. A császár ennél a lépésénél beérte azzal, hogy az udvari tanács kiadott egy rendeletet, mintha az udvari tanácstól függtek volna a választók és az összes német fejedelmek, kik most a legvégső szolgaságra jutottak, ha már a híres münsteri szerződést[7] sem tartják tiszteletben, amely szabadságuk védőpajzsa. Idők folyamán tűnik ki majd, hogy helyesen tették-e, mikor ezt az új utat választották az igazságszolgáltatás szabályos menete helyett, melyből látható, hogy a birodalom törvényeiben előírt formaságok szerint hasonló esetben a vádlottak felett nem a császár iránt engedelmes udvari tanácsnak, hanem a teljes birodalmi gyűlésnek kell ítélkeznie, miután őket előbb megidézték, és akár személyesen, akár ügyvédeik útján előadott védelmüket meghallgatták. És hogyan vádolhatják avval a bajor választó testvéreit, hogy semlegesek akartak maradni

- ahogy a münsteri szerződés erre módot nyújtott nekik – az ausztriai és franciaországi uralkodóházak közti magántermészetű viszályban?

Közben elkezdték a kívánt tárgyalásokat. Az elégedetlenek még egyszer kinyomatták és közzétették követeléseiket és azokat a cikkelyeket, amelyeknek alapján békét köthetnek; a császár – mindenféle kiáltvány helyett – beérte annyival, hogy Bécsben kinyomatta és közzétette az összes cikkelyekre adott válaszait.[8] Minderről jó tájékoztatni a közönséget, mert ezek a dolgok ki vannak nyomtatva, s azokat letagadni nem lehet.

[I]

Az első cikkelyben a magyarok azt kérték, hogy állapodjanak meg a szerződés kezeseit illetően,[9] mert a túlságosan részrehajló angolokban és hollandokban nem bízhatnak meg.

A császár azt feleli, hogy ami a kezességet illeti, azokért a dolgokért, amiket a békébe foglalnak, nem volna hasznos, illő és biztos más, mint a belföldi kezesség; fölösleges tehát megállapodni a kezesek felől mindaddig, amíg a szerződés nincs megkötve.

[II]

Erdélyt engedjék át Rákóczi fejedelemnek.

A császár azt feleli, hogy mivel Erdély minden időben a magyar királyság szent koronájától függött, és a vajda választása sohasem a karok és a rendek hatalmában állt, hanem a magyar király nevezte ki tisztjeit, kik közül a vajda a legfőbbek közé tartozott, a felséges császár nem mondhat le Erdély törvényes birtokáról.

[III]

Töröljenek el mindent, amit a királyság örökössé tételére és utódlására nézve erőszakosan kicsikartak.[10]

A császár azt feleli, hogy nem fogadhatja el ezt a cikkelyt; nem lehet erőszaknak nevezni azt, ami a királyság összes rendeinek egyetértésével történt, ha mindazonáltal törvénytelenséget szenvedtek, az az országgyűlésre tartozik: *ez annyi, mint a semmi.*

[IV]

Minden idegen katona hagyja el a királyságot, az összes várakat és helyőrségeket.

A császár azt feleli, hogy feltétlenül szükséges idegen csapatokat tartani az országban a külső ellenség elleni védekezésre, amint ennek szükségességét a történelem már eléggé bebizonyította eddig is; enélkül nyugalmat remélni nem lehet, mert a nemzeti csapatok nem elegendők a királyság biztonságához, különben ezt a királyság országgyűlésére hagyja, amely őfelsége vagy biztosai jelenlétében ül majd össze.

[V]

Állítsák vissza a nádori tisztet,[11] és adják azt Bercsényi grófnak, a haza érdekében tett nagy szolgálataiért, állítsák helyre pedig minden tekintélyével, amint az a Hármaskönyv második részének 39. részében és Mátyás király törvényében foglaltatik, ugyanígy az igazságügyi, udvari, báni, koronaőri tiszteket, a tárnokmesteri, kancellári, főispáni méltóságokat s a királyi városok kiváltságait; a királyság minden tisztségre négy arravaló személyt jelöljön, akik közül a király döntsön egynek a javára.

A császár azt feleli, hogy a helyreállítást a régi törvények értelmében elfogadja, s majd az országgyűlés fogja elrendelni.

[VI]

Állítsák helyre a főkapitányságok méltóságát és tekintélyét, melyeket a törvény megerősít.

A császár azt feleli, hogy határozat végett ezt is az országgyűlés elé fogja terjeszteni.

[VII]

A törvénytelen idegen kamarák és az államkincstár igazgatása helyett kincstartói tisztség legyen, és az országgyűlésnek számadással tartozzék.[12]

A császár azt feleli, hogy azzal a kikötéssel, hogy az ország jövedelmeit híven kezeljék, és arra a célra fordítsák, amelyre rendeltetve vannak, beleegyezik, hogy erről az országgyűlés határozzon.

[VIII]

Hozzák vissza a királyságba a szent koronát, a koronaékszereket, királyi törvénykönyveket vagy chartákat, és azok őrzését Magyarországon született és itt lakó személyekre bízzák.

A császár azt feleli, beleegyezik, hogy erről is az országgyűlés határozzon, de addig a korona ott marad, ahol van, s a törvénykönyveket ott őrzik, ahol eddig, a királyi és a magyar udvari kancelláriákban, vagyis Bécsben.

[IX]

Töröltessék el mindörökre a fegyverjog, melyet újszerzeményi jognak vagy törökjognak is neveznek, s az Ausztriai Ház ne tulajdonítson és ne követeljen magának semmilyen jogot, hanem mindent a törvények értelmében cselekedjék, mert az országot a magyarok szerezték vissza mérhetetlen költséggel és hatalmas véráldozattal.

A császár azt feleli, hogy a fegyverjog azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek száz évig a törökök kezén voltak, s amelyeket tőlük az utolsó háborúban visszavettek; ez a jog pedig törvényes. Mégis beleegyezik, hogy a törökjogot eltöröljék valami más módon, amit az országgyűlésen fognak kitalálni, ezt tehát odautasítja; hiszen mindig meg lehet találni a barátságos megegyezés útját; *mondhatni semmi.*

[X]

A nemzetből rátermett világi kancellárt állítsanak, és az idegeneknek magyar ügyekbe való beavatkozását, mint törvénytelent, szüntessék meg; a magyar ügyekkel foglalkozó udvari kamarát teljes egészében magyarokból állítsák össze.[13]

A császár azt feleli, hogy az országgyűlésre hagyja a döntést.

[XI]

A királyság tisztségeit és méltóságait azokkal töltsék be, akiknek már ősei is viselték ezeket, és érdemessé teszik rá magukat, azok pedig, akik nem telepedtek le a királyságban, ne viselhessenek semmiféle tisztséget, ahogy ezt a régi törvények előírják.[14]

A császár azt feleli, hogy a tisztségek és méltóságok osztogatásában elsősorban mindig a nemzetbeliekre lesz tekintettel, ámbár örökbecsű történelmi példák tanúsítják, hogy olyan idegenek, akik a király és a haza iránt érdemeket szereztek és honosítva voltak, nincsenek kizárva a tisztségviselésből.

[XII]

A bevett vallások gyakorlata a királyságban szabad legyen, az ágostai[15] és a svájci,[16] valamint a római katolikus hitvallásúakra nézve, hogy a vallási különbség ne okozzon viszályokat.

A császár azt feleli, hogy a törvényekben eléggé gondoskodtak a királyságban bevett vallások joga, szabadsága és biztonsága felől, de ezt a kérdést is az országgyűlés elé utasítja, határozat végett.

[XIII]

A jezsuiták, tekintve, hogy nem hajlandók tiszteletben tartani a királyság karainak és rendeinek alkotmányát, hagyják el a királyságot. A papság kezelje az országban levő jószágaikat, mindazt azonban, amit erővel csikartak ki vagy családoktól vettek el, adják vissza az illető személyeknek vagy örököseiknek.[17]

A császár azt feleli, hogy a tisztelendő jezsuita atyák vallását a pozsonyi országgyűlés az 1687. évi 20. törvénycikkelyben befogadta a királyságba, és azt, amit az országgyűlés elfogadott, megsemmisíteni, eltörölni és módosítani csak egy másik országgyűlésen lehet, ezt a cikkelyt a tartandó országgyűlés elé kell vinni.

[XIV]

Az országgyűlés tárgyalásainak rendjét és jogát, a rendkívüli nyolcados törvénnyel együtt, a már idézett törvények szerint tartsák meg,[18] és az államkincstár a törvények alá legyen rendelve.

A császár azt feleli, hogy gondja lesz a törvényeknek megfelelő jogrend szerinti eljárásra, ha pedig mégis valami visszaélés történne, az országgyűlés intézkedjék.

[XV]

A kincstár kárpótolja mindazokat, akiket jogtalanul ítéltek el, s szolgáltassa vissza összes javaikat.

A császár azt feleli, ha vannak ilyen ítélettel sújtott személyek, igazságos így eljárni, amennyiben a föltevés igaz, azokkal szemben, kiket Thököly idejében, 1681-ben és 1687-ben ítéltek el jogtalanul, így is jártak el, ezt a cikkelyt tehát a legközelebbi országgyűlés elé utalja.

[XVI]

Töröljék el azokat az adományozásokat, adományozott címeket, kiváltságokat, kegyeket, járadékokat, birtokeladásokat, melyeket a királyság törvényeinek és az ország lakosainak sérelmére hoztak.

A császár azt feleli, hogy ha bebizonyosodik, hogy valami a törvények ellenére és sérelmére történt, arról az igazságszolgáltatás és a legközelebbi országgyűlés intézkedjék.

[XVII]

A karlócai békét a királyság tényleges törvényeinek ellenére kötötték,[19] ezért azt a jövőben nem szabad végrehajtani a király nevében: ezentúl pedig sohase köthessenek békét a nádor és a szenátus tudta nélkül.

A császár azt feleli, hogy ámbár ez a kívánság nem látszik a törvényekkel ellenkezőnek, mindamellett a szóban forgó tény komoly megfontolásokon alapult, a kérést tehát az országgyűlés elé utalja.

[XVIII]

A rézpénzt töröljék el.[20]

A császár azt feleli, hogy erről gondoskodni fog a legközelebbi országgyűlés, s a döntést arra halasztja.

[XIX]

Ámbár a magyaroknak nincs szükségük semmiféle amnesztiára, mert semmi egyebet nem tettek, csak kiváltságaik fenntartására törekedtek,

mégis elfogadják az amnesztiát, de csak úgy, hogy az ne minősítse őket lázadóknak.

A császár azt feleli, hogy a világ összes királyaira nézve következményekkel járna, ha nem tekintené a magyarokat lázadóknak, kiknek amnesztiára van szükségük, mindamellett a császár megadja azt nekik, s szemet huny afölött, ami történt, kivéve azokat, akiket a karlócai béke kizár belőle és azokat, kik ezentúl vesznek részt a lázadásban.

[XX]

Nyilvánítsák semmisnek a felséges Rákóczi fejedelem és tábornoka, Bercsényi gróf ellen hozott törvénytelen ítéleteket.[21]

A császár az feleli, hozzájárul, hogy ezt a cikkelyt az országgyűlés elé vigyék, ámbár sérti a királyi tekintélyt, azonban őfelsége kegyelmességétől mindent remélhetnek.

[XXI]

A nemesség kiváltságai hiánytalanul tartassanak fenn.

A császár azt feleli, hogy erről elég intézkedés történt a megelőző békékben, s az országgyűlésre bízza a döntést.

[XXII]

Erősítsék meg az összes törvényeket és a pacta conventákat.

A császár azt feleli, hogy az országgyűlésre bízza a döntést.

[XXIII]

Hagyják jóvá és fogadják el a békekötésnél a konföderáció értelmében a rendek jóváhagyására tartozó összes dolgokat, és végrehajtásukról a kezesek gondoskodjanak.

A császár azt feleli, ha Isten segítségével a békét megkötik, a jóváhagyás a lehető leghamarabb meglesz, tekintve, hogy az érdekeltek vagy máris jelen vannak, vagy annak rendje és módja szerint meghívattatnak, őfelsége pedig haladéktalanul ki fogja tűzni a szóban forgó országgyűlést.

Íme, az állítólagos „lázadók" kívánságai és a császár feleletei, lényegében úgy, ahogy Bécsben közzétették őket. Amint a kéthetes fegyverszünet lejárt, a császár nem mulasztotta el, hogy kérje a meghosszabbítását, s mivel az aratás ideje közeledett, az elégedetlenek szívesen bele is egyeztek,[22] de azzal a szándékkal, hogy semmi haszna sem lesz, ha nem fogadják el összes kívánságaikat.

A fegyverszünet egyik feltétele az volt, hogy az elégedetlenek ne lépjék át a Lajtát a Duna jobb, s a Vágot annak bal partján. Tehát a bécsi út Nagyszombat felé, amely nincs messze Lipótvártól, továbbá a Vág mentén, mindenki előtt nyitva volt, és a magyarok Nyitra és Érsekújvár környékénél tovább nem mentek, visszavonultak a Rába mellé, várva a tárgyalások eredményét. Mindamellett a fejedelem sok ágyút öntetett, s puskapor őrlésére malmokat építtetett. Mindez nem arra mutatott, hogy hajlandók volnának engedni követeléseikből, hanem, hogy ha a császár nem akar nekik teljes elégtételt szolgáltatni, a háborút erőteljesebben akarják folytatni, mint valaha.

Bécsben ekkor nemcsak a végszükségben levő erősségek élelmiszer- és lőszerutánpótlására gondoltak, hanem arra is, hogy az erdélyi hadsereg számára a legszükségesebb dolgokat odaszállítsák, mert tudták, hogy olyan hosszú út után, melyet e csapatok megtettek, nincs ruhájuk és csizmájuk, s rosszul is fizetik őket.

Bécsben nagy reményeket tápláltak amiatt, hogy az elégedetlenek fegyverszünetet adtak a császárnak július hónap közepéig, s nem kételkedtek többé, hogy készek lesznek sokat engedni előzetes békefeltételeikből, és hogy a császár is éppily kész Rákóczinak átengedni Erdélyt, a protestáns vallás gyakorlatát helyreállítani Magyarországon, a népnek visszaadni a szabad választást azon kedvező feltételek mellett, melyeket a császárnak javasolnak. Azonban, bár a fejedelem megkapta volna mindazt, amit saját javára kívánhatott, eszükben sem volt, hogy Bercsényinek is megadják, amit kíván, tehát nagyon távol állottak a kiegyezéstől is. A bán vagy Magyarország fő és örökös – a császártól független – kormányzói tisztének helyreállítása, melyet Bercsényi akart elnyerni, volt ekkor a fő és a legnehezebben legyőzhető akadály.[23] A császár ezt az állást tekintélye ellensúlyozásának tartotta, mivel azonban az ember könnyen elhiszi azt, amire vágyik, ők is abban a hitben ringatták magukat, hogy mindezek a nehézségek legyőzhetők.

Annál inkább hitték ezt, mert Rákócziné fejedelemasszony azt jelentette a császárnak, hogy urát, a fejedelmet igen készségesnek találta, nem rajta múlik, hogy a béke meglegyen, és az elégedetlen grófokat is rábeszélte, amennyire lehetett, de meg kell kísérelni, hogy megnyerjék

Bercsényi grófot, ki úgy látszik, leginkább ellenzi a békét. Ez, mint a fejedelemasszony minden szava, csak szóbeszéd volt, amely reményeket keltett, s alapjában mondvacsinált ígéreteket tartalmazott, amikkel a császárt hitegették. A fejedelem óvakodott elszakadni attól a párttól, mely egész erejét jelentette, s óvakodott lemondani az erdélyi fejedelemségre támasztott követeléseiről, amelyre megválasztották.

Herbeville néhány napja visszatért Erdélyből Bécsbe,[24] és beszámolt a császárnak arról, hogy milyen siralmas állapotra jutott hadserege ebben a tartományban.

Mivel azonban minden oldalon háborús előkészületekre gondoltak, és Rabutin megszabadult a nyomasztó nehézségektől, a császár azt akarta, hogy teljes hadserege térjen vissza. Ezt azonban nem tehette meg olyan könnyen, mert az utak el voltak zárva, s a fejedelemnek hatalmas serege volt arra, hogy visszatérését megakadályozza.[25]

A császár tehát csapatokat küldött, hogy utat nyissanak neki; a hadsereg azonban nem mert semmit sem kockáztatni, jóllehet híre futott, hogy előkészületeket tesz a Magyarországba való visszatérésre, s hogy e célból hadait Kolozsvárnál gyűjti össze. Továbbá Ozinski gróf, ki Déva várát a végsőkig védelmezte, s akit Hunyad (Huniade) várában vetettek fogságba, szigorú őrizet alatt, onnan szerencsésen megszökött. Csapatokat gyűjtött és számos nemesember segítségével bevette Hátszeg (Hazac) várát, közel az úgynevezett Vaskapuhoz, ahhoz a szoroshoz, mely valaha a római birodalom határvonala volt. Ezután hatalmába kerítette Márga (Marga) fontos átkelőhelyét, és a helyőrséget felkoncolta.[26]

Rákóczi fejedelem ekkor azt tervezte, hogy bemegy Erdélybe;[27] Rabutin mindent megtett ez ellen. Attól való félelmében, hogy a tartomány szívében támadják meg, bizonytalanságban élt, mert látta, hogy a tartomány és annak egész népe forrong, és csak a kedvező pillanatra vár, hogy megmutassa, mennyire belefáradt már a német elnyomásba.

Közben a majdnem három hónapig tartó fegyverszünet véget ért, és az elégedetleneknek nem hozta meg a várható eredményeket, mivel a császár rájött, milyen következményekkel járna, ha kivonná csapatait Magyarországról, ezért az elégedetlenek nem is akarták már meghosszabbítani a fegyvernyugvást.

Így hát mindegyik fél még keményebb háborúra készült, mint amilyet eddig viselt. A császár távol attól, hogy – mint idáig tette – lebecsülje ezt az ügyet, most már mindazok közül, melyek a vállát nyomták, ezt tekintette a legfontosabbnak. Ez a háború valóban igen fontos volt, mert amíg ez tart, nem lehetett beváltani a bádeni hercegnek tett ígéreteket, s megadni mindazt, amit Jenő hercegnek szánt, ki fő haderőit vezette,

s mégse vehette biztosra, hogy végrehajtja mindazt, amit reá bíztak; mert pénz és csapatok híján, Jenő herceg nem indulhatott el hamarabb, mint húsvét táján, hogy élére álljon csapatainak, melyek őt az Adige partján várták, s közben mindent előkészítettek Torino ostromára.[28]

Nem is annyira Erdély volt az, amit a császár a szívén viselt, jól látta, nem kerülheti el, hogy megadja Rákóczi fejedelemnek a kívánt elégtételt. Igen kevésbe vette azt is, hogy megtagadja-e a magyaroktól a protestáns vallás gyakorlását. Nem ez a két ok tartotta vissza, hanem az, hogy lemondjon arról, amit Pozsonyban és Sopronban határoztak, és elveszítse Magyarországban való örökösödését, helyreállítsa ezen királyság nádori, valamint báni vagy főkormányzói tisztjét, s Bercsényi – akit legnagyobb ellenségének tekintett – ellenőrködjék kormányzása felett, és koldusbotra juttassa fő kegyeltjeit, a már több mint harminc éve elkobzott javak visszaszolgáltatásával. Erre nem tudta magát elszánni, pedig a magyarokat olyan megátalkodottaknak látta, hogy a legcsekélyebb valószínűsége sem volt annak, hogy őket engedményekre lehessen kényszeríteni.

A kezességben, melyet a békére nézve kértek, szintén talált némi ellenezni valót. Az elégedetlenek a svéd királyt, Szaniszló királyt, a lengyel és a velencei köztársaságot kérték fel. Bécs egyáltalán nem akart alkalmat adni ezeknek a hatalmaknak, hogy összefogjanak ellene, s arra, hogy szavairól ítélkezzenek és azokról kezeskedjenek. A császár tehát, ki jól látta, hogy sohasem adhatja beleegyezését az elégedetlenek előzetes békefeltételeihez, minden erőfeszítést megtett, hogy növelje csapatainak számát, és hogy azoknak semmi félnivalójuk ne legyen a magyaroktól, ha majd a fegyverszünet véget ér.

Hogy biztosítsa Alsó-Ausztriát az elégedetlenek portyázásai ellen, melyek hamarosan újrakezdődnek majd, a császár nyolc mérföld hosszan védővonalat vagy sáncolatot húzatott a Dunától a Lajta-mellékig és a Rába mentén,[29] mert ezek a helyek jobban ki voltak téve a veszélynek, mint a többi. Az elégedetlenek szintén növelték csapataikat, olyképp hogy Rákóczi fejedelemnek harmincezer főnyi hadserege volt,[30] csupa kitűnő külföldi tisztekkel s a katonaság is többnyire külföldi volt,[31] lengyelekből, bajorokból s más olyanokból állt, kik csak arra vágytak, hogy bosszút állhassanak a németeken a Bajorországban elkövetett kegyetlenkedések miatt.[32]

[VÉGE A HATODIK KÖNYVNEK]

HETEDIK KÖNYV

ARGUMENTUM

A temesvári basa megtiltja a rácoknak, hogy nyájaikat kormányzóságában legeltessék. Rákóczi újabb követeket küld a Portára, a császár pedig Quarient urat küldi oda, hatalmas ajándékokkal. Egyes törökök indokai. A töröknek nincsenek jó hadvezérei, a császárnak viszont ügyes tábornokai vannak. A török nyugtalanságot akar kelteni Bécsben. Rákóczi titokban tartja terveit, harmincezer főnyi serege áll Érsekújvárnál, Rabutint Magyarországra rendelik. A tárgyalások megszakadása miatt haragos angolok és hollandok panaszkodnak a császárnak. A császár utánpótlást küld néhány erősségbe a fegyverszünet alatt. Mindkét részről hitszegésre panaszkodnak. A császár csapatai jobbak, mint a magyarok. A tárgyalások után mindkét fél meg akarja győzni Európát a maga ügyének igazáról. Az elégedetlenek kiáltványa.

A császár csapatai, melyek Erdélyben voltak, nem mertek onnan kijönni, mert nem érezték magukat elég erősnek, hogy ellenálljanak Károlyi gróf csapatainak, Bécsben pedig az okozott riadalmat, hogy a temesvári kormányzó nemcsak azt nem engedte meg a rácoknak, hogy török földön legeltessék nyájaikat, hanem még azt sem, hogy a császár tisztjei átmehessenek az ő kormányzóságán, mikor Erdélyből jönnek vagy oda mennek,[1] mondván, hogy ezzel csak a Porta rendeleteit teljesíti. Azt hitték tehát, hogy ez készakarva szított villongás, avégre, hogy nyíltan szakíthassanak, s a látszat valóban egészen olyan volt, mert a temesvári kormányzó nem változtatott az intézkedésén, melyet maga a szultán is jóváhagyott, abban a hitben, hogy felszámolta már a dívánármányait és szilárdabban ül a trónján.

Ekkor történt az is, hogy Rákóczi fejedelem új követeket küldött a Portára,[2] kiket a szultán jobban fogadott, mint a korábbiakat, ami növelte Bécs nyugtalanságát, s arra késztette, hogy óvatosságból új követet küldjön oda, Quarient (Garient) urat,[3] azzal a paranccsal, hogy – ha lehet – hiúsítsa meg az elégedetlenek minden intézkedését, s erre

a célra a követ több mint százezer tallér értékű ajándékot vitt magával a szultán és annak miniszterei számára.

Tulajdonképpen a szultán még egyáltalán nem akart színt vallani, mégpedig főképpen azért, mert arra törekedett, hogy ne kelljen megszakítani a karlócai békét. A szultán igen békés és félénk természete is nagyban hozzájárult ehhez, és az elégedetlenek nem jártak ugyan sikerrel a Portán ebben az időben, de nem azért, mintha a törököknek nem lett volna számtalan okuk, hogy fegyvert fogjanak.

A törököknek ezenfelül volt még egy elfogadható okuk, melyre a díván hivatkozott. Látták, hogy a császár fegyverben áll és két nagy hadjáratot folytat, de az is módjában áll, hogy az egyiket vagy a másikat akkor fejezze be, amikor akarja.

Franciaország ellen indított háborújának csak az volt a célja, hogy érvényt szerezzen a főherceg követeléseinek, melyet az a II. Károly halálával megüresedett spanyol monarchiára támasztott; ha ezeket az igényeket átengedi és lemond róluk, hogy öccsét római királlyá tegye, akkor Franciaországgal békét köthet, mihelyt akarja. Ha azután többé nem visel háborút Franciaország ellen, akkor azonnal meglesz a béke az elégedetlenekkel is. Így hatalmasan fölfegyverezve áll majd Törökországgal szemben, és a kiengesztelt magyarokkal egyesülvén könnyen elbánik vele, annál is inkább, mert a tenger felől nagy segítséget kaphat a velenceiektől, a szárazföld felől pedig a birodalomtól és szövetségeseitől. Így tehát nem merték megtörni a karlócai békét, hogy kihasználhassák az elégedetlenek háborúját.

Ez az okoskodás agyafúrt volt, de alapjában nagyon hamis, mert a császárt négy szövetségese támogatta, Anglia, Hollandia, Portugália és Savoya,[4] és hogy örökre lemondjon igényeiről a főherceg javára, ez az éppen, amit valószínűleg sohasem fog megtenni; nem kész arra sem, hogy öccsét római királlyá választassa; ezenkívül fiatal kora miatt még nem mondhatott le arról a reményről sem, hogy gyermekei lesznek igen fiatal feleségétől. Tudta, hogy Franciaországnak érdekében áll, hogy Németország örökösen belső háborúival bajlódjék, s így ne legyen keresnivalója külföldön. Hozzá kell tenni, hogy a magyarországi háború a királyság törvényeinek és szabadságainak fenntartásáért folyt, miről nem mondanak le olyan könnyedén, ha már egyszer pajzsot emeltek védelmükre, s azok visszaállítását követelték.

Ha nem lett volna egyéb, mint Rákóczi fejedelemnek Erdélyre vonatkozó igénye, a török attól tarthatott volna, hogy ha átengedik neki ezt a fejedelemséget, a béke is meglesz, de mikor egy népnek éppen legjózanabb része kelt föl törvényei, jogai és kiváltságai érdekében oly uralkodó

ellen, aki korlátlan és valóságos zsarnokság alatt akarja tartani szabad hazáját, akkor nem könnyű kiegyezést kötni. A díván okoskodása tehát, amely első pillantásra jogosnak tűnik, valójában megalapozatlan.

Végre azonban, akár ezen oknál fogva, akár – mint mondtam – azon bizonytalanság miatt, melyben Ahmed idáig élt, hogy fenn tudja-e tartani magát azon a trónon, melyet testvérétől vett el, vagy természettől adott félénksége és tunyasága következtében, idáig nem hallgatta meg az elégedetlenek egyetlen javaslatát sem, és szilárdan kitartott amellett, hogy nem sérti meg a karlócai békét, míg arra kedvezőbb alkalom nem adódik.

Magyarországon a török az utolsó háborúban sokat vesztett, mikor Budától Belgrádig hátrált, és Belgrád lett a birodalom legszélső városa, de ez a veszteség mégis csekélység ahhoz képest, ami megmaradt neki más államokban, mind Ázsiában, mind Európában, úgyhogy ez szóra sem érdemes. Mindemellett bámulatos híreket terjesztettek veszteségeiről, amiket a Portán jelentéktelennek tartanak és huszadrészével sem csökkentik az ottomán birodalmat. Kara Musztafa teljes tájékozatlansággal fogott a magyar háborúba. Bécs ostromát[5] igen rosszul vezette, és becsületét, sőt végén életét is elvesztette ebben a hadjáratban, melyet a józan ésszel és a hadviselés tudományával ellenkező módon gondolt ki és vezetett. Azonban a császár szerencséjére a szultánnak nincsenek jó tábornokai, miniszterei pedig inkább politikusok, mint katonák.

Ezzel szemben a császárnak ügyes és katonai szolgálatra termett tábornokai vannak s olyan csapatai, melyek szentül hiszik, hogy felülmúlják a törököket, s nem akad egyetlen lovasszázad sem, amelyik ne tartaná magát elég erősnek ahhoz, hogy két török lovasszázadot is megverjen. Íme, ez tartja féken a törököket, kik nagyobb kedvelői szerájuknak, mint a futóárkoknak.

Ámbár a szultán, mint megjegyeztem, nem tervezte a császárral való szakítást, mégis úgy látszott, hogy nyugtalanítani akarja, ennek érdekében a temesvári kormányzó nemcsak megtiltotta a rácoknak, hogy nyájaikat az ő kormányzósága területén legeltessék, úgy, mint azelőtt, hanem megtagadott mindenféle útlevelet az Erdélybe igyekvő tisztektől is, kik pótlovakat és más segélyeket szállítottak oda, amikre csapataiknak rendkívül nagy szükségük volt, és a császár a Portával szemben nem merte elégedetlenségét nyilvánítani. Ezzel ellentétben a temesvári kormányzó az elégedetleneknek megadott mindenféle segítséget, amit csak adhatott, kormányzóságából még embereket is küldött sáncaik ásására, ami reményt nyújtott nekik arra, hogy végül is megkapják majd tőle a kért segítséget.

Rákóczi fejedelem olyan jól eltitkolja terveit, hogy lehetetlenség azokat kitudni. A fegyverszünet lejártával Érsekújvárnál harmincezer főből álló sereget gyűjtött össze, harminc ágyúval, és látta hogyan növelik egyre jobban a császáriak a sáncokat. Előrelátható volt, hogy Rákóczi fejedelem a császár egyik legtekintélyesebb erősségére vágyakozik.[6] Azonban sem a bécsi udvar, sem a hadserege élén álló Starhemberg nem tudtak rájönni, mi a terve, pedig az bizonyára nagyon lényeges. A fejedelem nemigen tartott azoktól a parancsoktól, amiket a császár küldött Rabutinnek, hogy elegendő helyőrséget hátrahagyva az erősségekben, a többivel jöjjön Magyarországra. Éppenséggel átjutni volt nehéz. Nem remélhette, hogy a temesvári kormányzóságon megy keresztül, mert azt a basa nem engedi, és egyetlen emberét sem bocsátja át rajta. Így hát csak a hegyszorosok felé mehet, amiket Károlyi gróf őriztet a seregével, és azért foglalt el, hogy megakadályozza Rabutin átvonulását.[7]

Azonban minél hevesebben óhajtották az angolok és a hollandok az elégedetlenekkel való kiegyezést, annál inkább bosszankodtak a szakítás miatt. Korholták a császárt, hogy túlságosan makacsul elutasítja a neki javasolt feltételeket. Az elégedetlenek viszont azzal vádolták a közbenjárókat, hogy igen részrehajlók voltak, és azért, hogy csak ők legyenek közbenjárók és urak, azt állították, hogy a császár bizonyára beleegyezik azon hatalmak kezességébe, amelyeket ők kértek, és így csak hitegették az elégedetleneket hamis fegyverszünetükkel, hogy elkerüljék a kezességet, amely kívánságaik első cikkelye volt. Panaszkodtak továbbá, hogy a császár azért hosszabbította meg a fegyverszünetet, mert módot akart találni, hogy a Dunán eleséget szállítson Budára, Pestre, Komáromba, Esztergomba s ugyanekkor kötelezze az elégedetleneket, hogy vonuljanak vissza a Rábán túl, és így ne hozhassanak bárkákat a császár bárkái ellen. Ez az eljárás pedig ellenkezik a hadi becsülettel és az elégedetlenek hagyták magukat rászedni.[8] Szóval, panaszkodtak az egyik oldalon is, másikon is. Az elégedetlenek, hogy bosszút álljanak, legfőbb csapataikat Erdélybe küldték Rabutin ellen, mert – ha lehet – meg akarták akadályozni kijövetelét.

Ha a császár hadai a gyalogharcokban jobbak voltak, mint a magyarok, viszont a magyarok a németeknél végtelenül többet értek a portyázásokban, az oda- és visszamenetelésekben, gyors vállalkozásokban. Ezzel gyötörték a németeket, akik nem tudtak nyomukba érni, s a végsőkig kimerültek az üldözésben, mert a magyarok már tíz mérföldre voltak a németektől, mikor azok azt hitték, hogy mindjárt elérik őket, és egy-egy portyájuk hamarabb véget ért, mint ahogy a róla szóló első hír az ellenséghez eljutott. Ilyen a magyarok harcmodora, s ezért osztották

mindig öt-hat seregre csapataikat, egészen addig, míg Rákóczi fejedelem – jól begyakorolván seregeit – valamennyit egy tekintélyes sereggé egyesítette, melynek majdnem minden kapitánya francia, bajor vagy lengyel volt.[9]

Elhatározta, hogy a hadjáratban erősen ellenáll az összes német csapatoknak, és szabályszerű ostromokat vezet, holott mindazokat a helyeket, melyek a fegyverszünetig hatalmába kerültek, rajtaütéssel vagy ostromzárral vette be. Még tartotta magát Nagyvárad és Lipótvár ostromzára, mikor a fegyverszünet véget ért.

Amint a tárgyalások félbeszakadtak, mindkét párt meg akarta mutatni Európának, hogy nem ő, hanem az ellenfél nem akarta a kiegyezést. Evégből mindkét fél egy-egy kiáltványt nyomatott ki. A császár azért, hogy gyűlöletesekké tegye az elégedetleneket, és őket lázadóknak tüntesse fel a világ előtt; kiáltványát fentebb már említettem, az övé tulajdonképpen csak felelet volt az elégedetlenek kívánságaira, és felsorolta azokat az okokat, melyek miatt kívánságaikat el nem fogadhatta. Mivel azonban ez az alapja az egész háborúnak, a közönség, miután látta a császár feleleteit, talán szívesen látja a magyarok kiáltványát[10] is, melyből könnyen megtudhatja, mik a császár követelései és a nemzet sérelmei.

KIÁLTVÁNY,

AMELYBEN A MAGYARORSZÁGI ELÉGEDETLENEK ELŐADJÁK OKAIKAT, MELYEK FELKELÉSÜKET IGAZOLJÁK

Mértéktelen igazságtalansággal, az áruló és rebellis gyűlöletes nevével illetnek bennünket; nyílt ellenségünknek vagy a Magyar Királyság konstitúcióiban otrombán járatlannak kell lenni ahhoz, hogy ily méltatlanul bánjanak velünk. Bármilyen feddhetetlen volt is a magyar nemzet magatartása ez ideig, úgy gondoljuk, hogy fel kell világosítanunk azokat, akik hamisan vélekednek utolsó hadba vonulásunkról, melynek indítéka csak ősi jogaink, kiváltságaink, szabadságaink védelme volt, és semmiképpen sem az, hogy a nemzet által választott, törvényes uralkodónak járó engedelmesség alól kivonjuk megunkat.

De hogy rendben haladjunk, röviden elmondjuk eredetünket, konstitúciónkat, néhány főbb kiváltságunkat, hogyan sértették meg több ízben törvényeinket, és végül az okokat, amelyek arra késztettek bennünket, hogy fegyvert ragadjunk ősi kiváltságaink védelmében. Minderről csak röviden fogunk szólni, és elkerüljük azt, hogy megbántsuk a sérthetetlen személyeket, akik iránt mély tisztelettel tartozunk, de az a kevés, amit mondani fogunk, mégis fölkelti majd a józan ítéletű és pártatlan olvasó együttérzését, és bár nem fog miattunk heves fölháborodást érezni, szánni fogja a szabad népeket, melyeket rabszolgává akartak tenni.

Nemzetünk ősi, mint maga az ország, amelyben élünk. Leszármazottai vagyunk a régi pannónoknak, akik nagy hódításokat vittek végbe úgy, hogy hazánkat sohasem igázták le a velünk hadat viselő hírneves hódítók; unokái vagyunk azoknak a harcos népeknek, amelyek hadvezéreiket és főembereiket mindig maguk választották, s akiknek mindig csak a parancsolás jogát adták, nem pedig a büntetését, mert atyáink annyira szabadok voltak, hogy uraiknak csak az isteneket ismerték el, és a bűnösöket is csak az akkor imádott pogány istenségek papjai büntethették.

De a sötét időkből kijutván az evangéliumi fényre, amely atyáinkat a tizedik század elején megvilágosította, a magyar nemzet megtisztult a pogány hitetlenségtől és tévelygéstől, keblére ölelte a hitet, de ezzel nem mondott le sem dicsőségéről, sem vitézségéről, megőrizvén a jogát, hogy fejedelmeit maga válassza. Amikor Magyarország első keresztény királya, Szent István trónra lépett, népe elé szabályokat állított, de ezek inkább voltak hasonlatosak atyai intelmekhez, mintsem uralkodói törvényekhez. II. András 1205-ben trónra lépvén nemcsak megerősítette a királyság valamennyi törvényét, amelyek némelyike az előző uralkodók idején csorbát szenvedett, hanem egyensúlyt is akart teremteni a királyi hatalom és a szabadság igazsága között, egyiket megfosztotta attól, amit jogtalanul bitorolt, a másiknak visszaadta azt, amit elvesztett. S 1222-ben kibocsátotta híres ediktumát, amelyben megerősíti a Magyar Királyság ősi jogait és szabadságait. Ezt a törvényt nevezzük mi András király törvényének, és ez kiváltságainknak sérthetetlen pajzsa és alapja, mert – úgymond – e jogokat megcsorbította néhány uralkodó jogtalan törekvése, akiket megszédített a rossz tanács és a szenvedély. A királyi igazságszolgáltatás tehát hallgassa meg az alattvalók panaszait az uralkodó hatalom ellenében is, és orvosolja a bajokat, amelyeket a rossz tanácsadók sugallatára követett el, és ha – folytatja – mi, vagy királyi utódaink közül valaha bárki is az általunk hozott konstitúciók ellen tesz, minden püspöknek és prelátusnak, a királyság valamennyi urának és nemesének együttesen és külön-külön is és utódaiknak, most és a jövőben egyaránt,

örökre joguk legyen ahhoz, hogy szembeszegüljenek rendeleteikkel, és hogy ellenálljanak nekünk és örököseinknek, és ezért ne nevezzék rebelliseknek és ne üldözzék őket. És hogy mindenki ismerhesse meg e törvény tartalmát, amelyből aranypecséttel lezárva hét eredetit készítettek, a rendek arra buzdíttatnak, hogy olvassák föl e bullát utódaink választásakor, akik a koronázás előtt és után esküt tesznek megtartására. (A törvény egyik eredetijét elküldték a pápának, hogy megőrizzék a Vatikán levéltárában, egy másikat a király kezébe tettek le, hogy tudjon kötelességeiről, a harmadikat a nádornak adták, a többi négyet pedig hites levéltárakba küldték, mint amilyen a templomos lovagoké volt.)

Nemzetünk kiváltságai között, amelyeket ez az ünnepélyes nyilatkozat részletesen magába foglal, rendelkezünk a királyválasztási joggal, minthogy koronánk választható és nem örökletes. A nemzetnek legalább három évenként diétába kell gyűlnie, hogy megbeszélje az országos és a kisebb ügyeket. Négy rend alkotja ezt a gyülekezetet. 1. a papság, 2. a főurak, 3. a nemesség, 4. és végül a városok küldöttei. Az országgyűlés egyik legfontosabb előjoga az, hogy a nemzet sorából választhatja a nádort, akinek tiszte a háború és a királyi igazságszolgáltatás teljhatalmú irányítása; és végül, a vármegyék, városok és várak kormányzásának hivatalait csak magyar ember láthatja el, hacsak a diéta nem ítél erre méltónak hálából egy külföldit, aki hazánknak valamely kiemelkedő szolgálatot tett.

Íme, hát ezek a mi konstitúcióink, ezek törvényeink és kiváltságaink; koronánkat csak azzal a föltétellel adjuk, ha választott királyunk esküvel fogadja megtartásukat, és ha ezeket megsérti, fölment bennünket neki adott hűségeskünk alól, és mi akkor másik uralkodót választhatunk magunknak, mint ahogy a jelölt király is visszautasíthatja koronánkat, ha föltételeinket túlságosan keménynek ítéli. Nem igazságos-e ezek szerint, hogy ha már egyszer elfogadta a koronát, Isten s ember előtt becsülettel nem vonhatja ki magát a törvények megtartása alól, és ha mégsem tenne ezeknek eleget, a magyaroknak joguk van zsarnoki önkényével szembeszegülni, és ezért nem nevezhetjük őket sem árulóknak, sem királyuk ellen lázadóknak, aminek a bécsi tanács nevez most bennünket, mert védelmezzük szabadságunkat és kiváltságainkat, amelyeket a legszörnyűbb módon megsértettek.

Nagyon is nyilvánvaló, hogy amióta a magyar nemzet az Ausztriai Házból választott magának királyt, gyakran megsértették jogainkat, szabadságainkat és kiváltságainkat, bár fölesküdtek megtartásukra. Isten őrizzen bennünket attól, hogy ezt a szószegést maguknak az uralkodóknak tulajdonítsuk, mi csak miniszterei, udvaroncaik gonosz és ártó ta-

nácsait vádoljuk, akik a mi kifosztásunk által előnyöket és vagyont szereztek maguknak, és amelyek miatt már gyakran emeltünk panaszt, de mindig hiába. És ha néha megnyugtatásunkra vagy inkább elhallgattatásunkra diétát hívtak össze, kezdetül mindig két dolgot javasoltak: az egyik a király vagy a császár nevében hadak felállítására és adózásra vonatkozó kérelem volt, a másik pedig a nemzet sérelmeinek vizsgálata. Ahogy az elsőt elintézték, a másodikkal már nem is gondoltak, néhányszor elhalasztották a döntést a következő országgyűlésig, de semmit sem oldottak meg. Így kezdődtek és végződtek a legutóbbi diéták is, amelyeket Kassán, Pozsonyban, Óvárt és Sopronban tartottak.[11]

Soha nem szolgáltattak nekünk igazságot akkor, amikor fölpanaszoltuk, hogy a királyság minden méltóságát és hivatalát németeknek adták. Még a magyar nádor magas méltóságát is, amely pedig csak hazánkbéli embert illet, nem láttuk-e az Ausztriai Ház uralkodása alatt Schwendi (Suodi), Mansfelds, Baste, Tannhäuser, Buquoy és más urak[12] kezén a magyarok szégyenére és gyalázatára? Érsekségeinket és püspökségeinket idegen főpapok töltik be, ugyanígy a főhivatalokat is, mintha a magyar nemesség azokra méltatlan volna.

Közülünk azokat, akik a protestáns vallást gyakorolják, bármilyen jogokat biztosítanak is nekik a királyság törvényei, utolsó két királyunk uralma alatt megfosztották templomaik és iskoláik legnagyobb részétől, hogy ezzel kedvében járjanak azoknak a ravasz és veszélyes politikusoknak, akik azzal kérkednek, hogy kényük szerint irányítják Európa minden katolikus fejedelmének lelkiismeretét.

Ha a nemzet valamennyi sérelmét fel akarnánk sorolni, vaskos kötetet megtölthetnénk, nem hiányozhatna nyilvános iskoláink megszüntetése, a bírói méltóság lealacsonyítása, kereskedelmünk romlása, az új adók terhei, derék katonáink áldozata, akiknek életét annyiszor tették vakmerően kockára a németek, magukra hagyva őket, noha az ő háborújukban, az ő érdekeikért harcoltak.

Bűnünkül rótták föl azt, amiért arra kényszerültünk az előző háborúk során, hogy a törökök segítségét kérjük a német önkény ellen. De végül is mit tettünk olyat, amit az Ausztriai Ház uralkodói nem tettek? Bármennyire is járatlan valaki Magyarország történelmében, tudja, hogy I. Ferdinánd, amikor csak tehette, a hitetlenek segítségéért könyörgött, hogy meghódítsa a Magyar Királyságot. A háború költségei fejében átengedte nekik Budát, Pécset, Esztergomot és Székesfehérvárt, sőt ígéretet tett a szultánnak, hogy egy tallér adót fizet minden magyar után.[13]

A természeti jog mindig megengedte, hogy szövetséget kössünk akár a pogánnyal, a hitetlennel is, ha az a közjót vagy szabadságainkat szol-

gálja. Így amikor ezt tettük, nem mondtunk le a hitről, és nem árultuk el hazánkat. Ferdinándon kívül, akit az előbb említettünk, más keresztény fejedelmek is hasonlóan cselekedtek, de ha a világi történelem nem volna elég igazolásunkra ebben a dologban, a Szentíráshoz is fordulhatnánk, ahol azt találjuk, hogy Isten sem gerjedt haragra akkor, amikor Ábrahám a bálványimádó királyokkal kötött szövetséget unokaöccsének, Lótnak megszabadítására.

Végül az 1687-es diéta, amelyet a császár hívott össze Pozsonyban, eltörölte valamennyi törvényünket és kiváltságunkat, mivel a császár nem elégedett meg azzal, hogy még életében Magyarország királyává választassa József főherceget, a római királyt, hanem arra kényszerítette a küldötteket, hogy a koronát családjában örökletessé nyilvánítsák, és ha a Németországban uralkodó ág kihal, Magyarország koronája a spanyol ágra szálljon. Bár a koronázás után az új királyt a kegyesrendi szerzetesek temploma előtti trónuson föleskették a királyság és a nemzet kiváltságainak megtartására, és arra, hogy megvédi a nemzetet minden ellenséggel szemben, ezt az esküt nem követte tett, ellenkezőleg, azóta mindig meghódított és rabszolga népnek tekintettek bennünket.

A korona örökletessége semmis és igazságtalan; ennek bizonyítására elég említeni azt, hogy a pozsonyi diétán csak a császár hívei és szolgái, kiszolgálói vettek részt, hogy a császár hadsereggel árasztotta el Magyarországot, gyújtogatással és rablással fenyegette mindazok földjét és javait akik megtagadnák szavazatukat és helyeslésüket. De sok nemes nem akarván belenyugodni legmagasztosabb kiváltságunk eltörlésébe, mert mi volna fogható ahhoz a joghoz, hogy egy nemzet maga választhatja királyát, összegyűlt Székesfehérvárott, s tiltakozott az erőszak ellen, és e végzés másolataival körleveleket küldött a királyság valamennyi vármegyéjébe és főbb városaiba.

De ha ezt nem is tették volna meg, és a pozsonyi diétát sem kényszerítették volna az örökösödési dekrétum meghozatalára, akadna-e olyan józan ítéletű ember, aki elismerné az új határozat érvényességét; nem jutna-e ellenkezőleg annak belátására, hogy a Magyar Királyság országgyűlése, bármilyen szabad és tekintélyes is, nem rendelkezik elegendő hatalommal az állam alaptörvényeinek eltörléséhez? Ha viszont elfogadjuk, hogy a pozsonyi diéta egy nap alatt megsemmisíthette azt, amit atyáink hét-nyolc század munkájával létrehoztak és megszilárdítottak, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy egy másik országgyűlés is eltörölheti azt, amit 1687-ben határoztak.

Mi csak a nemzet általános sérelmeiről beszéltünk, illusztris nemességünkre bízzuk, hogy a sajátjait elősorolja. Adná az Ég, hogy annyi

hóhérkéztől igaztalanul kiontott nemes vér ne kiáltson tovább bosszúért Isten s ember előtt, hogy ne emlékezzünk többé a vérpadon lehullott hírneves főkre, hogy elfelejtsünk minden méltatlan megaláztatást, hogy ne sirassuk már lerombolt váraink, és javaink elkobzása csak arra szolgáljon, hogy elszakadjunk a földtől, és szívünket az Ég felé emeljük.

Végül kijelentjük Isten s ember előtt, hogy Őfelségét, a császárt és a mi I. József királyunkat annyira tiszteljük és becsüljük, mint amennyire gyűlöljük tanácsadóit, akik a hazánkat oly régóta dúló zavarok okozói. Mi mindent megteszünk, hogy a háborgást hamarosan nyugalom kövesse, és mindig hű és készséges alattvalói leszünk azoknak a királyoknak, akiket a szabad nemzet választ magának, ha a királyság konstitúciói és törvényei szerint fognak kormányozni, melyeknek megtartásáért készek vagyunk kiontani utolsó csepp vérünket is. Addig azonban nem tesszük le a fegyvert, amíg jogainkat és kiváltságainkat egészben vissza nem állítják; ezek között pedig első a szabad királyválasztás joga; a királyság örökletessé tételét pedig, amelyre erővel kényszerítettek bennünket az országgyűlésen, soha nem fogjuk eltűrni.

Íme, ezek ama szilárd elhatározásaink, amelyekért fegyvert fogtunk, amit nem is teszünk le addig, míg törvényeink egészen helyre nem állíttatnak.

[VÉGE A HETEDIK KÖNYVNEK]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NYOLCADIK KÖNYV

ARGUMENTUM

A kiáltvány eredménye; a két fél indítékai. A magyarok inkább karddal a kezükben halnak meg, hogysem szolgák maradjanak. Háborús készülődések. A császár úgy dönt, hogy mindent háttérbe szorít, csakhogy serege legyen a magyarok ellen. Rákóczinak harmincezer embere van, egy másik sereget pedig Ocskay vezénylete alatt átküld a Moraván. A fejedelem megostromolja és beveszi Esztergomot, közben elindul Párkány ostromára. Starhemberg nem tudja megakadályozni az esztergomi vár elestét. Helytelenítik a császár túlzott makacsságát. A német fejedelmek lassúk a segítségnyújtásban. Kölcsön az angoloktól és hollandoktól a császárnak. A császár más háborúi és szövetségeseivel kötött ligája. Kénytelen egy hadsereget tartani a Felső-Rajna mellett, egy másikat pedig Olaszországban. A franciák sikerei a Felső-Rajna mellett. Jenő herceg szerencsésebb Olaszországban. A magyarországi ügyek zavart okoznak a császár többi ügyeiben. A török helyzete. Erdély leírása. Rabutint Magyarországra rendelik. Kicsoda Rabutin. Magyarország bővelkedik fémekben. Termékeny földjei trágyázás és márgázás nélkül is jó bort teremnek és sok állatot táplálnak. A magyar királynét más koronával koronázzák meg, mint a királyokat. Az országnak 57 vármegyéje van. A császár a bádeni herceg csapatait küldi a magyarok ellen. Lajos bádeni herceg elégedetlen a bécsi udvarral. A magyarok újabb követei több megértésre találnak Konstantinápolyban.

Ebből a kiáltványból, melyet az elégedetlenek nyomattak ki, az olvasó láthatja és megismerheti a császárét, amely – ezzel ellentétben – mint rebellisekkel és árulókkal bánt velük, mivel a rendek – úgymond – 1687-ben törvényesen elismerték őt örökös királyuknak, most pedig nem akarják tűrni ezt az örökösödést, melyet szerintük az Ausztriai Ház olyan igaztalan címen szerzett, és amely megszünteti a szabad választást. Az olvasó, aki nem részrehajló és nem elfogult, megítélheti, igazságtalan-e az elégedetlenek hadbavonulása, vagy mikor a nemzet fölszólal az ellen, amit egy megnyert és erőszakkal kényszerített országgyűlés cselekedett, s nem törvényadta jog-e a kiváltságokat

védelmezni és visszaállításukra törekedni? Ők éppen nem akarják elvenni I. Józseftől a koronát, ámbár jogukban áll azt is megcselekedni, amint például meg is cselekedték a Német Péterrel szemben, hanem azt akarják, hogy I. József mondjon le erről a törvények ellenére alkotott örökletességről s az erre következő választásokban teljes szabadságukban álljon a koronát annak adni, akit jónak látnak. Azt akarják, hogy az élethosszig való báni, azaz kormányzói méltóság, mely a királlyal szemben törvényeiknek s a népnek védője, állíttassék helyre, s valamely magyar töltse be. A német parancsnokok hagyják oda az összes várakat a helyőrségekben levő külföldi csapatokkal együtt. A királyság tisztjeit a nemzetből valóknak adják, és az elkobzott javakat szolgáltassák vissza. Ellenben a császár-király meg akarja tartani az Ausztriai Háznak az örökös koronát, ahogy azt a pozsonyi rendek végezték. Magyarországra németet akar küldeni kormányzónak, akit akarata szerint visszahívhasson, s továbbra sem kíván a nép választása alá eső, egész életére szólóan megválasztott bánt, mivel az hatalmának ellenlábasa, ezenfelül idegenekkel szeretné benépesíteni az összes várakat, s nem akarja visszaszolgáltatni az elkobzott javakat.

Íme, kölcsönös követeléseik. Kinek van igazsága?

Az elégedetlenek azért egyeztek bele a fegyverszünetbe s a nagyszombati tárgyalásokba, hogy mindezeket a dolgokat rendezzék. Azonban a császár minden igényében, s a teljhatalmú megbízottak, valamint az angol és holland közbenjárók lépéseiben annyi mesterkedést és rosszhiszeműséget fedeztek fel, miknek célja, hogy semmit se végezzenek, hogy nem akarván áldozatul esni egy rossz békének, eredmény nélkül megszakították a tárgyalásokat, és nem újították meg a fegyverszünetet, mert inkább fegyverrel a kezükben halnak meg, mintsem olyan szolgaságban éljenek, amilyenben továbbra is tartani akarják őket.

Mivel tehát könnyű volt előre belátni a bécsi udvar rossz szándékait s azt a nyakasságot, melynél fogva a császár nem akart nekik igazságot szolgáltatni, a szakítás előtt egy hónappal már arra készültek, hogy a háborút keményebben folytatják, mint valaha. A császár el volt szánva, hogy inkább nem ad a bádeni hercegnek annyi csapatot, amennyi neki a Rajnánál a Villars herceg tábornagy ellen való védekezésre kellett,[1] és inkább Bajorországot hagyja csapatok nélkül, s ezzel kiteszi annak, hogy ott újabb mozgolódások támadnak, de nem hanyagolja úgy el, mint azelőtt, a magyarországi háborút, mert kezdte ennek roppant fontosságát felismerni, jobban mint a bécsi tanács, mely mindig csak hitegeti magát. Bécs mindig azt hitte, hogy fortélyos politikájával más módon is lecsillapíthatja a zavarokat, mint erőszakkal, másrészt Rákóczi fejedelem

és az elégedetlenek csodálatos tömegű s mindig öt vagy hat seregbe osztott csapatokkal rendelkeztek, melyek közül a legjelentősebbnek személyesen a fejedelem volt a parancsnoka.

A fejedelem serege, amely Nagyváradot tartotta ostromzár alatt, harmincezer főre nőtt, harminc darab ágyúval. Maga vezette seregét, de egy másikat Ocskay vezérlete alatt útnak indított, ki úgy, ahogy a fejedelem parancsolta, a lehető legnagyobb sietséggel és titokban átkelt a Moraván, megtámadta a császáriak sáncait, azokat elfoglalta, földig rontotta, és elárasztván egész Morvaországot,[2] tekintélyes zsákmányt szerzett azoktól, kik vonakodtak adót fizetni.

Mialatt Ocskay végrehajtotta megbízatását, maga a fejedelem átkelt a Dunán, s nagyon megdöbbentette a császárt, mikor felvonult Esztergom ostromára,[3] amely hatalmas és jól megerősített város, valaha egész Magyarország fővárosa. Ez a város fel van osztva felsővárosra, hol a fellegvár áll, és alsóra. Rövid idő alatt elfoglalta az alsóvárost[4] és mivel még egyéb terveket is forgatott a fejében, beérte annyival, hogy szoros ostromzár alá vette a felsővárost, és újra átkelt a Dunán, hogy megrohanja a terveihez szükséges Párkányt (Barcan), a Garam (Gran) folyó torkolatánál, Esztergommal szemben levő kicsiny, de erős várat.[5]

Egy ennyire gyors és élénk hadművelet meglepte a császárt, ki azonnal írt Starhembergnek, vonjon össze annyi csapatot, amennyit csak tud, hogy az ostrom alól Esztergomot fölmentse. Ez a tábornok megtette, amit tehetett, azonban minden tervének dacára Esztergom vára megadta magát azoknak a csapatoknak,[6] melyeket szigorú körülzárására Rákóczi fejedelem hagyott ott.

Akkor aztán mindenki kezdte bánni a császár makacsságát a legutóbbi tárgyalásokon, s már nem helyeselték a kemény visszautasítást, melyet az elégedetlenek kívánságaira adott feleleteiben tett, e kívánságokat inkább mindenki elismerte igazságosaknak, minthogy kitegyék magukat egy olyan háborúnak, melynek a kimenetele kétes, hiszen a baj sürgető, és a pénzforrások kimerültek az összes örökös tartományokban.

A császár, hogy folytathassa a háborút, Ausztriától és Csehországtól, valamint más tartományaitól rendkívüli pénzsegélyeket kért, feleletül azonban csak keserves panaszokat kapott, mellyel nyomorúságos állapotukat mentegették, amire a Franciaország elleni háború juttatta őket.

Azzal a kéréssel fordult tehát az összes német fejedelmekhez, hogy nagyobb segélycsapatokat küldjenek hozzá, mint amennyit a rájuk eső rész arányában addig kiállítottak, és ezen az úton-módon nagy csapatokat remélt, de az orvoslás igen lassú volt, s a baj már előbb megtörtént.

Néhány fejedelem valóban ígért neki csapatokat[7] a magyarok ellen,

ezek azonban még nem voltak felállítva, és nem mehettek el előbb, mint a hadjárat vége felé. A császár olyan szorongatott helyzetben volt, és annyira nem voltak csapatai, hogy elrendelte, Ausztria minden ötödik emberét állítsa katonának, s így hatalmas népfelkelőhad csatlakozzék a Starhemberg vezérlete alatt álló sereghez. Nagy nehézségekbe ütközött azonban ennek a rendeletnek a végrehajtása is. Hogy ezeket elhárítsa, elhatározta, hogy elzálogosítja államainak egy részét, és angol s holland kereskedőktől néhány milliót vesz kölcsön. Barátai a legnagyobb üggyelbajjal is alig tudták előteremteni számára ezt az összeget, jóllehet minden szükséges biztosítékot megígért a tőke és a kamatok tekintetében, és az angol királynét s a holland tartományokat kérte fel kezeseknek.

Ilyen állapotba juttatta az a háború, melyet eleinte lebecsült, s amelynek veszedelmei napról napra növekedtek, s végre odáig jutottak, hogy ötvenezer főnyi hadsereg nélkül, melynek erősen kellene küzdenie a magyarok ellen, nem is remélheti, hogy megússza, és ha ezenfelül még a török is beavatkozik, akár úgy, hogy ötvenezer főnyi segélycsapatokat ad Rákóczi fejedelemnek, hogy birtokba vegye Erdélyt, akár pedig úgy, hogy nyíltan a császár ellen fordul, akkor az udvar nemcsak Magyarország elvesztését kockáztatja, amiatt hogy örökös királysággá akarta tenni, hanem esetleg azt a segítséget sem tudja megadni, amelyet külföldnek ígért.

Mivel az elégedetlenek ügye figyelmünket észrevétlenül a császárt érintő más ügyekre tereli, és mert minden háborúja szükségképpen összefügg ama helyzettel, amibe a császár így került, meg kell gondolni, hogy az angolok és a hollandok hatalmas szövetséget kötöttek Franciaország ellen, így akarván a római királyt, a mostani császárnak testvérét a spanyol trónra juttatni; némi idő múltán a portugál király, megfeledkezvén a francia királysággal szemben vállalt kötelezettségeiről, és a savoyai herceg keveset törődve saját fiai érdekével, belépett ebbe a szövetségbe.

Az angol királyné és a hollandok a maguk részéről elvállalták a háború költségeiből rájuk eső részt, hogy hatalmas sereget tartsanak Németalföldön és egy kisebbet az Alsó-Rajnánál. És amikor a portugál király biztosította őket, hogy melléjük áll, és a savoyai herceg is így cselekedett, kötelezték magukat, hogy némi segítséget adnak a savoyai hercegnek, és a tengeren hatalmas sereget tartanak Spanyolországban, melynek teljes – és éppen nem középszerű – költségét ők fedezik.

A császár a maga részéről arra kötelezte magát, hogy olyan hadsereget tart, amely a felső-ausztriai Rajnánál mindig több lesz harmincezer embernél, és hogy a savoyai hercegnek megad minden erőt, amire csak szüksége van, hogy államait a franciák ne hódíthassák meg.

Mikor azonban a császár segítséget ígért Olaszországnak, vállát még nem nyomta a magyarországi háború, mint most. A bádeni hercegnek elküldte az ígért csapatokat a Felső-Rajnához. Ő maga személyesen foglalta vissza másodszor Landaut[8] a höchstädti csata után, sőt olyan szorosan körülzáratta Fort Louis-t,[9] hogy biztosra vette a város elestét. Másrészt, hogy teljesítse ígéretét, Jenő herceget egy negyvenezer főnyi sereggel Olaszországba küldte. A herceg semmit sem csinált, visszatért Bécsbe, ahonnan Pozsonyba küldték, de nem lévén sem pénze, sem embere, lehetetlen volt, hogy bármit is tegyen.[10]

Azután a császár másodszor is Olaszországba küldte egy negyvenezer főnyi sereggel, hogy segítse a savoyai herceget, s megakadályozza, hogy – Torinót elvesztvén – államainak többi részét is elveszítse.[11]

A franciák komoly fölényt szereztek, nemcsak azzal, hogy Villars tábornagy fölmentette Fort Louis-t az ostrom alól, hanem azzal is, hogy kényszerítették a bádeni herceget, hogy a Rajna mellől a stolhoffeni (Stolofen) vonalakig hátráljon, hol csapatai hosszú ideig hasztalan várakoztak. Ami Lombardiát illeti, Jenő herceg szerencsésebb volt vállalkozásaiban, eljutott egészen Piemontig és segítséget adott a savoyai hercegnek.

Jenő herceg a tél vége felé, amely az 1706. esztendő kezdetét jelentette, Bécsben volt, és tiltakozott a császárnál, hogy nem megy addig Olaszországba, míg ki nem fizetik azt az összeget, amit megígértek neki, és Lombardiában negyvenezer tényleges főre nem emelik seregét.

A császár, hogy eleget tegyen Jenő hercegnek, mérhetetlen erőfeszítéseket tett, rendkívüli fáradsággal összegyűjtötte azt az összeget, amely a herceget kielégítette, s az Adige mellett negyvenezer embert teremtett elő a számára, és százezer forintot küldött neki abból a kétszázezerből, melyet a néhai császár kincstárában talált.

Remélte, hogy császárrá koronázása az elégedetleneket kiegyezésre bírja majd, s akkor teljes szabadsággal növelheti seregét a Felső-Rajnánál és Lombardiában, azonban szerencsétlenségére, az ellenkezőket tapasztalta, és nemhogy a magyarok ellen szánt hadait a bádeni hercegnek és Savoyai Jenőnek küldhette volna, hanem – mivel az elégedetlenek megmakacsolták magukat a tekintetben, hogy kívánságaikból semmit sem engednek, s minden egyezkedés megszakadt – még a Rajna menti csapatainak egy részét is kénytelen kivonni, hogy Magyarországra küldje őket.

Így a császár tehetetlensége és csapatokban, valamint pénzben való szűkölködése úgy láncolja valamennyi seregét egymáshoz, hogy ha olyan helyzetbe akar kerülni, hogy bármilyen vállalkozásba fogjon a magya-

rok ellen, meg kell fosztania a bádeni herceget a Felső-Rajnánál szükséges seregétől vagy pedig Piemontból kell csapatokat kivonnia, hová lehetetlen azután csapatokat küldenie. Így tehát a magyarországi ügyek idővel minden mást összezavartak.

Íme, a császár más ügyei milyen viszonyban álltak a magyarok ügyeivel és milyenek voltak a konferencia megszakításának idején. Ami a törököket illeti, Ahmed szultán bevégezte a határkérdés ügyeit a cárral, és azóta semmiféle pörlekedése nincs vele.[12] Igen jó viszonyban van a perzsa szufival (Sophi),[13] azonban még nem szórta szét teljesen a pártütőket, kik fölkeltek ellene, mivel egy Davila nevű basa fölkelést indított Ázsiában, kijelentvén, hogy helyette az ottomán trónra tizenöt éves unokaöccsét, Ibrahimot, bátyjának fiát és IV. Mohamed unokáját akarja ültetni. Azonban valószínű, hogy ezt a lázadást gyorsan le fogja verni, mert ez nem olyan veszedelmes, mintha a szerájnak vagy a dívánnak titkos ármánya volna. Akkor azután semmi akadálya sem lesz annak, hogy felfigyeljen egy olyan kedvező körülmény előnyeire, amilyet az elégedetlenek háborúja kínál neki, hogy visszaszerezze mindazt, amit elvesztett és amiről elődei a karlócai békében kénytelenek voltak lemondani. Csupán a szultán szelíd és békés természete gördíthet ez elé akadályt, no meg az angoloknak és a hollandusoknak a szeráj miniszterei számára nyitva álló erszénye meggátolja a merészebb tanácsokat. De számításba kell vennie azt is, hogy a szpáhik és janicsárok nem elég jámborak ahhoz, hogy nyugton maradjanak; és hogyha külföldön nem foglalják el őket, majd otthon keresnek maguknak elfoglaltságot.

Ahmed tehát nem habozhat, hogy segítséget nyújtson az elégedetleneknek. Attól egyáltalán nem kell félnie, hogy a császár békét köt, és hogy az ellene viselt háborúban egymagára marad; a császár sokkal makacsabb, semhogy teljesítse az elégedetlenek kívánságait, ezek pedig sokkal jobban ragaszkodnak törvényeikhez és kiváltságaikhoz, semhogy belenyugodjanak azok fölforgatásába. Azonkívül Rákóczi fejedelem sokkal jobban sóvárog azután, hogy Erdély ura legyen, semhogy letegye a fegyvert.

Mondottam, hogy idáig két meggondolás akadályozta a törököt, hogy beavatkozzék a magyarországi háborúba. Az első, hogy a császár a töröktől szorongatva, nehogy mindenáron békét kössön Franciaországgal és az elégedetlenekkel, s így összes erőivel a szultán ellen forduljon; ez soha nem fog bekövetkezni. A másik a zavargások, melyek Ahmedet mindig megzavarták és azok az ármányok, melyek annyira fenyegették, hogy külföldre idáig nem terjedhetett ki a figyelme. A tetejébe még határvitáit is le kellett zárnia a moszkvaiakkal. Mint rámutattam, a töröknek

nem kell attól tartania, hogy a császár lemond fivére követeléseiről; az elégedetlenek nem kötnek vele békét, különösen, ha a hitetlenek támogatják őket; a békét a moszkvaiakkal már megkötötték és a határokat rendezték;[14] más tehát nem jöhet számításba, mint a belföldi zavargások. Márpedig az összes titkos cselszövések megszűntek, s nincs egyéb, mint Davila mozgalma Ázsiában, Ibrahim javára. Azonban mint Vergilius mondja: Pulveris exigui jactu compressa quiescent, vagyis az első puskalövés szétszórja ezeket a lázadókat. Így mindazok az okok, melyek gátolhatnák a cselekvésben, jelenleg szóba sem jönnek, és semmi sem akadályozza azt, hogy a török az elégedetlenek pártjára álljon s hadat indítson a császárság ellen, melynek minden kapuja nyitva áll előtte.

A temesvári basa maga is eléggé megmutatta már, micsoda szándékai vannak a Portának, mikor megtagadta az átutazást kormányzósága területén a császár valamennyi tisztjétől, kik Erdélybe akartak menni vagy onnan visszajönni, és mikor megakadályozta a rác csapatokat, hogy török területen legeltessenek, és ott keressenek menedéket az elégedetlenek portyázásai elől. Mindez csak a szultán rendeletére történhetett. Ezenfelül az Ausztriai Ház annyira el van szánva, hogy egyetlen birtokot sem enged ki a kezéből, hogy Rákóczi fejedelem kívánsága az elégedetlenekkel való béke legyőzhetetlen akadálya. És ámbár Erdély csak középszerű tartomány a birodalom többi csodálatos államához képest, a császár óriási veszteségnek tartaná, ha le kellene mondania erről a fejedelemségről. Rákóczi fejedelem pedig a maga részéről sohasem akar alattvalója lenni oly uralkodónak, aki őt vérpadon való fejvesztésre ítéltette, és ez a független fejedelem nem köt addig békét, míg ezt a fejedelemséget neki át nem engedik.

Erdélyt majdnem mindenütt hegyek veszik körül, amelyek kívülről minden oldalon nehézzé teszik a bejutást, van egy járható hágója, az úgynevezett Vaskapu, amelyen megközelíthető. Be lehet jutni másfelől is, így Szentjób felől, de onnan elég bajosan.

Ez a tartomány Magyarországgal határos a Tisza felől és Pokutia[15] szomszédja Lengyelország, vagyis észak felől. Keletre van tőle Moldvaország, délen Havasalföld és nyugatra Magyarországba nyúlik be a Tiszáig. Ámbár ez a tartomány kicsiny, Bethlen Gábor, aki birtokosa volt, háborút mert indítani a császár ellen, aki a békeszerződésben négy felsőmagyarországi várost engedett át neki, úgymint Munkácsot, Eperjest, Szatmárt és még egyet hét vármegyével együtt.[16]

Rabutin, aki Erdély kormányzója, határozott parancsot kapott a császártól, hogy a városokban annyi őrséget hagyván, amennyit jónak lát, seregének zömével jöjjön Magyarországra[17] és csatlakozzék Starhem-

berghez, hogy egyesült erővel megakadályozzák az elégedetlenek előrenyomulását. Károlyi gróf azonban annyira szorongatta[18] a tárgyalások megszakításakor, hogy nem tudta azonnal végrehajtani a császár rendeletét. És amennyi csapatot csak össze tudott szedni a császár, azt mind Herbeville-nek adta, hogy – mindent kockára téve – siessen Rabutin segítségére. Ez az egyik ok, amiért Rákóczi fejedelem a Duna bal partjáról újra átkelt a másikra, hogy megfigyelje Rabutin menetelését és meggátolja Starhemberg seregével való egyesülését.

Rabutin Franciaországból ment Németországba, hogy katonai szolgálatba lépjen, és olyan jól boldogult, olyan vitézül és jól viselkedett, hogy egyszerű kapitányból a császár egyik tábornoka és Erdély kormányzója lett. A múlt évben őt az elégedetlenek annyira szorongatták, hogy kénytelen volt Nagyszeben falai közé zárkózni. El is határozta, hogy az egészet odahagyja és Lengyelországba vonul vissza megmaradt kevés számú csapataival, melyek nem voltak abban az állapotban, hogy részt vegyenek a hadjáratban.

A császár, akit panaszaival zaklatott és segélykéréseivel sürgetett, minden mást háttérbe szorított, hogy őt megsegítse, és minden csapatot, amit össze tudott szedni Herbeville-nek adott, hogy – mindent kockára téve – menjen Rabutin segítségére, és azt hitte, ezzel komoly lépést tett felszabadítására. Herbeville azonban hosszú és kínos meneteléssel tönkretette seregét,[19] és fel akarván szabadítani Erdélyt, annak tette ki magát, hogy elveszíti Magyarország többi részét, és tönkretesz egy hadsereget, amelyet most már szeretne visszavonni, de csak nagy nehézségek árán fog tudni Erdélyből visszahozni Magyarországra. Most már könnyű a császárnak belátni, mekkora hibát követett el Herbeville, és milyen haszontalan volt minden fáradsága, mivel jelenleg nem tudnak olyan hadsereget összegyűjteni Magyarországon, amely képes lenne szembeszállni az elégedetlenekkel. Előbb azonban nem hittek Herbeville szavának, aki ezt az utat csak kényszerűségből, akarata ellenére tette meg.

Esztergomnak Rákóczi fejedelem által való megvétele rendkívüli következményekkel járt a császárra nézve: Herbeville útja nélkül a fejedelem nem is támadta volna meg. Starhemberg, ki Herbeville nevében parancsol, nem tudta megakadályozni a bevételét, ámbár színleg úgy tett, mintha segítségére menne.[20] E veszteség miatt a császár nem tudja Budát utánpótlással ellátni, pedig annak arra igen-igen nagy szüksége van, és ámbár a fegyverszünet ideje alatt küldött utánpótlást, mégis éppolyan nagy szorultságban van, mint azelőtt. Hozzá kell venni ehhez azt is, hogy Visegrád, amely Esztergom alatt, annak szomszédságában van, nem olyan erősség, amely ellen tudna állni, ha a fejedelem veszi magának

a fáradságot, hogy megostromolja, és hogy Esztergomtól Budáig nem nagy az út.

Mivel azonban Buda Magyarország valamennyi erőssége közt a legfontosabb, mert rengeteg más erősség sorsa függ tőle, a császár minden erejét ennek megtartására fordítja, tudván, hogy ha az elégedetlenek azt el találnák foglalni, nem mulasztanák el, hogy oda azonnal országgyűlést hívjanak össze, és József királyt a törvények megszegése miatt megfosszák Magyarország koronájától, helyébe pedig más királyt tegyenek. Ezt másképpen nem kerülheti el, csak úgy, ha lemond ennek a koronának örökletességéről és Erdély uralmáról; mert inkább az utolsó magyar is odavész, de a királyság örökletessé tételébe sohasem egyeznek bele. Képzelni sem lehet óvatosabb és váratlanabb menetelést, mint amilyennel Rákóczi fejedelem meglepte Esztergomot. Ez alkalommal ügyességének és vitézségének egyaránt sok tanújelét adta. Kevés fejedelem van, ki felülmúlná őt akár döntések, akár okosság dolgában, és ha ez a háború tovább tart, joggal remélhet nagy sikereket. Számításba kell venni azt is, hogy úgyszólván még három éve sincs, hogy rendre és fegyelemre szoktatja csapatait, melyek zavargó népfelkelő seregek voltak, és csak mióta ő lett a parancsnokuk, alakultak reguláris csapatokká.

A zsibói csata elvesztése, amit Herbeville olyan nagy dobra vert és amelyben csak csapatainak számbeli fölényével aratott győzelmet, nagyon tanulságos volt a fejedelem számára; és lehet, hogy Herbeville nem jutott volna el Erdélybe, ha a fejedelemnek olyan csapatai lettek volna, mint most.

A fejedelem csak az 1703. esztendő vége felé hagyta el a börtönt,[21] s állt az elégedetlenek összegyűlt csapatainak élére; ezeknek akkor még nem volt seregformájuk, és kis számban, rendetlenül gyülekeztek. De alig választották és tették meg őt vezérükké, máris rendezettebbek és harcképesebbek lettek.

Mert nem elég katonákkal rendelkezni, pénz is kell, amiből rendszeresen fizessék őket, és fegyelem, hogy rendet lehessen tartani. Pénzhez nagy mennyiségben hozzájutott, mikor hatalmába kerültek a hegyi városok, ahol a császár aranybányái fekszenek.[22] Jó tisztjei vannak, kik szívvel-lélekkel őt szolgálják, és azt is tudja, hogyan kell fegyelmezni egy sereget és igazi katonákat faragni a felkelőkből, hogy harcedzettek legyenek. A magyarok természettől fogva olyanformán harcolnak, mint a tatárok, gyors portyázásokkal, váratlan menetelésekkel; zsákmányolás után azonnal visszavonulnak. Kétféle csapataik vannak: lovasaik a huszárok, gyalogosaik pedig a hajdúk.

Magyarországon[23] több érc van, az ónt kivéve, mint bárhol másutt.

Az arany, melyet hegyeikből fejtenek, olyan tiszta, mint az arábiai, sőt némelyek úgy tartják, hogy még annál is jobb. Néha félről hosszúságú aranyrudat is találnak tiszta állapotban.

Munka közben a parasztok elég gyakran találnak a földben aranyszemcséket is, ami hihetetlen mennyiségben fordul elő, valamint ezüst, réz és vas is van a hegységekben És ez hajtott hatalmas hasznot Rákóczi fejedelemnek, ki rövid idő alatt annyit szerzett belőle, hogy rendesen fizethette csapatait, miről azt hitték, hogy titokban külföldi fejedelmek segítik, holott nem azok támogatják.

Sokat segít seregén az is, hogy Magyarország Európának egyik legjobb és legtermékenyebb országa, kenyér, takarmány, mindenféle gyümölcs, bor, valamint bányák és szintén bányákból nyert só dolgában. Földjei olyan jók, hogy trágya és márgázás nélkül is megtermik azt, amit más földek csak sok munkával és költséggel hoznak, gyakran megtörténik, hogy a rozsból búza lesz, rozsot vetnek és búzaként aratják le.[24]

Ilyen hatalmas segítséggel Rákóczi fejedelem rövid idő alatt annyira megnövelte seregét, hogy a kis csapatokból, melyeknek parancsnokságát elvállalta, hatalmas és népes seregek lettek.[25] Még sohasem tett azonban akkora erőfeszítéseket, mint mikor látta, hogy a császár, rossz tanácsadóitól befolyásolva, nem akarja elfogadni a kiegyezést, melyet neki javasolnak.

Az a vidék, mely a Duna mentén Pécs mezőitől Belgrádig húzódik, a világ legjobb borát termi; néhány szőlőhegyének bora különb a spanyolnál és a malváziabornál. A szőlőtöveken néha borsónál kissé hosszúkásabb aranyszemek nőnek; ilyenkor levágják a vesszőt, amelyen az aranyszem nőtt, hogy a szobákat díszítsék vele.

Magyarországon kősó található, melyet úgy vágnak, mint a köveket, s fehér színe és átlátszósága következtében oly szép, hogy kristálynak hihetnék. Magyarország némely vidékén mindenféle drágaköveket is találnak: rubint, gyémántot, türkizt és sok szép s nagy opált. Olyan csodálatos bőségben van fehér, vörös és fekete márványa, hogy egész várkastélyokat építenek belőle, találnak szép porfirt is.

A gyógynövények közül nagy mennyiségű rebarbara van. A levegő jó, ámbár forró a síkságon és igen hideg a hegyek közt; de a magyarok közt senki sem törődik ezzel. Legelői pompásak, a fű embermagasságra nő, néhol magasabb a kocsiknál és szekereknél: beborítja és elrejti őket. Annyi a nyáj, a marha és juh a mezőkön, hogy azokat Itáliába, Németországba és még több más országba lehet szállítani; néha több mint huszonnégy ezret is kivittek Németországba egyetlen év alatt, csupán a

bécsi úton, most azonban a nagy mezők roppant pusztaságokká váltak, hol legelésző tevéket, lovakat lehet látni.

Bővelkedik gímvadakban és szarvasokban, a vadak oly nagy mennyiségben vannak, hogy a paraszt megdöbben, mikor földesura eltiltja a vadászattól. Fogoly oly bőségesen van, hogy gyakran színültig telt kocsikban viszik Bécsbe. Ami a folyókat illeti, azok halakban nagyon dúsak, amint a Tiszáról szólva már beszéltünk is róla, némelyik pedig igen tiszta kis aranyszemeket hord magával.

A magyarok dicsekedők és gőgösek az idegenekkel szemben. Idegen egyetemeken tanulnak, mert majdnem valamennyi magyar egyetemet megszüntették, mi sérelmeik közé tartozik. Tudnak latinul, lengyelül, csehül, törökül. Hajdan hosszú szakállt viseltek, most azonban török módra borotválkoznak: haj nélkül járnak, csupán felső ajkuk fölött hagynak egy vastag bajuszt.

A magyarok rátermettebbek a lovasságra, mint a gyalogságra, mert hadviselésük inkább portyázásokból, menetelésekből és hátrálásokból áll, mint egy helyben folytatott küzdelemből. Lovaik nagyon gyorslábúak, más országból való lovak, különösen a németországiak, nem is tudják utolérni őket. A kard, az íj és a puska mellett a csatabárd és a vasbuzogány a fegyverük.

Magyarországnak csak két érseke van, az esztergomi és a kalocsai. Mikor a törökök elfoglalták Esztergomot és székesegyházát mecsetté alakították át, a káptalant áthelyezték Nagyszombatba, az érsek pedig hol Pozsonyban, hol a bécsi udvar kíséretében tartózkodott.

Az esztergomi érsek az ország prímása, Magyarország szentszéki követe, a királyság főkancellárja, a király helytartója államainak egész területén. Már mondottam, hogy egyedül neki van joga a király koronázására. Hajdan esztergomi születésűnek kellett lennie,[26] azonban az Ausztriai Házból való királyok, kik minden törvényt eltöröltek, ezt a szokást sem tartották meg és néhányszor németet neveztek ki érseknek. Az esztergomi érseknek van alárendelve a nyitrai, váci (Vaccia) és egri püspök Felső-, s a győri, veszprémi és pécsi püspök Alsó-Magyarországon.

Ez a veszprémi püspök – mint az esztergomiak első suffraganeusa[27] – szokta megkoronázni a királynét, a királyétól különböző másik koronával. Ezt a koronát a királynék vállára teszik, sohasem a fejére, kivéve Mária királynét, kinek fejére tették, de ezt is azért, mert ez a leány megválasztása következtében király volt, nem pedig királyné.[28]

Íme, ezt kellett elmondanom a nagyfontosságú Esztergom városáról, mely a Duna jobb partján, Alsó-Magyarországon fekszik és Székesfejér-

várral meg Budával majdnem teljes háromszöget alkot, melynek alapja körülbelül 45 mérföld hosszú.

Magyarország főurait grófoknak[29] nevezik, vagyis különböző vármegyék vagy tartományok kormányzóinak, amelyek élén állnak. A legrégibb vélekedés szerint 57 vármegye (Comtez) van, mások szerint hatvannégy,[30] de ők hozzászámítják az Erdélyben, Szlavóniában, Horvátországban, Dalmáciában és Szerbiában levőket is, azonban a tulajdonképpeni Magyarországon csak annyi van, amennyit mondtam. Egyenként való felsorolásuk azonban igen sokáig tartana. Rákóczi fejedelem mindegyik serege élére egy ilyen grófot állított,[31] az egyiknek Bercsényi gróf parancsol, a másiknak Károlyi gróf, másoknak Ocskay, Bottyán, Forgách grófok s végre még egynek Eszterházy gróf.[32]

Esztergom is egy ilyen vármegye neve, a Duna választja el Bars (Burson), Párkány[33] (Barkan) és Nógrád (Novigrad) vármegyéktől, a Vértes-hegy (Mont-Verthos) pedig Győr, Székesfehérvár[34] és Pilis (Pelissie) vármegyétől. Ebben a vármegyében láthatni a Duna mentén a tizedik germán légió nyomait, egy elég nyílt síkon, abból az időből, mikor még a római császárok uralkodtak Pannóniában.

Ez a légió Tiberius uralkodásának idejétől fogva hosszú ideig folyton itt táborozott, s azok az emlékek maradtak utána, melyek ma is ott találhatók.

Kezdettől fogva, mióta átvette a parancsnokságot, a fejedelem ezt a várat szükségesnek tartotta a maga céljaira, azonban idáig még nem volt abban a helyzetben, hogy szabályszerűen meg merte volna támadni, mert nem találta csapatait elég harcedzetteknek ilyen vállalkozásra. Igaz, hogy mindig óhajtotta a békét, s nem hitte, hogy a császár inkább a háború kockázatát vállalja, mint hogy lemondjon Erdélyről. Ő annál inkább ragaszkodott ehhez az ostromhoz, mert Károlyi grófot egy hatalmas sereggel Erdélybe küldte, s nem kételkedett, hogy a császár – ha meg akarja tartani Magyarország szívét, s meg akarja akadályozni Esztergom elfoglalását, mit Budáé követhetne hamarosan – megparancsolja Rabutinnek, csapatai egy részével hagyja ott Erdélyt, s jöjjön ide, ahol a legnagyobb a baj. Elterelő hadmozdulata így Károlyi grófnak alkalmat adott volna Erdély elfoglalására, mert az erdélyiek szíve teljesen a fejedelemhez húz és a legkevésbé sem a császárhoz.

Helyesen ítélte meg a bécsi haditanácsot, amelyik egyik parancsot a másik után küldte Rabutinnek, hogy a legnagyobb sietséggel hozzon segítséget, de Rabutin ezt nem találta tanácsosnak,[35] tekintettel Károlyi hatalmára és erejére, akinek teljesen át kellett volna engednie Erdélyt,

ha oly sietősen hajtotta volna végre a bécsi parancsokat, ahogy azokat adták neki.

Ez arra kényszerítette a császárt, hogy sürgősen írjon Lajos bádeni hercegnek, küldjön hozzá tekintélyes különítményt. Azt is megírta, hogy a felső-rajnai hódítások nem olyan fontosak neki, mint azok a veszteségek, amelyek az elégedetlenek oldaláról fenyegetik, továbbá, hogy Starhemberg parancsnoksága alatt olyan hatalmas hadsereget akar összevonni, hogy ne csak portyázásaikat hiúsítsa meg, hanem azt az ostromot is, melyet Rákóczi fejedelem tervez.

A bádeni herceg nagyon elégedetlen volt a bécsi udvarral, látta milyen kevés figyelmet szentelnek a panaszainak, eszükbe sem jut, hogy pénzt és csapatokat szállítsanak neki, s így kénytelen volt a hadjárat kezdetén engedni Villars herceg túlerejének, aki miután felszabadította az ostromzár alól Fort Louis-t,[36] rákényszerítette őt, hogy visszavonuljon a Rajnán túli vonaláig, ahol hátulról megrohanhatták; végül pedig azt is látta, hogy a minden oldalról körülzárt Landau sem várhat semmiféle segítséget a németektől. Látta, hogy ebben a nyomorúságos helyzetben, ahelyett, hogy növelnék a seregét, még tőle kérnek nagy különítményt a magyarok ellen, azzal az ígérettel, hogy a tőle elvont erőket poroszokkal fogják pótolni, akiket a brandenburgi őrgrófnak haladéktalanul el kell küldenie a császár részére. Mindamellett nem tett úgy, mint Rabutin, hanem előbbre valónak tartván a bécsi udvar határozott és ismételt parancsait a saját helyzeténél, készen állt különítményt küldeni a császárnak, mihelyt lehet, ámbár tudta, hogy későn fognak érkezni ahhoz, hogy harcoljanak az elégedetlenek ellen, és hogy a brandenburgi őrgróf segélycsapatai nélkül kell majd befejeznie ezt a hadjáratot.[37]

A császár nem mert hasonló ajánlatot tenni Jenő hercegnek, mert ez a herceg újból írt neki, hogy segítséget kérjen tőle, mely nélkül – úgymond – lehetetlen végrehajtania tervét, ámbár azóta ezt megtette. Rákóczi fejedelem azonban jobb intézkedéseket tett, s tudva vagy előre látva már a béketárgyalások kezdetén, hogy azok egyébre, mint háborúra, nem vezethetnek, hiszen a császár sohasem mond le Erdélyről, sem Magyarország örökösségéről, ezért tehát felhasználta a konferencia idejét arra, hogy csapatait felkészítse harcra, s azok azonnal harcra készek legyenek, amint az elfogadott fegyverszünet véget ér. Így aztán, ha nem teljesült is, amire vágyott, hogy a császár a fegyverszünet alatt vonja ki csapatait az országból, legalább az az előnye megvolt, hogy a háború folytatására nézve jobb helyzetbe került.

Amint a béketárgyalások félbeszakadtak, az elégedetlenek rögtön tekintélyes követséget küldtek Konstantinápolyba, hogy ellensúlyozzák a

császár követének befolyását, aki százezer tallér értékű ajándékot vitt magával, nem számítva mindazt, amit még az angolok és a hollandusok bizonyára hozzátehettek. Ezek a követek megérkeztek a Portára és most is ott munkálkodnak, de még nem tudjuk, milyen eredménnyel járnak. Keserves dolog, ha egy elnyomott nép a hitetlenekhez kénytelen fordulni, hogy védekezni tudjon a keresztények erőszakossága ellen, és azt kell látnia, hogy ezek inkább ebbe a kegyetlen kényszerűségbe kergetik, mintsem orvosolják sérelmeit.

Láttuk, hogy a fejedelemnek, saját fejedelemsége vármegyéin kívül még kilenc szomszédos vármegyéje volt Felső-Magyarországon, ti. Bitrot (?), Szatmár, Máramaros (Maromorus), Bereg (Perige), Borsod (Borsod), Ugocsa (Ugogh), Abaúj (Bani–Vouze), Szabolcs (Abolocs) és Zemplén (Simplin). Viszont a császár birtokában van Alsó-Magyarországon Mosony, Komárom, Győr, Sopron, Vas (Chateau du Ferde), Zala (Zaludi) és Veszprém (Vesprin), továbbá Visin (?), Varazsd (Varas), Sagor (?) és Zágráb (Argam) Szlavóniában, azután Pozsony, Nyitra, Trencsén, Túróc (Touroes), Zólyom (Neuzol), Liptó (Kiptou), Szepes (Sepusc), amely el van zálogosítva a lengyel koronának, Gömör (Geninar), Sáros és Ung (Unghen), valamint egy kis rész Nógrádból, végre pedig Zengg (Segna) Dalmáciában.[38]

Kevesebb volt a császáré a török ellen viselt utolsó háború előtt, de most majdnem minden az övé, kivéve Temesvárt, Bihart (Bichor) és Ungot.

Ezek a vármegyék, melyek a császár kezében vannak, megőrizték a régi magyar királyok alatti kormányzat formájának némi maradványait is, ahogy azok, amelyek az erdélyi fejedelem kezében voltak, megtartották a magukét. Amióta azonban a császár hatalmába kerítette azokat, amelyeket ma is csak a hódítás jogán birtokol, ezek kizárólag a császár akaratát követik, s már azt sem tudják, milyenek azok a régi törvények, amelyek szerint annak idején kormányozták őket.

Azokban a vármegyékben, amelyek valaha a törökök fennhatósága alá tartoztak, két beglerbégséget vagy nagy kormányzóságot állítottak fel, az egyiket Budán, a másikat Temesvárt. A budai alá huszonegy szandzsák (sangicas) vagyis rész-kormányzóság tartozott, a temesvári pedig nyolcnak parancsolt, s Bulgáriában még kettőnek; azonban a karlócai béke óta csak egyetlen kis rész maradt meg neki az utóbbiból, a budaiból pedig semmi sem. A törököknek nincs egyetlen tekintélyes erősségük sem a Duna jobb partján Belgrád fölött, illetve a Temes folyó bal partján, Temesváron túl. A két birodalmat elválasztó sáncot ugyanis a karlócai

békében úgy állapították meg, hogy a Tisza torkolatával szemben, jobb oldalon kezdődik és Erdély felé halad. Jelenleg így állnak Magyarország ügyei, a történet folytatását is megírom majd, ha elég érdekes lesz ahhoz, hogy kielégítse az Olvasó kíváncsiságát.

[VÉGE]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM

RÁKÓCZI ELSŐ ÉLETRAJZÍRÓJA,
EUSTACHE LE NOBLE
KÖPECZI BÉLA TANULMÁNYA [7]
A KÖNYVKERESKEDŐ AZ OLVASÓHOZ [21]
ELSŐ KÖNYV [23]
MÁSODIK KÖNYV [37]
HARMADIK KÖNYV [53]
NEGYEDIK KÖNYV [69]
ÖTÖDIK KÖNYV [85]
HATODIK KÖNYV [101]
HETEDIK KÖNYV [113]
NYOLCADIK KÖNYV [123]
JEGYZETEK [139]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A KIADÁSÉRT FELELŐS A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA.
FELELŐS SZERKESZTŐ GYŐRI JÁNOS. A KÖNYVET SZÁNTÓ TIBOR TERVEZTE.
MŰSZAKI SZERKESZTŐ MURÁNYI ZSUZSA.
A BORÍTÓN JAKOB FOLKEMA, A BELSŐ CÍMLAPON DAVID COSTER
RÉZMETSZETE (HÁGA – 1739, ILL. PARIS – 1707)
KÉSZÜLT A ZRÍNYI NYOMDÁBAN, 14,35 A/5 ÍV TERJEDELEMBEN,
DIÓSGYŐRI BORDÁZOTT VÍZJELES PAPÍRON, MONOTYPE BASKERVILLE BETŰVEL.
© SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ / 1976 76.1133–1–3311
ZRÍNYI NYOMDA, BUDAPEST. FELELŐS VEZETŐ: BOLGÁR IMRE VEZÉRIGAZGATÓ
HE 41-c-7678 / ISBN 963 207 307 x

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Eustache Le Noble

RÁKÓCZI
FEJEDELEM
HISTÓRIÁJA

AVAGY

AZ ELÉGEDETLENEK HÁBORÚJA

AZ Ő VEZÉRLETE ALATT

„1706-ban – írja Köpeczi Béla – Európa egy része és persze mindenekelőtt a politika iránt érdeklődő nemesi és polgári rétegek kíváncsian fordultak Magyarország felé, hiszen a magyar felkelés befolyásolta az erőviszonyokat a nyugati hadszíntéren is, és különösen az egyre gyengülő Franciaország sorsát. Le Noble aktuális és azt mondhatjuk, hogy Franciaország szempontjából vitális szükségletet elégít ki, amikor Rákócziról és az általa vezetett háborúról akarja tájékoztatni közönségét... Az 1707-ben megjelent első Rákóczi-életrajz két érdeme kétségtelen. Az első olyan történeti munka, amely az aktualitásokhoz kapcsolódva igyekszik összefoglalni a Rákóczi-szabadságharc történetét a nagyszombati béketárgyalások megszakadásáig. Ennek kapcsán összegyűjti, főleg Vanel és Moréri munkáit felhasználva, a Magyarországra és Erdélyre vonatkozó földrajzi és történeti tudnivalókat. Másik érdeme, hogy mindezt a magyar felkelés mellett állva s annak dokumentumait idézve teszi, amit azért kell kiemelnünk, mert a korabeli Európában kevesen rokonszenveztek a magyar szabadságharccal.”

MAGYAR HELIKON

ÁRA: PAPÍRKÖTÉSBEN 78,– FT

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár